

Kossuth Lajos, a szó művésze

Tanulmányok Kossuth stílusművészetéről

Szerkesztette:
SZIKSZAINÉ NAGY IRMA

DEBRECEN, 2002

Ennek a kötetnek a megjelenését támogatta:
Debrecen Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalának Kulturális Osztálya
és a Kereskedelmi Bank Rt. Universitas Alapítványa

Lektorálta:
V. Raisz Rózsa
Szabó Zoltán

© *Szikszaíné Nagy Irma 2002*

ISBN 963 472 713 1
ISSN 1588-6433

Tartalom

Előszó

Kornyané Szoboszlai Ágnes:
Adalékok Kossuth Lajos (retorikai) tanulmányaihoz

Tolcsvai Nagy Gábor:
Retorikai cselekvés és valóságképzés a klasszicizmus és a romantika határán

Szabó Zoltán:
A romantika főbb stíláriis sajátosságai Kossuth Lajos szónoki stílusában

Fehér Erzsébet:
Az „illőség” stíluselvé Kossuth rétori gyakorlatában

Bencze Lóránt:
A zajos éljenzés kiobbantásának művészete

V. Raisz Rózsa:
Kossuth Lajos körmondatairól

Porkoláb Judit-Boda István Károly:
**„a ki rossz irányba indul, útat téveszt”
(Szövegstilisztikai jelenségek Kossuth leveleiben)**

Sziksainé Nagy Irma:
**Kérdésalakzatok retoricitása és szövegszervező ereje
egy Kossuth-szónoklatban és -újságcikkben**

Domonkosi Ágnes:
A képszerűség szerepe Kossuth stílusában

Szilassy Eszter:
Kossuth szavainak hatása

Előszó

Kossuth Lajos születésének 200. évfordulója egyszerre alkalom az ünneplésre és a XIX. század egyik legnagyobb magyar politikusa életművének a tanulmányozására. A történészek az államférfi, a politikus elgondolásait, tetteit teszik mérlegre. Értékelésükben azt állapítják meg, hogy a történelmi események közepette igazolódott Kossuth politikusi-emberi nagysága, az, hogy nemcsak nagy nemzeti politikusunk, hanem európai mércével mérve is nagy politikus, aki küldetésstudattal végezte munkáját. Igaz rá az önmagát jellemző, önértékelő metaforája: „nevem óramutató”.

Kosáry Domokos, a történész így jelöli ki helyét és szerepét az egész XIX. századi politikai-történelmi hadszíntéren: „Kossuth rendkívüli és egyedi tehetség. Széchenyivel, Görgeyvel, majd Deák Ferencsel mérkőzött meg a nemzet fölötti befolyásért, a dolgok irányításáért, és alapjában véve mindhárom küzdelemben sikerült felülemelkednie. Szuggesztív szavával egy nemzetet tudott megmozdítani” (Kossuth Lajos a reform-korban).

Kivételes képessége révén Kossuth valóban hatni tudott hallgatóira. Ezt az adottságot az ókortól kezdve nagyra értékelték, jelzi ezt Cicero megállapítása: „Semmi sem múlja felül azt a képességet, hogy valaki emberek gyülekezetét tartja lekötve szavaival.”

Kossuth hatni tudása köszönhető az emberi problémák iránti érzékenységének, a napi csatározásokban győzni tudásának, beszédei és írásai gondolatgazdagságának, reformer eszméinek, politikusi-államférfiúi tehetségének, annak, hogy nála a politikai tartalmú írás és beszéd szorosan összefügg nemcsak a retorikával, hanem az etikával is, és meggyőző ereje nem utolsósorban beszédei és írásai stílusával is magyarázható.

A stilisztika-retorika iránt érdeklődő szakemberek ebben a kötetben Kossuth beszédeinek és írásainak nyelvezetét vizsgálva egyrészt egyéni stílusának, másrészt kora jellegzetes kifejezőmódjának jegyeit fedezték fel, ezáltal ragadva meg azokat a sajátosságokat, amelyek őt nagyhatású szónokká és publicistává avatták.

A stilisztikusok értékeléséhez magát Kossuthot idézhetjük: „A nyelv a nemzet geniusának tüköre” (A parlamentarizmusról). Kossuth nyelve eszerint az ő zsenialitásának tükré. Szónoklatainak, publicisztikájának és leveleinek stílusát elemezve 100-150 év távlatából is biztosan állíthatjuk Szabad György történésszel együtt: „... elnémíthatatlan szavai éltetik Kossuthot - örökre”.

Sziksainé Nagy Irma

Adalékok Kossuth Lajos (retorikai) tanulmányaihoz¹

Kornyané Szoboszlay Ágnes

Debrecen-Miskolc

A kétszáz éve született Kossuth Lajos iskolai tanulmányai a második Ratio Educationis bevezetése, azaz 1806 utánra esnek. Az első szabályozást Mária Terézia uralkodása idején, 1777-ben adták ki latin nyelven. A nevelés rendjéről szóló 1806-os oktatási rendelkezések áttekinthetőbbé, összehangoltabbá tették az iskolai rendszert, a gyermek testi-szellemi fejlettségét jobban figyelembe vették. Ezek a rendelkezések 1850-ig meghatározták az iskolaügyet (vö. Mészáros 1980: 57). Az idézett helyen az 1806-os rendelkezéseket pozitívan értékeli a neveléstörténet. Érdekes összevetni ezt az értékelést az 1963-ban megjelent *Új magyar lexikon* címszavával: „1806-ban Ferenc király bocsátotta ki a második [Ratio Educationis]-t, amely az első lényeges átdolgozása. Első helyen a tantervvel foglalkozott, majd az iskolák igazgatásáról, az iskolai felszerelésekről rendelkezett. Csökkentette az első [Ratio Educationis] tantervi anyagát, főleg a reáliákat, feladta a felvilágosodás több értékes törekvését, inkább a hagyományos latin nyelvű nemesi műveltséget tartotta szem előtt.” Mészáros István főleg előrelépésként értékeli az átdolgozást. A hagyományos latin nyelvű képzéshez pedig annyit lehet hozzátenni, hogy éppen a két Ratio közötti időben erősödött az igény a közép- és felsőszintű oktatásban az anyanyelvi képzésre. Direkt anyanyelvit mondtam, mert az egyes osztályok tanterve nemcsak a magyar - hanem amint az a soknyelvű és soknemzetiségű Magyarországon felmerült -, az anyanyelven történő oktatás is nagyon fontos volt, és nem is hanyagolta el a tanügy.

A második Ratio Educationis az alsószintű oktatás után beszél a négyosztályos ún. kiskisgimnáziumról. Mind a négy osztályban oktatják a latint (ez tehát megadja a latinos műveltség alapjait!), de együtt a magyar nyelvvel és az anyanyelvvvel. Tehát már itt kaptak a tanulók ismereteket a latin mellett a magyarról és szükség esetén nem magyar anyanyelvükről. A négyosztályos kiskisgimnáziumot a nagyiskola követi két poétikai-retorikai osztállyal. Az első osztály anyagában a retorika a logikával, a klasszikus szerzők tanulmányozásával és a görög nyelvvel van jelen a tananyagban. A második osztályban poétika és retorika, klasszikus szerzők, római régiségtan, és ami most a legfontosabb, itt találjuk a poétikai és retorikai stílusgyakorlatokat. Erre a későbbiekben visszautalok. Orosz Gábor, a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszékének docense szerint a protestáns iskolákban és az autonómiájukra kényesen ügyelő kollégiumokban nem érvényesült maradéktalanul a második Ratio (sem), ezért nem lehet egyöntetűséget és általános érvényességet keresni Kossuth tanulmányai kapcsán. (Szíves szóbeli közlését köszönöm.)

Kossuth iskoláztatása csupán három jelentős helyszínhez kapcsolódik, ha figyelmen kívül hagyjuk a bizonyára nem túl jelentős falusi iskolai tanévet és a végzés utáni pesti joggyakorlatot. A kezdetről, a falusi iskoláról azt írja Kosáry Domokos, hogy „Van ugyan némi utalás korai iskolaévre Tállyán” (1946: 43). Itt a fogalmazásból nem világos, hogy az utalás található-e Tállyán, vagy a korai iskolaév kötődik Tállyához. Ez utóbbi azért lenne

¹ A „Kossuth, a magyar szó művésze” tudományos tanácskozás meghívójában szereplő címhez viszonyítva változás van, amennyiben a retorikai jelző zárójelbe került, mert ennek többnyire csak közvetett nyomára bukkantam. K. Sz. Á.

különös, mert Kossuth szülei ebben az időben Olaszliszván éltek, s a két település az akkori közlekedési viszonyok között bizony távol esett egymástól.

A következő és már biztos iskolai helyszínek: Sátoraljaújhely 15 éves koráig, Eperjes 17 éves koráig, majd Sárospatak 18 éves korában. Mind a három helyszínhez - akár szimbolikusan is - egy-egy anekdotikus eset kapcsolódik.

Az iskoláit az evangélikus vallásban keresztelt és nevelkedett Kossuth a szülei akkori lakóhelyén, Sátoraljaújhelyen a piaristáknál folytatta, és itt hat éven át tanult. „Az első világos nyom [...] Sátoraljaújhelyre vezet, hol a szülők, talán éppen hatéves fiuk iskolája kedvéért, 1808 elején földszintes házat vettek a Barátszeri-utcában, közel a piaristák iskolájához. [...] Iskolás emlékei is Újhelyhez kötik. Két évig elemi ismereteket tanult, így »Magyarországot versekbe foglalva a Kistükörből« [...] Nyolcéves korában jutott a középiskolai fokra” (Kosáry 1946: 43).

Újhelyi diák az a „Kossuth Lajoska,” aki Mikszáth *Különös házasság*-ában a röszkei kocsmá udvarán ebédre való csirkét parittyáz a pataki nagydiákoknak, Buttler Jánosnak és Bernáth Zsigának. Bernáth Zsiga leereszkedően szól a fiúhoz:

„- Ezt jól csináltad, barátja az erénynek! Nagyra nőj öcsém!

Egyebet nem mondott neki, hanem ezt a keveset aztán legalább úgy megfogadta a kis nebuló, elannyira megnőtt, hogy a szeme-szája tátva maradt tőle a kerek koponyájának [ti. Bernáth Zsigának] huszonöt-harminc év múlva, mikor ráemlékezett.

- Hogy hívják a gyereket? - kérde aztán hanyagul, elmenve a kocsis mellett, aki kezdte már leszedni az abrakos tarisznyákat.

- Kossuth Lajoskának - felelte a kocsis.

- Ügyes fiú - jegyzé meg a kerekfejű egyszerűen. (Először hallotta a nevet, de nem utoljára.) - Diák, ugye?

- Az a.

- Hol?

- Újhelyen.” (Mikszáth 1960: 8)

Ehhez fűzött megállapítás a Jegyzetek című részben: „Mikszáth a különös házasság történetét [...] 1810-ben játszátja” (Mikszáth 1960: 173); tehát Kossuth nyolcévesen szerepel a regény első fejezetében). Az író az idézett jelenetben Kossuthot mint **testi ügyességével** kitűnő kisdíákot mutatja be.

Az újhelyi tanulás után apja, Kossuth László Eperjesre, az evangélikus kollégiumba, az ország legrégebbi protestáns tanintézményeinek egyikébe vitte. (Egykorú a sárospataki kollégiummal, alapítási évük 1531, tehát néhány évvel idősebbek a debreceninél). Addig is jól tanult, s ezt Eperjesen is így folytatta, ahol három éven át tartózkodott.

Eperjesi tanulmányait, itteni tartózkodását - mint később általában máshol is - visszaemlékezésekből, idővel legendássá vált esetekből itt is meglehetősen jól ismerjük. Az eperjesi kollégium igazgatója, Hörk József Kossuth halálának évében összefoglalta a tényeket, amelyek az eperjesi tartózkodásra vonatkoznak. Feljegyzett egy anekdotikus esetet, amely jól példázza Kossuth **kivételes szellemi adottságait**. Kossuth a tanórán a magyarázat alatt olvasott, ezt a tanár észrevette, és felszólította:

„- No, amice Kossuth! - mondja el, a mit [!] magyaráztam!

És Kossuth felkel és elmondja - *szórol-szóra*.

- De most meg már mondja el azt, a mit olvasott!

És Kossuth felkel és pompásan elmondja azt, a mit olvasott” (Hörk 1894: 5).

A „*pompásan*” határozó jelentheti azt is a próba második részében, hogy „*szórol szóra*”, de azt is, hogy ‘hatásosan, jó beszédkézséggel, a kor és az iskola retorikai igényei szerint’. Mindenesre ez az első nyom „szónoki” képességéről.

Hörk József pontosan megadja Kossuth eperjesi iskolai eredményeit is. Ti. ekkor már kérdéses volt némelyek számára, hogy volt-e Kossuth egyáltalán eperjesi diák, mert erre az időre már olyan helyek is dicsekedni kezdtek Kossuth-émlékekkel, látogatással, ott-tartózkodással, ahol valójában nem fordult meg.

Három, ún. osztályzati kimutatást sorol fel Hörk József. Ezekből világos, hogy Kossuth három tanévet töltött Eperjesen. Az első „osztályzati kimutatás” 1817. szeptember 1-jén készült az 1816-17-es iskolai évről. Ez volt Kossuth számára a 2. retorikai és poétikai osztály, és emlékezzünk, a második Ratio szerint ebben az osztályban végeztek a tanulók retorikai és poétikai stílusgyakorlatot. Ezt az osztályt „Karlovsky Zsigmond vezetése mellett kitűnő sikerrel” végezte el, „úgy, hogy áthelyeztetett az 1-ső, úgynevezett bölcsészeti osztályba” (Hörk 1894: 2). Hörk szerint a 15 éves diák ekkor dönt a jogi tanulmányok folytatása mellett.

Itt számomra az iskolai tanulmányok kronológiájában két homályos pont van. Kosáry Domokos azt írja, hogy az újhelyi „piaristák alsó hat osztálya után 1816 őszén az eperjesi kollégiumba került” (1946: 44). Az akkori időben nem volt *alsó* hat osztály, hanem volt négy plusz két gimnáziumi osztály, majd két év bölcsészeti tanulmány minden tovább tanulni kívánó számára, s ezt fejezte be például Kossuth esetében az egy esztendő jogi tanulmány Sárospatakon. Ha Újhelyben két iskolai év az elemi ismertetek elsajátításával telt, összesen négy gimnáziumi évet töltött volna itt, viszont az utolsó gimnáziumi osztályt már Eperjesen végezte az osztályzati kimutatás szerint.

A második az, hogy ha valaki a tanrendi 2. költészettani és szónoklattani osztályt „kitűnő sikerrel” elvégzi, miért említésre méltó tény, hogy a következő fokozat (ez már felsőfokú iskola) „1-ső, úgynevezett bölcsészeti osztályába” léphet. Vagy Hörk ott téved, hogy az első retorikai osztályt végezte olyan sikerrel, hogy a 2. átugrásával mehetett egyenesen a bölcsészetre!??

A második eperjesi osztályzati kimutatás az 1817-18-as iskolai évről „azt mutatja a 27-ik sorszám alatt, hogy a (philosophico-theologiai) bölcsészeti tanfolyam I-ma classis, első évét a 16 éves Kossuth Lajos [...] kitűnő eredménnyel végezte” (Hörk 1894: 2).

„A harmadik osztályzati kimutatás, mely ugyancsak az ev. egyetemes gyűlés elé volt terjesztve s 1819. aug. 14-én kelt, és az 1818-19-iki iskolai évről szól, a 26-ik sorszám alatt mutatja, hogy a 17 éves Kossuth Lajos a I-ma classis, a bölcsészeti (philosophico-theologicus) tanfolyam második évét [...] kitűnő osztályzattal végezte” (Hörk 1894: 3).

A harmadik eperjesi évhez kapcsolódik első ismert szónoki sikere. Az év végi vizsgán a tanulóknak megadott témából szónoklatot kellett tartani. Erről a kötelezettségről is beszámol Hörk József idézett tanulmánya. „Mint diák kitűnően megtanulhatta Karlovsky Zsigmond nyomtatott Logikáját, - no meg a Rhetorikát is, mert az 1819-ki nagy examen (ünnepélyes díszközvizsga) alkalmával olyan hatalmas ékesszólással és oly szabatos logikával beszélt a »lélek halhatatlanságáról«, hogy nemcsak a nagyközönség, hanem a professorai is el voltak ragadtatva szavai hatalmától” (Hörk 1894: 4). Kissé másként adatozza ezt az eseményt a Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Kézirattárában található gépelt Kossuth-életrajz (Zuffa AN 5372). Ebben az áll, hogy amikor Kossuth a hat-osztályos gimnázium után (!) Eperjesre kerül, beszél latinul, szlovákul, németül és franciául. „Kedves tanárokat talált itt [ti.

Eperjesen], akiktől a jogtudományt és a szónoklattan tanulja” (Zsuffa AN 5372: 20). A harmadik tanév végén a közvizsgán (examen) latin nyelvű szónoklatot kellett rögtönözni. „Kossuth »Az erényekről« (De virtutibus) című tételt húzta, s olyan latin dikciót vágott ki, hogy az egész kollégiumi ifjúság elől elnyerte a győzelem pálmáját: már megmutatkoztak a későbbi nagy szónok rendkívüliségének előjelei” (Zsuffa AN 5362: 20-22). Tanárának, Karlovsky Zsigmondnak (Szinyei alapján *Carlovsky*), aki 22 éven át volt az eperjesi kollégium tanára, van *Logica* című munkája (Cassoviae, 1815), Kossuth eperjesi tanulása idejében éppen frissen jelent meg. Bizonyára sikeres lehetett, mert 1820-ban ugyancsak Kassán a második kiadására is sor került. Van egy *Prosodia latina* Eperjesen 1806-ban kiadott műve is. De mi lehet az a Rhetorika, amelyet Kossuth olyan kitűnően megtanult, ennek csak halvány nyomát találtam meg, mint alább látszik. De egyet kell értenem Kosáry Domokos megállapításával, miszerint Kossuth „most kapta meg a régi, hazai latin-retorikus műveltség alapjait, osztozva ebben egész nemzedékével” (1946: 45). Karlovsky Zsigmond 22 évi eperjesi tanárság után 1817-ben feladta hivatalát, és „a pesti egyetemre ment a magyar jog tanulmányozására” (Szinyei 1893. II, 11). Ez már a reformkor előjátéka lehetett.

Az eperjesi kollégium igazgatója, „Mayer rektor, szigorú és maradi öregúr gyanús szemmel nézte a külföldről, német egyetemről aufklärista hatással frissen hazakerült Greguss Mihályt (Ágost apját), akinek természettudományi óráit a második eperjesi tanévben, az első filozófiai osztályban Kossuth is figyelemmel hallgatta. A fiatal, élénk s a külföldi út ellenére vagy talán éppen azért immár magyar szellemű tanár és első kedves tanítványai közt közvetlen viszony fejlődött” - írja Kosáry Domokos (1946: 46).

Greguss Mihály Kossuthot nemcsak az intézményben, hanem otthonában is tanította, tudniillik Kossuth apja beleegyezett, hogy fia a nőtlen tanár kollégiumi lakásába költözzön, ahol az a közórákon kívül magánoktatásban is részesítette. Greguss Mihály Tübingában és Göttingában folytatott tanulmányokat, s „1817-ben az eperjesi kollegiumban a matematika, physika, történelem és bölcsélet tanára; itt némely orthodoxok igazság utáni törekvése miatt üldözték s atheismussal vádolták; munkálkodása mégis oly sikeres volt, hogy hallgatóinak száma, amely kezdetben alig volt több 40-nél, megnégyszereződött” (Szinyei 1894. III, 1447).

Hörk József 1896-ban („az idő szerint a Collegium igazgatója”), a honfoglalás ezredéves ünnepére jelentette meg Kassán *Az eperjesi ev. ker. Collegium története* című munkáját. Könyvének 395-396. lapján találjuk az 1806-os tantervnek azt a részét, amely Kossuth Eperjesen végzett tanulmányaira is érvényes lehetett. Itt van utalás arra, hogy a tanár előadja a „Rhetorikát Ernest k. k. sz. de a szabályok tanítása mellett gyakorlatokat is tart ékesszólás-tanból latin, német és magyar nyelven” (Hörk 1896: 396. Kiemelés - K. Sz. Á.). A k. k. sz. rövidítés valószínűleg ‘kézikönyve szerint.’ Hörk József az idézett helyen világosan *Ernest*-nek írja a szerző nevét, de ilyet sehol sem találtam. Találtam viszont különböző magyar és német lexikonokban Ernesti nevű szerzőket. Ezek közül egy, Johann Christopher Gottlieb Ernesti azonosítható mint retorika szerzője. Minden valószínűség szerint rá hivatkozik Balassa Brunó (1930: 83) a következőket írva: „A neohumanizmus történetének előkészítő szakaszára a klasszikus írók olvastatásának ez az egész-embert kiművelő és megnemesítő felfogása esik. Gesner, Ernesti, sőt még a finom aestheta-lelkű Herder is meggyőződéssel nyitnak kaput a reális ismereteknek az újhumanizmus iskoláiban.” (Balassa neveléstörténeti forrástanulmányára M. Nagy Ilona hívta fel a figyelmemet. Köszönöm. K. Sz. Á.).

H. Lausberg (1960: 615) I. Chr. Th. (azaz Teophil = Gottlieb) Ernesti-nek két munkáját említi, s mind a kettőt a ritkává, nehezen hozzáférhetővé váltak jelzésével látja el a Registerbandban. Az egyik egy görög, a másik s valószínűleg a Hörk által is említett latin retorika: *Lexicon technologiae Latinorum Rhetoricae*. A Debreceni Egyetem Egyetemi Könyvtárában mind a kettő megtalálható. A latin retorika szerzője a belső címlap szerint IO.

CHRIST. THEOPH. ERNESTI Philos. Prof. Lips., s a mű is Lipcsében jelent meg 1797-ben. Körülbelül ötszáz címszóban tárgyalja 450 lapon a retorika fogalmait és eszközeit.

A *Collegium történetének* 149. lapján találjuk a Kossuth eperjesi tanulóéveinek bővebb összefoglalását, mint amit a három osztályzati kimutatással Hörk közreadott. Az idevonatkozó részt idézem:

„A collegiumi ifjuság sorában ez évben 1816/17. ott találjuk a későbbi korszakalkotó nagy Kossuth Lajos nevét. A 15 éves, nemes, ev. vallású és mindenben kitűnő ifju ekkor a »II. Classis Rhetoricae et Poeticae sub professore Sigismundo Carlovsky« növendéke volt.

A kitűnő tanuló a következő 1817/18-ik isk. évben is Eperjesen tanult, mint a »I-ma classis Philisophico-Theologiae, sub professoribus Andrea Mayer et Michaelae Greguss« - növendéke és az 1818/19-dikiben is, mint a »I-ma classis - Philisophico-Theologiae sub professoribus Andrea Mayer et Michaelae Greguss« - akkor úgy mondott »veteranus« növendéke. Életpályájául mindenkor azt vallotta »politicus«; ellátása »domesticus« (kosztos) volt. Szorgalma az első évben »Egregia«, a 2-ban »Indefessa«, a 3-ban »Debita«, osztályzása mindenkor, mindenben kitűnő.

Az osztályzati kimutatást az első két évben Mayer András Rector, Carlovsky Zsigmond, Keresztessy Sámuel és Albínyi István, a 3-ban ezeken felül még Morvay József tanár és Pulszky Károly, mint coll. fő-, Gautzaugh József, mint coll. másodfelügyelő irták alá” (Hörk 1896: 149). A szerző ezen a lapon 2-es szám alatt a következő lábjegyzetet adja meg: „Lásd ezen kimutatásokat a collegiumi levéltárban és az eperjesi ev. ker. Collegium 1893/4-iki isk. értesítőjében.”)

Kossuth a jó hírű és nagy múltú eperjesi kollégiumból - ahol 1811-től megindult a jogi oktatás is (vö. Mészáros 1980: 182) - mégis a talán rivális és nem is evangélikus intézménybe Sárospatakra ment, hogy jogi tanulmányait befejezze, és ott az európai hírű Kövy (= Kövi) Sándor jogtudóst hallgathassa az 1819-20-as tanévben. Sárospatakon 1793-ban indult a jog oktatása (vö. Mészáros 1980: 246).

Kövy *A Pallas nagy lexikona* szerint nem ügyvédkedéssel, hanem házitanítóskodással foglalkozott. Így került kapcsolatba azokkal a református főúri családokkal (a Telekiekkel, Vayakkal, Bernáthokkal) „kiknek a sárospataki főiskola ügyeiben nagy befolyásuk volt s ez határozta el jövő fényes tanári pályáját. Midőn u. i. a tiszáninneri egyházkerület, régibb óhajtás folytán, 1793. jul. 7. a hazai jog tanszékének felállítását az ősi sárospataki főiskolában elhatározta, ez új tanszékre egyhangulag őt választották meg. Beköszöntő beszédében a hazai jog hasznos és szükséges voltáról értekezett. Megválasztása, mint a következő mutatta, nagy nyereség volt a főiskolára, mert a szakmájában rendkívül erős, tudós s rokonszenvet ébresztő és tiszteletet parancsoló megjelenésű férfiú kiváló tanári képességgel volt megáldva [...] tanári nagy sikereit főképen szokratizáló modorának köszönhetette. Tanári híre csakhamar elterjedt az egész országban s fényt árasztott a pataki főiskolára; seregesen tódultak oda az egész hazából minden vallású s nemzetiségű joghallgatók, ezek során horvátok, szerbek, oláhok is. [...] Előadásait az akkori viszonyok kívánalma szerint, latin nyelven tartotta, mely annyira hatalmában volt, hogy a »kuriális stílus« barbárságait sokszor cicerói latinság szépségével enyhítette”. Kövy Sándor tanári működésére további adatok találhatóak a *Sárospataki Lapok* 1890. március 17-i számában László János tollából (224-225).

Kossuth „A hátralévő és a nemesi életben elengedhetetlen jogi tanulmányokat a közeli Sárospatakon végezte. Éppen betöltötte tizenhetedik évét, midőn a főiskola törzskönyvébe írta a nevét” (Kosáry 1946: 47). Az ehhez az évhez fűződő anekdota a fiatal, **öntudatos és önérzetes** Kossuthot állítja elénk. Ezt az esetet állítólag maga Kossuth is szívesen emlegette, s „Öregkorában is szinte tüzzel mesélte kedvenc és ismert anekdotáját, melyben ő Kövyvel, s

személyében a felsőbb hatalommal ütközött össze” (Kosáry 1946: 47). Én mint valamikori pataki diák, magyartanáromtól és osztályfőnökömtől, Csúry Bálint egykori díjtalan gyakornokától, Ruskay Andrásról hallottam először a híres esetet.

Kövy egyszer nagyon belemelegedett az előadásba, s nem vette észre, hogy az óra ideje lejárt. A hallgatói közül valaki a csizmájával megsúrolta a padlót, amit Kövy a türelmetlenség jelének vett, és „Hitvány gazemberek!” felkiáltással otthagya a tanítványait. „Én azt mondtam társaimnak - meséli Kossuth -, aki elég hitvány, hogy zsebre tegye a gazember címet, ám tessék, én nem teszem, ha ezt a kérdést jóvá nem teszi, én előadására többé nem jövök” - idézi Kosáry (1946: 47). Három napig a mezőn, illetve a Kollégium előtti fűvön Kövy tankönyvét olvasták fennhangon, de az órára nem mentek, amíg Kövy a dolgot „el nem csinálja.” (Így áll az anekdota egyik változatában: „Méltóztassék a dolgot legjobb tudása szerint elcsinálni!”) Végül Kövy „belátta, hogy tévedett, nem akarták megbántani s visszahívta őket: »hát feledjük el, ne vesztegessük a drága időt, menjünk tovább! Hanem - oldalt reám mutatva - a dominus Kossuthból országháborító lesz«” (idézi Kosáry 1946: 47).

Ha Kövynek arra a szokására gondolunk, hogy az előadásain az anyagot gyorsan előadta, majd egy tanfolyam alatt háromszor-négyszer is megismételte, nem csodálkozhatunk a diákos türelmetlenségen. A professzornak ez az ismétlő eljárása azért is indokolatlannak tűnik ma már, mert Kövynek volt tankönyve, amit a diákok használhattak, a diáksztrájk alatt valószínűleg azt olvasták fennhangon, s Kövy jegyezte meg Kossuthról, aki néhány társával előre tanult, hogy ők, tudniillik ezek a diákok jobban tudják a jogot, mint egy egész királyi tábla, ha megexaminálnák őket.

Lényegesebb, amit Kövy a jog tanulmányozásában, de még inkább a gyakorlásában mint tanulási metódust bevezetett. Ez volt a hazai jogoktatásban híressé, a hatalom számára hírhedtté vált Páncél vármegye.

A Páncél-hegy egy alacsony domb Patak határában, erről nevezte el Kövy a „gyakorló” vármegyét és királyi táblát Páncél vármegyének és Páncél királyi táblának. A Páncél vármegyének ő volt az örökös főispánja és a Páncél királyi táblának az elnöke. Itt a joghallgatók különböző szerepeket kaptak, és játszottak el. „A Kövy professzor által megalakított *Páncél Vármegye* életében is jelentős szerepet játszott a szónoklásban és jogi tudásban egyaránt kitűnő *Kossuth Lajos* jurátus deák. Ebben a jogi és közigazgatási gyakorlatot jelentő, mai fogalmaink szerint: jogi szakkörnek is mondható szervezetben a jurátusok kiosztott szerepük szerint végezték feladataikat a professzor irányításával. *Kossuth* különösen a jogi vitákban tűnt ki már akkor is varázslatos erejű ékesszólásával és mindenk feletti igazságszeretetével” (Zsuffa AN 5362: 27-28). A pataki iskolának „nagy pozitívuma volt: magyarsága, nyelvben és érzésben egyaránt. Ez időben Sárospatak szinte egyedül ragaszkodott a magyar tanítási nyelvhez, a latin helyett [...]. 1796-tól időnként számos tantárgy oktatása magyarul folyt a középszinten és a bölcséleti tagozaton,” de hivatalosan csak 1844-től lett magyar az oktatás nyelve (Mészáros 1980: 246). „És magyar volt a szellem, ha nem is talált más formát, mint a kormány és Bécs iránt örök-bizalmatlan, rendi ellenzéki-séget, melynek módjait már itt, az iskolában tanulták az egymást váltó nemzedékek. [...] Az ellenzéki szellem az eljövendő ifjú táblabíráknak így lelki alapszövetét itatta át. Valósággal ösztönössé vált bennük. Nem sokkal Kossuth távozása után a helytartótanács azért oszlatta fel Páncél vármegyét, mert az ifjak a politikai harcokba kapcsolódva iskolai gyakorlatul a kormány önkénye ellen szónokoltak s védték az országgyűlés adó- és újoncmegtadási jogát.

Kossuth e világban nőtt fel s lett eminens ellenzékivé” (Kosáry 1946: 49).

A vitára - védelemre és cáfolatra - a pataki kollégium 1621-ben egybefoglalt törvényei közül a XII. már azt írja a tanulókat illető rendszabályról, hogy „A nyilvános vitatkozásokra, amelyek a bölcsészettől és hittanból védelemre és cáfolatra való előkészület mellett,

hónaponként felváltva rendezendők, és amelyekre leginkább vitás kérdések adatnak fel, a védő, akit a mester belátása szerint választ, készen menjen” (Szombathi 1919: 179). A jogi vitáknak tehát megvolt az előzménye a kollégium történetében.

Érdekes, hogy 1969-ben hírlapi cikkekben felmerült, hogy Kossuth nem is volt pataki diák. A cikkek megtalálhatók a Sárospataki Tudományos Gyűjtemények kéziratárában az AN 1454 levéltári jelzet alatt. Erre a gyanúra reagál volt tanárom, dr. Orbán István (AN 1461). Szerinte jóhiszemű tévedés, hogy Kossuth nem volt pataki diák, és idézi egyik életrajzíróját, Hegyaljai Kiss Gézát: „1819. szeptember 28-án, mint a sárospataki főiskola »nontogatus«, azaz nem tógás, világi pályára készülő diákja írja alá a jogakadémia törzskönyvét a 17 éves Kossuth.” Ugyanitt utal dr. Orbán István arra is, hogy „Kövy Sándornak, a kollégium nagyírú jogi professzorának külön emlékműve nincsen. [Ti. Patakon az Iskolakertben a leghíresebb pataki tanárok és diákok emlékművet kaptak. K. Sz. Á.] A nagyporta 6. domborműve Kövy Sándorra és Kossuth Lajosra emlékeztet”. A dombormű Szabados Béla szobrászművész alkotása, 1940-ben állították. Az Orbán István által említett 6. dombormű a híres „elcsinálási” jelenetet ábrázolja a következő sorok kíséretében:

„Ragyogjatok ti, drága iskolánk
Egén örökké fénylő csillagok!
Tanár és tanítvány! Kövy és Kossuth!
Népünk szent álmain virrasszatok!”

De igazolja Kossuth pataki jogi tanulmányait, a Kövy-tanítványságot az időközben feledésbe merült esemény is, amelyről a sárospataki irodalmi kör közlönye, a *Sárospataki Lapok* 1890. január 6-i száma ad hírt. Ebben a számban a főiskola tanári kara „Kossuth Lajosnak - Mélyen Tisztelt Hazánkfia!” megszólítással nyílt levelet tett közzé abból az alkalmából, hogy „Forgatván immár negyedfél viharos századon át élt főiskolánk ódon anyakönyvét, az Ön nevét, Kövy Sándor igazgatóságának idejében, az 18¹⁹/₂₀-dik iskolai évben, szeptember elsei kelettel, mint joghallgatót találtuk bejegyezve.” A nyílt levelet a főiskola igazgatója, világi és egyházi vezetői, valamint tanárai írták alá. Levelükhöz mellékeltek az 1819-20-as tanév összes, 141 joghallgatójának névsorát. Ebben a névsorban Kossuth aláírása a 72. szám alatt található.

Az üzenet utolsó sorait idézem:

„Nem hízelkedünk magunknak azzal, hogy fényes adományyal járulunk Ön elé, hiszen mi a nemzet szegény napszámosai vagyunk, kik aranyat, tömjént és mirhát nem küldhetnek; de amit mélyen érzünk, szívünknek melegét, azt küldjük el Önnek, hogy hosszú, küzdelmes és dicső hetven év múlva is föntarthassuk a szívnek szövetségét.”

Hogy Kossuth szónoki nagysága mennyire ismert és elismert volt, azt az is bizonyítja, hogy amikor 1931-ben a pataki kollégium 400 éves fennállását országos ünnepségsorozattal tették emlékeztetessé, egy másik híres pataki diák, az akkor ünnepelt író, Harsányi Zsolt ún. alkalmi játékot írt „Patak lelke” címmel. Ebben megjelenik a szegény, paraszt származású kisdíák, Deák Jankó fantáziájában Kossuth is, és az író a következő dikciót adja a szájába: „Ide hozzám, Deák Jankó, földet túró, robotban verejtékező magyar jobbágyok ivadéka, ide hozzám, a nemes úrhoz, vér vagy te az én véreből. [...] Én is vittem egy szikrát Patakról magammal, olyan hevesen perzselő szikrát, hogy a pokol kapui sem vehettek erőt rajta. Itt szívtam magamba kisfiú (!) koromba a zsoltarok szent hangjai mellett azt a gondolatot, hogy Isten előtt mindenki egyenlő s aki embernek született, annak emberként kell élnie. Azzal a kézzel, amelyet búcsúztató tanáraink itt megszorítottak, én később felhúztam azt a szörnyű nagyságú gátat, amely a magyar őserő és tehetség ezer éve visszatartott áradatát kieresztette a sorvadó magyar nemzeti életbe. Sárospatak írta lelkembe azt szót, amely lelkemből fellendült ajkaimra, hogy szétkiáltsam az egész világon azt a szót, a szabadság szavát. Az én nagy

múltam s az én művemen át Sárospatak megfogta a te kezedet, kis jobbágyfiú, ezeréves magyar föld csodálatos erőktől duzzadó ősi gyümölcse. Odaültettek téged a nemesurfiak közé a padba, nyitva a magyar jövő, a többi a te dolgod” (Elekes 1932: 145-146).

Az eddigiek fényében Szathmári István kérdésére (1994: 258), hogy „mi vitte Kossuthot a szónoklat felé, és hogyan vált ennek a - mondhatjuk - művészetnek kimagasló alakjává,” az idézett helyen összefoglalóan kapjuk meg a választ: „Minden bizonnyal a Sátoraljaújhelyen, Eperjesen és Sárospatakon végzett tanulmányai rakják le az alapokat, és a választott ügyvédi pálya ki is jelöli a további irányt. Még nagyobb szerepet tulajdoníthatunk azonban e tekintetben annak a rendkívül mozgalmas és sajátos politikai életútnak, amely a zempléni megyegyűlésekkel kezdődik” (Szathmári 1994: 258). Itt van tehát a forrásvidék, de mit ért volna a sok külső hatás Kossuth egyénisége, Isten áldotta tehetsége és idevágó képességei nélkül.

Forrás:

Balassa Brunó 1930. *A latintanítás története. Neveléstörténeti forrástanulmány.* Budapest.

Elekes Imre (szerk.) 1932. *Emlékkönyv a sárospataki ref. főiskola fennállásának négyszázados ünnepéről.* Sárospatak.

Hegyaljai Kiss Géza 1928-30. *Kossuth. (Élet- és jellemrajz) I-II.* Miskolc.

Hörk József 1894. *Kossuth Lajos Eperjesen.* Eperjes.

Hörk József 1896. *Az eperjesi ev. ker. Collegium története.* Kassa.

Kosáry Domokos 1946. *Kossuth Lajos a reformkorban.* [h. n.] Antiqua Nyomdai és Irodalmi RT.

László János 1890. A sárospataki tanárok életrajza. 78. *Sárospataki Lapok*

Lausberg, Heinrich 1960. *Handbuch der literarischen Rhetorik.* I-II. München: Max Hueber Verlag.

Mészáros István 1980. *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Mikszáth Kálmán 1960. *Különös házasság.* Mikszáth Kálmán Összes Művei 13.

Orbán István *Sárospataki emlékek.* AN 1461.

Szathmári István 1994. Kossuth és a szónoki beszéd. *Magyar Nyelv* 257-263.

Szinnyei József 1893. *Magyar írók élete és munkái.* II. Budapest.

Szinnyei József 1894. *Magyar írók élete és munkái.* III. Budapest.

Szombathi János *A sárospataki főiskola története.* A latin nyelvű eredetiből - Historia scholae seu collegii reformatorum Sárospatakiensis - fordította és 1919-ben megjelentette Gulyás József.

Zsuffa Tibor *Kossuth Lajos gyermekkora és ifjúsága.* Gépelt kézirat. AN 5372.

Retorikai cselekvés és valóságképezés a klasszicizmus és a romantika határán

Tolcsvai Nagy Gábor

Budapest

A mai, modernitásbeli vagy modernitás utáni kor történeti meghatározottsága, horizontjai felől nézve tudunk Kossuth Lajosról beszélni, tevékenységét értelmezni. Ez a horizont Kossuthot szövegalkotóként és szónokként a klasszicizmus és a romantika határán helyezi el, még hozzá úgy, hogy - mondhatni természetesen - a romantikára jellemző vonások erősödnek föl az idő haladtával. A következőkben Kossuth szövegalkotásának, szövegértelemlétrehozásának néhány jellemzőjét vázolom kognitív jelentéstani keretben (vö. Langacker 1987, 1999), két jellegzetes szövegét összehasonlítva Kölcsey Ferenc két ismert szövegével. Mindkét szerzőtől az egyik szöveg felhívó szónoki beszéd, a másik pedig búcsú.

A szövegtan kialakulása előtt és azóta is a szöveg egyik leggyakoribb globális vizsgálati módja a szerkezetnek, valójában az általános szerkezetnek a leírása. Ez az általános szerkezet a szöveg külső, formai tagolását jelenti, illetve egy olyan tagolást, amely a szöveget mint egyszerre befogadható, egyszerre emlékezetben tartható szerkezetet tekinti. E megközelítés így minden szövegbeli adatot tekintetbe vesz, függetlenül a befogadás körülményeitől és műveleteitől, s főképp a nagy szerkezeti egységekre és a globális témakezelésre összpontosít. Ez a felfogás a beszélt nyelvi szövegek kutatásával, a befogadási műveletek szövegtani érvényesítésével mindinkább veszített érvényességéből, ahogy arra már de Beaugrande (1980) rámutat.

A szónoki beszéd retorikai le- és előírása éppen különös figyelemmel van a szöveg általános szerkezetére, kivált a témakezelés és az érvelés (ok-okozatiság), valamint a retorikai beszédrészek szerkezeti rendje tekintetében.

Az újabb kutatási eredmények nyomán mégis határozott különbséget kell tennünk bizonyos jelenségek, legfőképpen szerkezet és művelet között. Eszerint a szöveg esetében a befogadó számára két módszertanilag elkülöníthető tényező jelenik meg. Az egyik a szöveg általános szerkezete, amely legalább részben az érvényesülő szövegtípushoz, illetve még általánosabb, bár messze nem egyetemes szerkezeti jellemzőkhöz (kapcsolatteremtő és témamegjelölő bevezető, kifejtő és befejező szakaszokhoz) köthető. Az általános szerkezet a befogadó által ismert szövegtípusok esetében sémaként tárolódik az emlékezetben, és a beszédhelyzetből vagy a szöveg kezdeti jellemzői alapján aktiválódik, tudásként és elvárásként. A szöveg tényleges értelemszerkezete („jelentése”) ellenben a szöveg időben előrehaladó, de bonyolult (párhuzamos, visszacsatoló stb.) elmebeli megértési műveletek végrehajtásával alakul ki a befogadóban, mint a szöveg értelmének valamilyen összetett reprezentációban való elrendezése (Tolcsvai Nagy 2001: 318). Ez az értelemszerkezet tehát értelmezési műveletek során alakul ki az olvasás/meghallgatás végére, nem föltétlenül analóg a szöveg vehikulumával, és egyéni eltéréseket mutathat. Pléh (1986) ezt jól példázza a történetelbeszélések esetében.

Mindennek a kognitív nyelvészeti alapjait - igen vázlatosan - a következőkben lehet összefoglalni:

- a világról való tudás konceptusokban való elrendeződése és a nyelvi jelentés vagy jelentésszerkezetek között szoros, analógiás kapcsolat van;

- az elemi és nagyobb szövegegységek különböző összetettségű jelentésszerkezetekként működnek;
- a beszélő és a hallgató a bejövő információknak és a hosszú távú emlékezet ismereteinek mentális összjátékával képes szöveget alkotni vagy megérteni;
- a beszélő és a hallgató mindig meghatározott kiindulópontból (a nézőpontoszerkezet egy pontjából) konceptualizál és verbalizál, illetve ért meg verbálisan egy jelenetet.

A következőkben a jelzett Kölcsey- és Kossuth-szövegeket az olvasóban kialakulható értelemszerkezet szempontjából vizsgálom röviden, azt remélve, hogy e nézőpont további adalékokat nyújthat Kossuth szövegeinek retorikai és stilisztikai leírásához. Mivel a szöveg értelemszerkezetének igen sok összetevője, tényezője van, módszertani korlátok miatt a szövegtopikokra összpontosítok, ezeknek a szövegtopikoknak a referencialitására, s ezzel szoros összefüggésben a nézőpontoszerkezetre. A két rétor szövegeiben így feltárt jellemzőket ezután történeti összefüggésekbe helyezem, hiszen a különbségek kapcsolatba hozhatók a nagy koráramlatok irányjaival.

A szövegtopik az az elsődleges figura, vagyis a figyelem előterében álló, folyamatosan aktivált entitás, amely a szöveg vagy szövegrészlet legfontosabb tematikai egységét nevezi meg főnévvel, valamilyen anafórikus utalással vagy bennfoglalással (vö. Tolcsvai Nagy 2001). A szövegtopik tehát nem egy szöveg(rész) általános témája, hanem a szövegben konkrétan megjelölt entitás, amely lehet általános téma is. A szövegtopik kategóriáját egy elemi példán érdemes bemutatni:

(1) a) *János Párizsba utazott. Este a városban sétált.*

b) *János Párizsba utazott. A város fényárban úszott.*

Az (1) a) elemi szövegben *János* az elsődleges figura, vagyis az az entitás, amely leginkább a beszélő és a hallgató figyelmének középpontjában áll. A példa b) szövegében viszont az első mondat elsődleges figurája *János*, a második mondatban váltás következik be, itt az elsődleges figura a *város*. Mindkét entitás episztemikusan lehorgonyzott szövegösszetevő, amely korreferens viszonyban kapja meg kifejtését. Egy szöveg egy szakaszában általában több szövegtopik aktiválódik párhuzamosan, amelyek közül többnyire egy számít elsődleges figurának, tehát a többihez képest konceptuális középpontnak.

Kölcsey két itt említendő beszéde a következő: A magyar nyelv ügyében (Pozsony, 1933. március 4.), Búcsú az országos rendektől (Pozsony, 1835. február 9.). Kölcsey első itt tárgyalt beszédében a fő szövegtopikok a következők (csak a legfontosabbakat említem, teljes szövegelemzésre itt nincsen mód):

magyar nemzet, római nyelv, magyar nyelv, kérés/kívánság, ország, kormány, fejedelem, negyvenhárom év küzdései, országgyűlés, törvénycikkely, rendek, főrendek, lassúság, literatúra, kiművelés, demokrácia, nemesség, adózó nép, hazafiúság, szent korona, tántoríthatatlan elhatározásunk, kebel.

Ezeknek a szövegtopikoknak a referencialitása (kognitív keretben: episztemikus lehorgonyzása) meg van alapozva: a beszédet annak idején a hallgatók előzetes általános ismereteiknek és a tényleges országgyűlési helyzet tudásának birtokában az entitásmegnevezések vonatkozásait fel tudták dolgozni. A későbbi olvasó hasonló helyzetben van, ha bizonyos viszonylag egyszerű történelmi ismeretei vannak. Azonban - miképp a másik Kölcsey-szöveg esetében is - a beszédekben említett entitások olyan szöveggörnyezetben jelennek meg, amelyben prototipikus jelentésük megerősödik, pontosítódik, tehát kétely nem merülhet föl értelmezhetőségükkel kapcsolatban. A közöttük kapcsolatot teremtő igék e konceptuális

viszonyokkal függnek össze, továbbá (más szerkezetekkel, például a *ha - akkor* viszonyal együtt) a kauzalitást fejtik ki.

Miképp minden szövegben, az itt elemzettekben is kiemelkedő szerepet kap a nézőpont-szerkezet. A szöveg nézőpontoszerkezete összetett rendszer, amelyben meg lehet különböztetni a referenciális középpontot (ez a mindenkori beszélő, akár jelölt, akár nem), a semleges kiindulópontokat (ezek a szövegbeli entitásoknak, főképp az ágenseknek a perspektívái), továbbá harmadikként a közlés felelősségét vállaló kiindulópontját. Az első Kölcsey-szöveg nézőpontoszerkezete szintén igen határozott ismérvek mentén rendeződik el a befogadó számára. A beszélő kiindulópontja a szöveg legvégéig jelen van, de a háttérbe húzódik, és előtérbe engedi a semleges kiindulópontokat: a szembenálló táborokét és a nyelv hivatalossá tételét.

Így kerül a teljes beszéd szövegtopikok szerinti és téma szerinti középpontjába is a magyar nyelv hivatalossá tétele, az érte folytatott küzdelem és a két szembenálló tábor. A felsorolt szövegtopikok a beszéd befogadója számára a figyelem keretében a kiterjedő aktiváció konvergens műveleteinek lokális középpontjai, s mivel egyrészt szövegtopikokként folyamatosan aktiválva vannak, másrészt közöttük szoros konceptuális és oksági viszony van, referenciájuk pedig egyértelmű, a beszéd végig igen szorosan és pontosan építi ki a szövegértelem-képzés lehetőségeit az olvasó/hallgató számára. A küzdelem és aktuális viszonyai így egyértelműen leképeződnek konceptuálisan, amely leképeződésben két szemben álló tartomány között egy semleges, közvetítő tartomány található:

<i>magyar nemzet</i>	<i>kérés/kívánság</i>	<i>fejedelem</i>
<i>magyar nyelv</i>	<i>országgyűlés</i>	<i>római nyelv</i>
<i>ország</i>	<i>törvénycikkely</i>	<i>főrendek</i>
<i>negyvenhárom év küzdései</i>	<i>rendek</i>	<i>lassúság</i>
<i>literatúra</i>	<i>nemesség</i>	
<i>demokrácia</i>	<i>szent korona</i>	
<i>hazafiúság</i>	<i>adózó nép</i>	
<i>tántoríthatatlan elhatározásunk</i>		

A felsorolt szövegtopikok további szemantikai (konceptuális) elemzése az egyes oszlopok elemei közötti szoros összefüggés bemutatását eredményezi, illetve az egyes oszlopok mint szemantikai szerkezetek közötti összefüggések szintén modellálhatók. E modellálás a már az emlékezetben tárolt tudás, annak szemantikai aktiválása és a szövegkörnyezet, a beszédhelyzet interakciójának megközelítésében lehetséges.

A modellálásban tudás aktiválásának értelmezéséből érdemes kiindulni. Az aktiváció Deane (1992) leírásában a fogalomra irányuló figyelem skaláris mértéke, az inaktív (hozzá nem férhető) tartománnyal az egyik oldalon, az erősen aktív vagy kiemelkedő (azonnal hozzáférhető) tartománnyal a másik oldalon. Az aktiválásnak két fő módja van: a kiterjedő aktiváció és a fókuszálás. A kiterjedő (spreading) aktiváció műveletében egy fogalom egy másik asszociált fogalom felidézését megkönnyíti. E művelet alapelve, hogy a hosszú távú emlékezet fogalmak hálózata, amelyben a fogalmak specifikus és stabil helyzetben vannak más fogalmak viszonyában, valamint hogy egy fogalom aktivációs szintje a szomszédos fogalmak részleges aktivációja is. A kiterjedő aktiváció lehet konvergens (több aktív fogalom egy közössel kapcsolatban áll, azt teszi erősen aktívvá), és lehet divergens (egy aktív fogalom kerül kapcsolatba több inaktív fogalommal, amelyeket részlegesen aktívvá tesz). A kognitív fókusz ezzel szemben szelekciós irányító eljárás, amely az újjal, a különbözővel, a szokatlannal kapcsolatos, korlátozott kapacitással a munkaemlékezetben. Az aktiváció, a hozzáférhetőség szoros összefüggésben áll az elsáncoltság/begyakorlottság jelenségével, amely a fogalom ismertségét jelöli. Deane (1992: 36) a kétféle aktivációt közvetlen összefüggésbe

hozza a topik-komment megkülönböztetéssel: eszerint a topik konceptuálisan központi, viszonylagosan begyakorlott, a szövegben ismételt előfordul különböző rá vonatkozó információkkal együtt. A nyelvi fókusz ezzel szemben a kognitív fókusz: olyan elem, amely ki lett emelve a speciális figyelem számára, gyakran új volta miatt. A fókusz tehát olyan igen fontos ismeretet közöl, amely a kiterjedő aktiváció során nem válna feltűnővé, nem kerülne előtérbe, és ez talán a leglényegesebb jellemzője a fókusznak.

A Kölcsey-beszédben a legfontosabb szövegtopikok a három oszlopon belül konvergencia-aktivációt indítanak be úgy, hogy konceptuális átfedéseik egymást erősítik. Erős átfedés van az első oszlopban a következők között: *nemzet, nyelv, ország*, s ezek kerülnek távolabbi, de határozott kiterjedő kapcsolatba a következőkkel: a) *demokrácia, küzdés, hazafiúság*; b) *literatúra*. A három oszlop konceptuális tartományai kettésével illeszkednek, a két szélső oszlop viszont ellentétbe kerül. A bal oldali oszlop ekképp a saját, a benső, a jobb oldali oszlop a más, az idegen, a középső oszlop pedig a konceptuálisan közvetítő a két szélső között.

Mindezzel Kölcsey azt bizonyítja, hogy szónoki gyakorlatában továbbra is érvényesíti a pályája elején minden tekintetben elfogadott, klasszicista keretű, valójában racionalista eredetű egyetemes nyelvi eszményt, amely a kifejtendő témára összpontosít, annak referenciális viszonyait a szövegtani egyértelműség mellett a stilisztikai világosság is pontossá teszi, továbbá a nézőpontszerkezetben a semleges kiindulópontok uralkodnak, azok az entitások állnak előtérben, amelyek semleges kiindulópontot képeznek, s nem a beszélő referenciális középpontja. Ezt az általános szövegértelmezési módot csak az utolsó mondat változtatja meg, ahol a beszélő kerül a középpontba.

A második Kölcsey-szöveg az elsővel kapcsolatban megállapított jellemzőket mutatja, egyes pontokon tulajdonképpen felerősítve. Ugyanis a második szöveg általános témája jóval személyesebb, mint az első. A szövegtopikok ugyanolyan pontos jelentésűek és egyértelmű referencialitásúak, mint az elsőéi. A legfontosabbak a következők:

megye, követ, hon, ország, törvényhozás, búcsú, útasítás, pálya, kötelesség, botlás, tévedés, szív, büszkeség, meggyőződés, hit, haza, haladás, elv, türelem, barátság, emlékezet, nemzet, emberiség.

Mégis, jelentős a különbség a két szöveg között: a másodikban, a búcsúban kiemelkedően sok az elvont főnévvel jelölt szövegtopik, s ezeknek a konceptuális szerkezete is más, mint az előzőé. A szöveg egyik legfontosabb fogalmi metaforája A KÖVETI TEVÉKENYSÉG ÚT, PÁLYA, amely fogalmilag összekapcsolódik egyrészt A TÁRSADALMI FEJLŐDÉS ELŐREHALADÁS fogalmi metaforával, másrészt az *út, pálya* szakaszjelölőivel, harmadrészt az *út, pálya* és a párhuzamos *haladás* legfontosabb jellemzőivel.

A beszéd nézőpontszerkezete a személyes érintettség miatt más jellegű. Az általános szövegtémából (búcsú) eredően itt a referenciális középpont (a mindenkori beszélő) és a semleges kiindulópontok egyike (a búcsúzó követ) azonos. Kölcsey azonban nem engedi eluralkodni ezt az azonosságot. Egyrészt többes szám első személyt használ, de még ezt is megelőzi a harmadik személyű első mondatbeli megnevezés („Szatmár megyének két követei”), s ezt az öneltávolítást folyamatosan fenntartja a teljes beszédben. Másrészt a követ, országgyűlés, törvényhozás, utasítás konceptuális összefüggéseinek kiemelésével és részleges kidolgozásával (s ez nem pusztán kauzalitás és indoklás) szintén háttérbe szorítja a személyes összetevőt, nincs a szövegben kognitív értelemben vett szubjektívizáció. Vagyis a Kölcsey-szövegekben konceptualizált entitások (a nyelvi kifejezések jelentései) a saját hatókörükben magas fokú objektivitásúak.

A hosszabb Kölcsey-elemzés nem elsősorban az ellentétben rejlő heurisztika kihasználására készült, hanem a magyarázó elvek és fogalmak jobb bemutatás érdekében is.

Kossuth Lajos két itt említendő szövege a következő: Toborzóbeszéd (Szeged, 1848. október 4.), Előszó (Irataim az emigrációból. 1880. III-XXV, különösen III-IV).

Az első Kossuth-szövegben a következő fontos szövegtopikok vannak (a sorok bekezdésenként sorolják a topikokat):

*Szegednek népe, nemzet, haza, oszlop, E/1. (beszélő);
hang, lelkesedés;
teljhatalmú biztos (E/1.), Honvédelmi Bizottmány, népfelkelés;
veszedelem, (vég), főváros, áruló, ármány, szabadság, függetlenség, szolgaság;
haza szerelme, kőszirt, kebel, hit, pokol, ármány;
Krisztus, mennyei ország, kőszál, nemzetem szabadsága, pokol kapui;
nép, ég boltozatai;
vitéz seregeink, áruló csorda, győzelem, veszteség ('vereség');
hős apáink, véres kard, a haza veszedelme, zászló;
fia a hazának, polgára a városnak, hazája szabadsága, élete;
testvériség, nemes, nemtelen, polgár, testvérek;
életem, küzdés, szenvedés, árva fejem, az írás;
keblem, érzés, ajkam, szó.*

A Kölcsey-szövegekhez képest két feltűnő eltérés állapítható meg e híres szónoklatban. Az egyik a szövegtopikok közötti konceptuális viszonyok mássága. Míg Kölcsey szövegeinek esetében az egyes szövegtopikok konceptuális átfedése, egymásba épülése a megadott témán belül egymásba épülő fogalmi sémák racionális rendjét, szoros összefüggésű aktiválását eredményezi, addig a Kossuth-szónoklat

- a szövegtopikokat konceptuálisan egyes pontokon erősen eltávolítja egymástól, az ellentétpárokat a skálák szélső pontjain nevezi meg, átvezető fogalmiság nélkül, például: *sajnálát - lelkesedés; függetlenség - szolgaság; kicsinyhitűség - lelkesedés; haza szerelme - ármány; mennyei ország - pokol kapui; vitéz seregeink - áruló csorda; győzelem - veszteség*; s ezek a konceptuális ellentétek uralják a teljes szöveget, nem található meg a szónoklatban az az ésszerű és oksági haladványosság, amely a Kölcsey-beszédek egyik fő jellemzője;
- a referencialitást elbizonytalanítja, illetve oly mértékig elvonttá teszi, hogy már alig lehetséges, hiszen az elvont főnevek (*ármány, hit, lelkesedés, szerelem* stb.) jórészt minden specifikáció nélkül, prototipikus jelentésükben kapnak funkciót a szövegben;
- mindezek által a képinek, metaforikusnak, példázatinak nevezhető részek szerepet juttatnak a fiktívnek és az imagináriusnak.

Iser (1993/2001) szerint az irodalmi szövegben a valóssal nem a pusztán fiktív áll szemben úgy, hogy a valós a miméziselv szerint tükrözés, míg a fiktív a kitalált. Hanem a valós elemek mellett mindig megjelennek olyan összetevők, amelyeknek imaginárius voltuk miatt nincsen konceptuálisan meghatározott, sematizált formájuk. Vagyis az imaginárius a fogalmilag körvonalazatlan, homályos „élmény”, „érzés”, amely azonban igen fontos az ember életében, s kivált az irodalomban. Az imaginárius szóhoz juttatását végzik el a fikcióképző aktusok, amelyek mindig egy „mintha”-viszonyon alapulnak, tehát van bizonyos valós alapjuk, kitaláltak, de analógok.

Amikor Kossuth oly élesen felállítja ellentéteit (*vitéz sereg - áruló horda, lelkesedést ébresszek - lelkesedést szemléljek, mennyei ország - pokol kapui*); amikor az ellenségről lesújtóan beszél, a hazafiúi lelkesedést pedig magasztatja, s túlzó mértékeket állapít meg;

amikor a nemzettel kapcsolatban élet és halál közötti végletes választási lehetőséget lát és láttat; illetve amikor saját szegedi és másutt tapasztalt érzelmeit jellemzi, mindig elmozdul egy kissé a fiktív és az imaginárius felé. Ez a konceptualizáció nem a megértések sorozatát mint folyamatot képezi le nyelvi formában, amelynek van várható eredménye, hanem a végletes szembenállást:

élet - halál,

amely szembenállás nem levezetést, értelmezést, érvelést, hanem döntést kíván:

vagy - vagy.

Igen jellemző, hogy Kossuth szónoklatában az ismétlés (ideértve például a részleges vagy szinonimikus, de lényegében fogalmi ismétlést) alapvető, hiszen minden ellentétpár közvetlenül visszavezethető az élet-halál ellentétre.

Ezáltal az aktivált fogalmi sémák nem egy tisztán racionálisan felépülő értelemszerkezet fő témáit erősítik vagy fejtik ki kiterjedő konvergens aktivációval, hanem több sémát aktiválnak egymással szemben álló tartományokban, amelyek azután önmagát a szembenállást képezik le. Ez a mitikussá növelt szembenállás azonban csak egyik témája a szónoklatnak.

A másik fő eltérés Kossuth beszédében a Kölcseyvel szinte teljesen ellentétes szubjektívizáció. A kognitív nyelvten szerint a beszélő (és a befogadó) minden szöveg esetében az elsődleges konceptualizáló, kanonikusan kívül áll a kifejezett jeleneten, és szubjektívan konstruálódik (Langacker 1999: 297). Ezért kell elkülöníteni a nézőpontoszerkezeten belül a referenciális középpontot (a beszélőt) és a semleges kiindulópontokat. Természetesen rengeteg olyan szöveg keletkezik, amelyben a kettő különböző körülmények miatt megegyezik, ekkor beszélünk szubjektívizációról. Kossuth itt említett beszédében a szubjektívizáció rendkívüli erővel jelentkezik, ám nem egyszerű szerkezetben. Ugyanis miközben nyíltan vállalja a szónok az E/1.-t, addig bizonyos fókig ezt el is távolítja, objektívizálja, főképp a szöveg elején (a hivatalos megnevezésekkel), miközben a beszéd végén egyre inkább hagyja érvényesülni. Ezáltal kívülről tekintélyt ad önmagának, belülről pedig túlaradó érzelmeit hagyja felszínre törni. Nyilvánvaló, hogy a szubjektívizációnak ez a foka szorosan összefügg a beszéd nézőpontoszerkezetének jellemzőivel. Kölcseyvel ellentétben Kossuth beszédében a referenciális, másképp egocentrikus középpont, a nyelvileg jelölt „én, itt és most” folyamatosan jelen van a beszédben, meghatározva a hallgatóság számára azt a perspektívát, ahonnan a beszédben kifejezett világot láthatja. Ez a perspektíva elsősorban a beszélő Kossuth kiindulópontjából nyílik meg, amely azután kifejtetten bevezeti a végletes ellentéteket és a velük kapcsolatos beszélői érzelmeiket. Szoros összefüggést mutat e szövegértelem-képző jellemzőkkel az a tény, hogy Kossuth sokszor él a kognitív fókusz lehetséges funkcióival, míg Kölcsey ezt kevésbé teszi.

Mindehhez járul az, hogy a Kossuth-szövegben az entitásokat jelölő főnevek közötti interakciót leképező igék szintén nem elsősorban a konceptuális összefüggéseket, hanem az ellentéteket, a szembenállást, a mitikussá növekedő harcot fejtik ki mind erőteljesebben.

A fiktív és imaginárius, illetve a szubjektívizáció ilyen értelmű szónoki érvényesülése eredményezi többek között azt a páratlan mértéket, amelyben a szónokló Kossuth a maga történelemformáló személyes szerepét és szónoki cselekvését fölépíti, előtérbe helyezi, és a beszéden belül még tovább nagyítja.

A második szöveg, amely a Magyarországtól való 1849 évi búcsút írja le, visszaemlékezve, még inkább mutatja e jellemzőket. Maga a szöveg, illetve annak főképp első két oldala igen hatásos szónoki beszédnek tekinthető, amint ezt az alábbi (eredeti helyesírású) idézet is bizonyítja:

Kifejezhetetlen érzelemvihar dulta lelkemet, midőn a világosi fegyverletétel hontalanná tett.

Nincs szó, mely arról fogalmat adhatna.

*Leborultam hazám földjére, mielőtt határán átlépnék; - zokogva nyomtam reá a fiúi szeretet búcsucsókját; - egy csipetnyi port vettem belőle magamhoz; - még egy lépés, és - - -
- ugy valék, mint a tört hajó roncsa, melyet a szélvész kidob a homokra egy sivatagon.*

[...]

Ott álltam tompa merengésben a nem magyar Duna partján, melynek habjaiba - amonnan felülről, - a magyar nemzet könyeiből ég felé szállott vizpára csapadéka vegyült, s kis távolságban tőlem rohant tova, a Vaskapu sziklatorlaszán keresztül, zugva, morogva, mintha szitkozódna a meg nem érdemelt végzet ellen.

Én hallgattam e zugást, mely keblem viharával összefolyt; belebámultam a méltatlanul meghiusult honfi remények semmiségébe; és arczomon öntudatlanul a kifejezhetetlen fájdalom könyzápora ömlött alá.

Minden volt e könyzáporban, a mi a hazafi szívének fáj; minden! csak egy nem! a reménytelenség n e m; a kétségbeesés hazám jövője felett n e m.

Ugy tetszett nekem, - még akkor a fájdalom első lázrohamában is úgy tetszett nekem, mintha az ég csillagainak fényszikrázatából, könyeim fátyolán keresztül egy sugár lövellene felém, mely azt hirdeti borult lelkemnek, hogy nemzetem szenvedni fog ugyan, irtózatot fog szenvedni; mert bosszuja rettenetes a féktelen uralomvágnak, mely a megaláztatás porából nem maga!

Az idézet fő konceptuális szerkezete hasonlít a szegedi beszédéhez: itt is a végletes ellentétek jelentésszerkezete a meghatározó. E második példában azonban az érzelmek fokozottan kapnak kifejezést, s még inkább az érzelmek imaginárius összetevője nyíltabban áll össze egy fikciós tényezőket is tartalmazó jelenetté.

Hangsúlyozandó, hogy Kossuthnak nem minden szónoki beszéde ilyen jellegű, kivált az 1848. évi országgyűlési beszédei és korábbi szónoklatai, így a szintén ismert 1848. július 11-i beszéde. Ez a megajánlási beszédként is ismert szónoklat a szöveg elején és végén formálódott meg úgy, ahogy ez az itt elemzett két műben tapasztalható, miközben a szöveg középső, kifejtő részei inkább a bonyolultabban kiterjedő akitívációjú és okságot mutató szónoki beszédekhez hasonlítanak. Az ilyen többfunkciós Kossuth-beszédek leírása és főképp az átmenetek bemutatása még további kutatás tárgya.

Az itt vázolt jellemzők már önmagukban a romantikához kötik a forradalom alatti és utáni Kossuth szónoki szövegeinek az értelemszerkezetét. Ez a történeti kijelölés nyelvi tényezők alapján nem tekinthető újdonságnak, hiszen például Szathmári (1994) egy korábbi évforduló kapcsán már fölvetette Kossuth stílusának romantikus vonásait, stílustörténeti részletezést azonban e tanulmány sem ad. A legalább vázlatos jellemzés kiterjesztéséhez érdemes az irodalomtörténet egy ma is termékeny romantikaértelmezését idézni. Wellek (1963) és Szegedy-Maszák (1995) a romantika mint eszmetörténeti és irodalmi irányzat fő tényezőiként a következőket sorolja föl:

- a képzelet uralkodik a költészetfelfogásban, eszerint a képzelet alkot, a költő jövendőmondó;
- a természet a meghatározó a világszemléletben, a természet szerves fölfogása adja a fő nézőpontot;

- a költői és nem költői megismerésre alany és tárgy, tudatos és tudattalan kettősségének meghaladása jellemző, kísérlet történik művészet és természet, nyelv és valóság összehangolására;
- a jelkép és a mítosz uralkodik a stílusban, amelynek következtében a természet is nyelv, jelképek rendszere.

Szegedy-Maszák Mihály (1995) ezt az egyetemes leírást kiegészíti a következő magyar tényezőkkel:

- a felvilágosodás és a klasszicizmus a városi életet részesíti előnyben, a romantika a civilizálatlan vidéket, amely polgárelenességgel is együtt jár, ugyanakkor a romantika e fordulata nem jellemző a magyar kultúrára;
- feltűnő a romantikában a bölcelet és a szépirodalom közeledése, ez ismét nem jellemző a magyar irodalomra és kultúrára;
- a lélektan feltudományos előzményei, például Mesmer tanai erősen hatottak, nálunk ez leginkább Kölcsey munkásságában mutatható ki;
- a romantika vallásos megújulással járt együtt, amelynek szintén nincs magyar változata.

A René Wellek és Szegedy-Maszák Mihály által felsorolt tulajdonságok legtöbbje határozottan jellemző Kossuth itt elemzett szövegeire és számtalan továbbira is: a képzelet uralkodik (amikor a fikcióképző aktusok megragadhatóvá teszik az imagináriust), az alany és tárgy közötti határ elmosódik (amikor a végletek beszélőtől részben független megnevezése azonnal összekapcsolódik a heves érzelmekkel, a szubjektívizációval), a jelkép és a mítosz lényegi szerepet játszik (amikor az egyedi ellentétek konceptuálisan összekapcsolódnak, és együttesen az élet-halál ellentétpárt képezik le). Ezekon kívül Kossuth beszédeiben nincs nyoma a civilizálatlan falusi élet dicséretének, a bölcelet szónoklatba épülésének, sem a vallásosságnak.

Összefoglalásként megállapítható, hogy míg Kölcsey a szónoki beszédeiben egy világos konceptuális szerkesztésű világleképezésre törekedett, s ezáltal kívánt hatást elérni, addig Kossuth szónoki beszédei és írásai, legalábbis azoknak leginkább hatásos darabjai a fiktív és az imaginárius bevonásával és a beszélő szónok túlzó szubjektívizációjával a retorikai cselekvést állította előtérbe, melynek referencialitása az elérendő hatás érdekében már csak részleges. Ismét Szegedy-Maszák (1995 és 1980) kategóriát alkalmazva: míg Kölcsey inkább mindentudó, realista és racionalista, addig Kossuth önmagát dramatizáló, romantikus és változó nézőpontú.

Az pedig már egy másik fejtegetés témája, hogy mindennek milyen történeti és etikai következményei vannak.

Forrás:

Kossuth Lajos 1880. *Irataim az emigrációból*. Pest: Athenaeum.

Kossuth Lajos 1994. *Írások és beszédek 1848-1849-ből*. Szerk.: Katona Tamás. Budapest: Európa.

Kölcsey Ferenc válogatott művei. 1975. Szerk.: Fenyő István. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Szakirodalom:

- de Beaugrande, Robert-Alain 1980. *Text, Discourse, and Process*. London: Longman.
- Deane, Paul D. 1992. *Grammar in Mind and Brain. Explorations in Cognitive Syntax*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Iser, Wolfgang 1993/2001. *A fiktív és az imaginárius*. Budapest: Osiris.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Volume I. California. Stanford.
- Langacker, Ronald W. 1999. *Grammar and Conceptualization*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Pléh Csaba 1986. *A történet szerkezet és az emlékezeti sémák*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Szathmári István 1994. Kossuth és a szónoki beszéd. *Magyar Nyelv* 257-263.
- Szegedy-Maszák Mihály 1980. A felvilágosodás és a romantika tragikumértelmezésének néhány jellemző vonásáról értékelméleti szemszögből. In: *Világkép és stílus. Történeti-poétikai tanulmányok*. Budapest: Magvető. 22-36.
- Szegedy-Maszák Mihály 1995. A magyar irodalmi romantika sajátosságai. In: „*Minta a szőnyegen*”. *A műértelmezés esélyei*. Budapest: Balassi. 119-128.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Wellek, René 1963. The Concept of Romanticism in Literary History. In: *Concepts of Criticism*. New Haven, London: Yale University Press. 128-198.

A romantika főbb stiláris sajátosságai Kossuth Lajos szónoki stílusában

Szabó Zoltán

Kolozsvár

1. Kossuth Lajos szónoki stílusának romantikus sajátosságaival, tüzetes irányzattörténeti jellemzésével lényegében nem foglalkoztak. Ezt állapítja meg Szathmári István is, aki szerint Kossuthnál a romantika hatásával számolhatunk, „nagyobb mértékben, mint ahogy ezt a Kossuth-irodalom emlegeti” (2001: 456). A Kossuth szónoki stílusát tanulmányozók szövegeiben előfordulnak olyan minősítések, jelzők, amelyek minden bizonnyal a romantikára (is) utalnak. Így például Dénes Szilárd (1908) *Kossuth Lajos, a szónok* című tanulmányában ilyen jelentése, vonatkozása lehet a következőknek: pátosz (33, 49), szenvedélyes (35, 37, 49, 54), izgatott lelkiállapot (36), indulat (39, 48, 51), az érzelmek hangja (42, 43, 45), ódai szárnyalás (51), valóságos rapszódia (43), retorikus (49). Állíthatjuk tehát, hogy többen is felismerték Kossuth beszédeinek romantikus sajátosságait anélkül, hogy a kor uralkodó irányzatát, a romantikát tanulmányozták volna nála.

2. Hogy témánk jogosult, elsősorban a kor olyan sajátosságaival bizonyíthatjuk, amelyek a romantika indítékai, éltetői voltak. Ennek megértéséhez, tárgyalásához vizsgálatunk körét ki kell tágítanunk, számolnunk kell az akkor már erőteljesen ható romantika íróival is. Ebből az összefüggésrendből itt most Petőfit emelem ki. Németh G. Béla (1982: 167) találó megjegyzése szerint Kossuth Lajos a forradalmi politikának, Petőfi pedig a forradalmi költészetnek volt a vezére és jelképe.

Mindkettőjük romantikájának ez a forradalmiság, a nemzeti múlt, a közösség politikai vágyai, a fokozódó intenzitású függetlenségi törekvések, a polgári haladás volt az egyik és talán a legfontosabb forrása. Ez tükröződik az akkori irodalom stílusának érzelmi ihlettségében, felfokozottságában, rendkívüli erejében, pátoszában, mindabban, amit Petőfi „szaggatottság”-nak nevez: „e szaggatottság a századé, minden nemzet, minden ember háborog, mint a vulkán, melynek közel a kitörése” (Verseinek életében kiadatlan előszava). És ami Petőfinél a szaggatottság, a kitörő vulkán, az Kossuthnál a saját szavai szerinti „izgalmas és lázas kor” (B. 189) vagy „lázás állapot, melyben Európa van, megingatta az országnak minden oszlopát” (B. 180), vagy „sajgó kebel, mely orvoslásra vár” (B. 200).

De nemcsak a kor, hanem Kossuth egyéniségének jó néhány vonása, továbbá eszmeisége a forradalomhoz, a szabadságharchoz, ezekből is következően a romantikához kötődik. Egy eléggé általános vélemény szerint Kossuth politikai alkat, érzelmi lény, emellett egy részletezőbb jellemzését is ismerjük: élénk képzelet, lángoló szenvedély, hangzatos(ság), izgatás és lelkesítés (valamennyi sajátossága) mintegy kijelölte a forradalomra (Gyulai Páltól idézi Vigh 1981: 292), és így értelendő, hogy hatása annak tulajdonítható, „amivel akkoron a levegő telítve volt” (Kossuth levele Szana Tamáshoz, Szabad György 1977-es kiadásából idézi Szathmári 1994: 258), és ezt az is magyarázza, hogy minél inkább pezsdül a közélet, annál több a retorika (Csengery Antaltól idézi Vigh 1981: 221).

Ilyen és ehhez hasonló körülményekből, helyzetekből adódik a romantika jellegzetes és átfogó sajátossága, a felfokozott szubjektív életérzés, az élet teljes intenzitással való szemlélése és átélésének az igénye, egy olyan sajátos érzelmi és ihletettségi állapot, amely az érzelmek dinamizmusával gyakran heves lelkesedéssel, szenvedélyességgel, olykor meg-

szállottsággal járt, és így alakította a romantika sajátos pátozát. Mindez a romantika főbb stiláris sajátosságainak és az azokat alakító stiluseszközöknek közvetlen forrása, lényegének meghatározója és egyben magyarázója is (Szabó 1998).

3. Persze emellett beszélhetünk - mint mindegyik irányzat esetében - a romantika belső összefüggéseiről. Ebben lényeges az, hogy az irányzatot alkotó stiláris sajátosságok és az azokat alakító stiluseszközök szoros egységet alkotnak, az irányzat tehát egységes, szerves összetettség: struktúra. Az irányzatnak mint struktúrának van egy valamilyen szervező elve, más műszóval rendező elve, amelyből vagy amelynek a segítségével ki lehet következtetni, le lehet vezetni és meg lehet magyarázni a jellemző stiláris sajátosságokat és az azokat alakító eszközöket. Ebből is következik, hogy nem egy bizonyos stiláris sajátosságnak van megkülönböztető szerepe, hanem a struktúrának.

A romantikának mint struktúrát alkotó irányzatnak a szervező elve az összetettség, pontosabban az egy tömbben való sokféleség avagy a sokszerűség, többszólamúság egysége, más műszóval a szemantikai és a szerkezeti polifónia (Szabó 1998).

Ezt az összetettséget, a sokféleség egységét August Wilhelm Schlegel így magyarázza: a korábbi költészethez viszonyítva a romantikus író nem választhatja szét a különemű dolgokat, hanem mindent a lehető legbensőségesebben egybeolvaszt, mert „az érzés egyszerre ragad meg mindenben mindent” (idézi Horváth 1965: 180-181). A továbbiakban ilyen alapon, ilyen megvilágításban próbáljuk kiemelni a jellemzés, a leírás szándékával a romantika főbb stiláris sajátosságait Kossuth Lajos szónoki beszédeiben. Persze itt most csak néhány jellegzetességet, a legfontosabbakat említhetjük meg.

4. Az első figyelemre méltó sajátosság azt, hogy a képalkotó elemek, valamint az egymáshoz kapcsolt szavak eltérő képzetkörökből vannak, több irányban is elágaznak. Például:

A nemzet melléről visszafutamodnak az erőszak s ármány minden nyilai, vissza még akkor is, ha saját fiai lödöznék saját fiait! Kik egy fénybogár életnek egy napi csillámáért marcangolni képesek a közös édesanya hű kebelét. (B. 9)

A többféleség egysége kisebb alakzatokban is megfigyelhető. Képekben, szókapcsolatokban nagy a szemantikai távolság a „különnemű” dolgok között, nemegyszer egymást kizáró, egymással ellentétes jelentések kapcsolódnak össze, és ez az ellentét különösen jellemző a romantikára: *megizzadtam pályám homokát (B. 8), a feledés tükörárja (B. 9), az anyatermészet balzsamos emlője (B. 10), nemzetünk ama kedveltjének szívképző ajkai (B. 10), (a gyönyörű szép föld) tájképei összeolvadtak a gyermek álmaival (B. 11), a tettleges élet munkavihara (B. 11), az emlékezet lelki szárnyai (B. 11), kőszirtté szilárdult keblemben a hit, hogy e haza, lépjen bár a pokollal ellene az ármány, mentve lesz (B. 381), a nemzet vére patakokban omlott (B. 130), a véres dicsőség temploma (B. 197). Példa az átfogó ellentétre:*

Kik mint az éj madarai irtóznak a világosságtól [...] De akiknek céljaik a sötétség leplére nem szorultanak, kik [...] a politikai élet minden lépteit napfényen tenni szeretik [...] a setétséget utálni már megtanultuk volt fényvillogással. (B. 8)

A képalkotásban, az eltérő jelentésű szavak összekapcsolásában a romantikára olyannyira jellemző fantáziaerő hat. A képalkotásban megnyilatkozó fantázia velejárója, alapja és kerete a romantikus vízió, amelynek szuggesztivitása, sok mindent megjeleníteni tudó erős festőisége van:

E percnek irtóztos ünnepélyessége szorongatja keblemet. Úgy érzem, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, mely felébreszti a halottakat, hogy ha vétkesek vagy gyengék, örök halálba süllyedjenek, ha pedig van bennök életerő, örök életre ébredjenek. Így áll e percben a nemzet önök kezében. (B. 178)

5. A szerkezetbeli összetettség ugyanolyan, mint a szemantikai egységeké, hisz lényege ugyancsak az egy tömbben való sokféleség. Minderre a legjobb példák a romantikában közkedvelt, a romantikára jellemző retorikai szerkezeti alakzatok és kapcsolataik: a párhuzamok, ellenétek, kérdések, felkiáltások, valamint az ismétlés önmagában és még inkább a retorikai alakzatok összekapcsolásaiban.

Azt is észrevehetjük, hogy a retorikai formák megbontják, lazítják, nyitottá teszik a mondat- és szövegszerkezeteket, és ez a szerkezeti nyitottság a romantika egyik jellemző sajátossága, minthogy a romantika végtelenségkedvelése nyilvánul meg benne.

Az így felfogott retorikai formák nagyon alkalmasak az érzelmek hullámzásának vagy fokozódó áradásának az érzékeltetésére és egyáltalán szuggesztív hatások felkeltésére, alkalmasabbak, mint a zárt szerkezetet alkotó szilárd formák.

Jól példázza a szerkezeti összetettséget két retorikai forma együttese, az eltérő tartalmú kérdések ismétlése:

Már most kérdem én, lehető-e az, hogy pietással viseltessék a nép egy olyan uralkodóház iránt, mely [...] ellenünk mindazokat, amiket felsoroltam követte el [...] És kérdem én, ha oly méltányosak és mérséklettek valánk, hogy nem léptünk ki a forradalmi térre [...] kérdem én, ha ezeknek ellenében a nép erejének érzetére felébredett [...] kérdem én, tartozunk-e [...] a nép iránt azon kötelességgel. (B. 497)

Sajátos szerkezeti forma a romantikus tiráda, benne a határtalannak tűnő összetettségként az eltérő tartalmú (jórészt, de nem feltétlenül) mellérendelő mondatok soha véget érni nem akaró áradata. Jó kifejezője az izgatottságnak, az érzelmi felbuzdulásnak, lelkesedésnek, elragadtatásnak. Példánkban a romantikus tiráda a függetlenségi nyilatkozat előterjesztésében a nagy erővel lüktető szenvedély és elszántság érzékeltetője:

Velem rendelkezhetik Isten akármint az életben, bocsáthat reám szenvedést, bocsáthatja reám a vérpadot, bocsáthatja reám a bürökpoharat vagy a száműzetést, de egyet nem bocsáthat reám soha, azt nem, hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek. (B. 492)

És még egy példa a romantikus tirádára, amelynek mondatszerkezetei változatosabbak:

És ha elkövetkeznének a viszontagság napjai, amelyekben e honnak, e megyének szüksége lenne férfiakra, kik tegyenek s áldozzanak, tegyenek mindent, mit ember tehet, áldozzanak mindent, mit ember becsülhet az életben, életet, vagyont, minden családi örömet, s mindent, amit a szív szeret [...] ha elkövetkeznének ily tettek s ily áldozatok napjai, tartozásom érzetében újrafelejtendem erőtlenségemet s ez az érzet óriássá feszítendi kebelben a törpe erőt, s én ki egyike vagyok a leggyöngébbeknek versenyre kelendek a legerősebbekkel, nem hitért, nem jutalomért, nem dicsőségért, hanem versenyre tettben, versenyre áldozatban a T. Rendekért, a Nemzetért! (B. 11)

A szerkezetbeli összetettség, az egy tömbben való sokféleség nemcsak hasonlít a szemantikaihoz, hanem kapcsolatban is áll vele, úgy is mondhatjuk, hogy ez a kapcsolatbeli kettősség egyfajta összetettséget alkot.

Ennek lényegét jelzi az előbb idézett példa, az, hogy a romantikus tiráda eltérő tartalmú mondatok sorozata, emiatt sokféleségek egysége. A szóban forgó összefüggésnek van egy ennél általánosabb és mindenképpen sajátos esete, az, hogy az eltérő jelentésű szavak bővítik és főleg lazítják a mondat szerkezeti vázát. A szavak különeműségét a tőlük sugallt azonos hangulat egységesíti:

Miért kell látnom, miként Zemplénnek szép egén felleg borítja a szép napot, melyet egykoron dicsekedve szerettünk példaképp mutogatni polgártársainknak. Azonban hagyjuk ezúttal, az önök s elvbarátaik lelkes, szilárd, egy testté forrandó munkás kitünésökre épített jövőndői reménnyel hagyjuk ezeket, s amint tágasabbak egy megye határán túlterjedettek céljaikban az elvek, melyeknek kapcsai cselekvék, hogy én még e helyzetében is Zemplénnek ennyi rokonkeblekkel találkozom. (B. 12)

Jól látszik ennek a bővítő eljárásnak a lényege a kisebb egységekben, a mondat testében, az egymásra épülő alárendelt szerkezetekben: *meghallgatni azon bánt, kit az igazságnak és szabadságnak ostoraként leszállott hatalom lételének utolsó percében átok gyanánt tolt nyakukra (B. 182).*

6. Az elmondottakból levonható legfontosabb következtetés - a kitűzött célból is következően - az lehet, hogy feltehetőleg sikerült megmagyarázni és megindokolni azt, hogy Kossuth Lajos szónoki stílusa a korszak legjelentősebb irányzatát, a romantikát képviseli, szónoki beszédeiben ennek az irányzatnak az alakítója.

Mindennek tüzetes, jóval tágabb körű vizsgálatában, részletkérdések kidolgozásában még sok a tennivaló, ugyancsak sok még a megoldásra váró feladat a szóban forgó irányzati stílus és Kossuth egyéni stílusa, valamint a műfaji, azaz a szónoki stílus összefüggésének a tanulmányozásában.

Forrás:

B. = *Kossuth Lajos iratai*. 1905. XI. 1832-1849-ig tartott beszédek. Sajtó alá rendezte Kossuth Ferenc. Budapest: Athenaeum.

Szakirodalom:

Dénes Szilárd 1908. Kossuth, a szónok. *Nyelvészeti Füzetek* 53: 15-54.

Horváth Károly 1965. *A romantika*. A bevezető tanulmányt írta és a szövegeket válogatta H. K. Budapest: Gondolat.

Németh G. Béla 1982. Népiesség és romantika. In: Klaniczay Tibor (szerk.): *A magyar irodalom története*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó. 163-169.

Szabad György 1977. *Kossuth politikai pályája*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

Szabó Zoltán 1998. *A magyar szépírói stílus történetének főirányai*. Budapest: Corvina.

Szathmári István 1994. Kossuth és a szónoki beszéd. *Magyar Nyelv* 257-263.

Szathmári István 2001. Kossuth nyelve és stílusa kilenc 1845-1846-os hivatalos levele alapján. *Magyar Nyelvőr* 453-465.

Vígh Árpád 1981. *Retorika és történelem*. Budapest: Gondolat.

Az 'illőség' stíluselve Kossuth rétori gyakorlatában

Fehér Erzsébet

Budapest

1. „Nagyobb szónokot keveset ismert a világtörténet” - írja Kossuthról Csengery Antal (1850: 322); „roppant népszerűségével és rendkívüli szónoklatával” bármit népszerűsíteni tudott, mivel „[k]ezében vala a közönség szíve” - emlékezik rá Kemény Zsigmond (1850: 33, 106). Hasonló **jellemzések** egész sorát idézhetnénk kortársaitól: volt miniszterelnökétől, Szemere Bertalantól kezdve, a politikus Pálffy Jánoson, az író Degré Alajoson, Asbóth Jánoson, a költő Vajda Jánoson át a történész Horváth Mihályig. Bár az emlékezők legtöbbje a szabadságharc bukása után a politikusi előrelátás és bölcsesség fölé növvő rétori ambícióját is felelőssé teszi a nemzeti tragédiáért, a keserű, sokszor kíméletlen bírálatok mégis érzékletes képet hagytak ránk a szónok Kossuthról, amelyek nem csupán „szópompáját” és „szóhatalmát” (Horváth 1865), „a kiválólag nemes előadási modort” (Kemény 1850: 110) idézik fel, de fizikai adottságait is: a megnyerő külső, a választékos megjelenés mellett az érzéki részleteket: finom gesztusait, átszellemült arcát, mindenképp pedig „csodálatosan szép” orgánumát, „melynek - mint Kemény (1850: 110) írja - a suttogástól kezdve a legélesebb hangokig saját varázsa volt, ellenállhatatlan s majdnem bódító”. Egybehangzó véleményt rögzít Csengery összegzése: „... senki sem beszélt tisztábban a magyar nyelvet” nála (1850: 326-327). A mondottak alapján természetes volt tehát, hogy legnagyobb hatású beszéde már a szabadságharc idején szónoklattani példaszöveggé vált (Vigh 1981: 76), és azóta is egyik reprezentánsa a magyar politikai szónoklatnak.

2. Miközben Kossuth életműve a retorikai hatástényezők kimeríthetetlen forrása, nyelvi jellemzőinek **átfogó vizsgálata** szinte legyőzhetetlen akadályokba ütközik. Az írásos hagyaték roppant mennyisége és változatos sokfélesége csak egyike ezeknek. A problémák másik típusa **elméleti és módszertani** természetű, és az időbeli távolság okozta értelmezési nehézségekkel függ össze. Az előadásom tárgyául választott nyelvi jelenség különösen kielezi ezt a problémát. Az 'illőség', amely a nyelvi kommunikáció meghatározó tényezőjeként stílusformáló elvként funkcionál, csak meghatározott beszédhelyzetek viszonyai között értelmezhető. A fő kérdés itt tehát az, hogy egyáltalán lehetséges-e a múltbeli pragmatikai körülmények rekonstruálása. A mai értelmezésemelmelet leggyakrabban tagadó választ ad erre, ám, ha ez így van, minden olyan célkitűzés, amely nyelvi hatástényezők vizsgálatára irányul, kérdésesnek tekinthető.

Egy politikus **történeti forrásként** is kezelt műveinek elemzésekor szükségszerűen számolnunk kell a történetírás sajátos célú értelmezéseivel is. A felmerülő probléma itt az, hogy mennyiben tekinthető a történész által célelvően rekonstruált élethelyzet egyben a nyelvi elemzés szempontjainak megfelelő pragmatikai szituációnak is. A szaktudományok eltérő szempontjai miatt az értékelés és az értelmezés is különbözhet egymástól, ami egy politikus szónok esetében azért fontos, mert a két szerepkör megítélése nem feltétlenül kell, hogy egybe essék. A Kossuthra vonatkozó történeti szakirodalom három fő típusba sorolható: a) a kortársak politikai fenntartásait követő kritikái; b) az ideológiai előfeltételekből kiinduló apologetikus és c) a komplex szempontok szerint elemző-értékelő szemlélet, amely viszonylatok bonyolult rendszerében értelmezi az egyes politikusi pályákat. A magam nézőpontjából ez utóbbi megközelítést tartottam ígéretesebbnek, mivel reményeim szerint ez ad lehetőséget

a politikusi és a rétori szerepkör bizonyos fokú elkülönítésére és a nyelvi vizsgálat saját szempontjainak érvényesítésére.

A fentiekből következik egy további módszertani kérdés, hogy milyen eszközök állnak rendelkezésünkre a múltbeli beszédhelyzetek **nyelvi-pragmatikai sajátosságainak** rekonstruálásához? Mivel a történeti adatokon kívül maguk a szövegek, sajátos formáltságuk, valamint az általuk keltett hatásról beszámoló kortársi emlékezések szolgálnak támpontul, a **retorikához** kell fordulnunk mint olyan korabeli ismeretforráshoz, amely a nyelvi stratégiákat, hatástényezőket rendszerezte, és a mai nyelvelméletek segítségével kell értelmezni az ide vonatkozó tanításokat. Így válik ugyanis nyilvánvalóvá, hogy a régi retorika zárt rendszer volta ellenére sem volt csupán megkövesedett szabálygyűjtemény, mert ha így lett volna, a hasonló ismeretekkel rendelkező hallgatóság körében aligha érhettek volna el emlékezetes hatást az olyan alkotó tehetségű szónokok, mint Kölcsey vagy Kossuth.

A retorikaoktatásnak köszönhetően a reformkorban és az utána következő évtizedekben az írott műfajok jelentős részét is áthatotta a retorikai szemléletmód és hangnem, amely a beszélői beállítódásban és a szövegszerveződésben egyaránt megragadható. Elsősorban a publicisztikára jellemző ez, amelyet már ez az idő tájt is a szónoki beszédhez közel álló műfajnak tartottak (Dénes 1908: 49, 1952: 405-406; Zsoldos 1948: 164-166). A mondottak alapján előadásomban a **‘rétor’ fogalmát** ebben a tágabb értelemben használom, és a közösséghez szólás beszédhelyzetéhez illő, értelmi és érzelmi hatásra törekvő beszélői magatartást értek rajta - követve így Martinkó Andrást (1965: 414), aki Kossuth publicisztikájáról szólva a ‘retorikusság’ lényegét „a felülről hatni akaró szándék”-ban határozta meg. (A ‘rétor’/‘orátor’ fogalom pár eredeti jelentésére, valamint az előbbi jelentésváltozására Vigh 1981: 443. 17. jegyz.) Az intencionalitás tehát az a meghatározó minőség, amely érintkezést teremt a klasszikus retorika nyelvszemlélete és a nyelvészeti pragmatika mai elméletei között.

Dolgozatom az alábbi gondolatmenetet követi: előbb értelmezem a vonatkozó retorikai tanításokat, majd néhány kiemelt példa alapján bemutatom, miként érvényesültek azok Kossuth gyakorlatában.

3. A tudománytörténet tanúsága szerint a klasszikus retorika nyelvszemléletének alappilléret a stílusnemekre és a nyelvi vagy stíluserejűkre vonatkozó tanítás jelenti (Adamik 1998). A stíluserejűk (nyelvhelyesség, világosság, illőség, ékesség és alkalmanként a rövidség) kategóriái hatókör tekintetében nem egyenrangúak; közülük az **illőség** (prepon, aptum, decorum) elve tölt be regulatív szerepet. Ez szabályozza az adott élethelyzet és az ott lehetséges nyelvi megnyilatkozás fajtáját (műfajt), egy adott tárgy nyelvi megjelenítési módját, biztosítja a szöveg részeinek egységét, a hangnem kontinuitását stb. Mivel érvénye kiterjed mind a szövegen belüli kapcsolatokra, mind a szöveg és kontextusa közti viszonyra, meg szoktak különböztetni „külső” és „belső” illőséget (Martinkó 1989). Az illőség átfogó hatóköre fokozatosan épült ki az antik retorikában, ez a folyamat jól nyomon követhető Adamik Tamás (1998) elméletétörténetében.

A klasszikus retorikák, főként a didaktikus célú rendszerezések, az ‘illőség’-elv **gyakorlati megvalósítására** nézve is útmutatást adnak. **Arisztotelész** (3, 2: 1404b; 3, 7: 1408a) még a stílusnem alkalmazása felől közelíti meg, és a tárgynak, az érzelmeknek és jellemeknek való megfelelést érti rajta; **Cicero** (1987: A szónok) már a retorikai célok összefüggésében tárgyalja, és a jó szónoklás legfőbb minősítő jegyének tartja. „Az lesz [...] a jó szónok, aki mindenkor a helyénvalóhoz tudja igazítani beszédét; miután megszabta tárgykörét, úgy beszél, ahogy egy tárgykörrel beszélnie kell [...]”; valamint megfelelően használja a két fontos retorikai eszközt: az éthoszt és a páthoszt. (36, 37). **Quintilianus** (1913, 1921) nagy rendszerezése az illőség elvére épül, ennek szelleme hatja át tanítása egészét, azon részleteit is, ahol a fogalom maga nem kerül elő. Érvényességi körét példákkal és hivatkozásokkal

bőven illusztrálva több helyütt (4, 1, 52; 4, 2, 36; 8, 3, 43; 11, 1) definitív módon is részletezi. Olyan tényezőket vesz számba, amelyeket a **beszédszituáció összetevőiként**, illetve a közvetlen nyelvi kommunikáció jelentő rétegeiként tárgyalna egy mai pragmatikai, illetve szemiotikai tanulmány.

4. Az antik mesterek tanításában van egy tétel, amely a szónoki mesterség gyakorlati fogásainál is nagyobb jelentőségűnek látszik a politikus Kossuth szónoki eszményei között. Cicero A kötelességről írott könyvében (1987) az **illőségnek etikai tartalmát** ad: hozzákapcsolja az 'erkölcsi jó' fogalmához. Az erkölcsi jó egymással kölcsönviszonyban lévő négy forrása: az igazságkeresés, az emberi társadalom fenntartása, a lélek ereje és tetteink összhangja egyaránt tartalmaz közösségi és egyéni etikai vonatkozásokat (5). A tettek harmóniája a mértéktartásból: a dolgok arányainak ismeretéből következnek. És Cicero szerint ide tartozik az, amit a görög 'prepon'-nak, a latin 'decorum'-nak nevez, vagyis az 'illőség', amely nem választható el az erkölcsi jótól. „Bármilyen is, ami illik, akkor mutatkozik csak meg, ha az erkölcsi jóból következik”. „[M]ert ami illik, erkölcsileg is helyes, és ami erkölcsileg helyes, illendő is” (1987: 27). Az illőséghez tartozó kötelesség egyfelől a természet rendjének megfelelő élet tiszteletben tartása, másfelől az, hogy okosan használjuk értelmünket és beszélőképességünket (1987: 27). Ezen a ponton kapcsolódik a filozófiai etika a retorikához, illetve válik fontos részévé a retorikai etikának, és - korábban Arisztotelész (1356a), majd Cicero felfogása szerint - a közösség fórumain elhangzó szónoki beszéd közvetítésével a politikai életnek is (vö. még Vigh 1981: 32).

A korabeli retorikaoktatásban Cicero és Quintilianus kiemelt szerepet töltek be (Vigh 1981: 54-55, 444. 26. jegyz.); így Kossuth szónoki műveltségét is a latin szerzők alapozták meg az eperjesi kollégiumban (Kosáry 1946: 45). Cicero hatása ez idő tájt kétirányú volt: egyfelől művészi eszményei és megoldásai befolyásolták az egész nemzedék írásművészetét, amelyek Kossuth stílusának alakulására is döntő hatással voltak (Csengery 1850: 323; Dénes 1908: 4, 46-47, 51-52); másfelől a közéletben való részvétel erkölcsi kötelességéről és a szónoklás politikai szerepéről vallott elvei (Vigh 1981: 32). A közéleti szónoknak a klasszikusoktól eredő és a reformkor igényeinek megfelelő erkölcsi eszményét Kölcsey fogalmazta meg a Parainesisben, s a gyakorlatban is ő valósította meg a legtisztábban. Kölcsey a fiatalabb nemzedék számára egyszerre volt az antik rétori minták közvetítője és a kor elvárásait mind erkölcsi, mind művészi tekintetben a legmagasabb szinten megvalósító hazai modell. Kossuth az 1832/36-os országgyűlésen ismerte meg őt, s tagja lett elvbarátai belső körének. Tanúja volt visszavonulásának; búcsúbeszédét évek múltával is megrendülten idézi egyik hírlapi cikkében (Kosáry 1946: 120-122). Bár egyéniségük jelentősen, politikai irányuk árnyalatokban, szónoki művészetük a ráhatás eszközeiben különbözött is, a közéleti szónok belső elkötelezettségéről vallott felfogásuk közel állt egymáshoz.

5. Az 'illőség' adott formáinak meghatározó tényezője a beszéd nyelvi eszközeiben megragadható szónoki beállítódás, attitűd, az az összetett és bonyolult jelenség, amelyet a retorika az **éthosz** fogalmával jelöl. Az egyes retorikák másként értelmezik a fogalom tartalmát. Arisztotelész (1356a) szerint legfőbb bizonyíték a szónok jellege: becsületessége, megbízhatósága. Ezt nem előzetes hírének, hanem kizárólag beszédének kell igazolnia. Itt az 'éthosz' fogalma belső erkölcsi értéket jelent (vö. még Vigh 1981: 142). R. Barthes (1970: 144-146) olvasatában (feltehetően a szofisták gyakorlatát véve alapul) az 'éthosz' csupán egy beszélői önbeállítás, kommunikációs szerep, amely azt jelzi, hogy beszélő milyennek kíván látszani a másik szemében, és a célja az, hogy jó benyomást keltsen. Az erkölcsi jellemhez ennek nincs köze. (Ez a felfogás közel áll ahhoz, amit a szociolingvisztika a társalgás során a partnerek egymásnak felmutatott „arca”-ként tart nyilván, vö. Wardhaugh 1995: 266.)

A mondottak alapján a „külső” és „belső” illőség mintájára talán beszélhetünk az éthosz „külsődleges” és „belsődleges” változatáról is aszerint, hogy erkölcsi elvekből fakadó meggyőződés irányítja-e a beszélői attitűdöt vagy csupán az adott szituáció szerepjátéka. Ez a tényező vonja meg a határt az etikus és a manipulatív szándékú vagy öntetszelgő szónok között.

5.1. Kortársi bírálói Kossuthot az utóbbi kategóriába sorolták, aki ragyogó tehetségével egyre veszélyesebb politikai indulatokat keltve elsősorban színészi hajlamát, hiúságát, féktelen népszerűségvágyát elégítette ki. Kétségtelen, hogy a külsőségekre figyelő bírálatoknak volt némi alapjuk, ha az adott körülmények részben indokolhatták is eltúlzott szónoki fogásait. Úgy véljük, hogy ezeket sem hagyhatjuk említetlenül. Mindenekelőtt azonban utalnunk kell arra, hogy a klasszikus retorikák bizonyos színészi eszközöket a szónoki kelléktár részének tekintettek, amelyek alkalmazását az előadásban, illetve az önbemutató részekben ajánlották. E fogások ismerete lényegében a szónoki képzettséghez tartozott. Az, hogy ki milyen hatással alkalmazta őket, egyéni tehetség függvénye volt.

A kortársak egybehangzó véleménye szerint Kossuthnak igen jó **színészi képességei** voltak, ami több területen is megmutatkozott. Vonzódott a dráma műfajához. Források említést tesznek feltételezett fiatalkori drámaátdolgozásokról, valamint tények alapján arról, hogy fogsága idején (nyelvgyakorlatként is) lefordította Shakespeare Macbethjének első öt jelenetét (Frank 2002: 870; vö. Kosáry 1946: 64-65, 173; Csabai 1961: 30-31). Kiváló érzéke volt a drámai szcenírozáshoz és a hatásos „kellékek” megválasztásához. Többen is megírják, hogy megfelelő alkalmakkor szívesen tartotta beszédeit egyszerű fekete zsinóros ruhában, amely remekül illett mindig halvány arcához, gesztenyeszínű hajához, ábrándos kék szeméhez (külsejére Kosáry 1946: 14-16). Szimbolikus üzenetet hordozott az is, amikor a toborzótjáról visszahívott Kossuth 1848. szept. 27-én este 11 órakor az országgyűlés nyílt ülésén oldalán karddal jelent meg, ami ha tilos nem volt is, nem volt szokásos (KLÖM. XIII. 39). „[T]udta, hogy a tömegnek nemcsak füléhez, szeméhez is kell szólni” - írja Csengery (1850: 326). A legnagyobb hatást mégis a függetlenségi nyilatkozat szakrális helyszínének megválasztása keltette (Hunfalvy 1986: 250-251).

Többen megrótták alakváltoztató képességéért (Pálffy 1939: 84), elítélték szerepalcáit, például a prófétai attitűdöt, a jósként való fellépést (Csengery 1850: 333; Szemere 1990: 232-234). S valóban: a Jellačić betörése utáni napokban, amikor hírlapjában 1848. szept. 18-án fegyverbe szólítja az országot, látnoki képességére hivatkozva jósolja (egyébként erőt sugárzó buzdításként), hogy a harc az ország szabadságát fogja elhozni, majd a magyar népballadák és a 109. zsoltár formuláit ötvözve átkot mond (KLÖM XII. 973-975). Ugyanez megismétlődik az 1848. szept. 23-i kiáltványban (KLÖM XIII. 28-32). - Szerepjátásznak vélték a jelentős beszédei előtt bejelentett rosszulléteit (annak ellenére, hogy ennek időnként látható jele volt), mivel kezdeti gyengesége a hosszú beszéd alatt nem csupán elmúlt, de hihetetlen erővé változott. Így 1848. júl. 11-én segítséggel tud a szószékre lépni, hogy megtartsa híres több órás megajánlási beszédét; 1848. szept. 4-én ülve kezdi egy másik, ugyancsak nevezetes beszédét a haza megmentéséről, s csak akkor áll fel, amikor egy olyan új végrehajtó-hatalom szükségességéről tesz említést, „*amely, eljárásainak eszközeit [...] nem a törvényből, hanem a haza veszélyéből meríti*” (KLÖM XII. 881-882). Hogy a kételkedés mennyiben volt jogos, nem tudható. Kossuthnak minden oka megvolt arra, hogy kimerült legyen, hisz éveken át hihetetlen sokat dolgozott, ám az is tény, hogy a klasszikus rétorok a fáradtság mutatóját a bevezetésben (Cornificius 1, 4, 8), illetve a befejezésben (Quintilianus 11, 3, 173) alkalmazva hatáskeltő eszköznek tekintik. - Szenvelgésnek tetszett sokak szemében a korábbi szenvedéseire tett ismételt utalás vagy a gyakorta alkalmazott szerénység-toposz, kivált akkor, ha annak hitelét az alkalom maga ironizálta, például az 1849. ápr. 14-i beszédet követően (KLÖM XIV. 886-887).

Nem vitás: a közönségigényhez alkalmazkodó túlzó gesztusok és túl erős nyelvi kolorit - ha aktuálisan az illőség követelményének eleget tett is - sérthette a Cicero által megkívánt arányérzéklet. Horváth Mihály (1865: 378), a kortárs történetíró is úgy ítéli, hogy Kossuthnak a nép kedélye fölötti erkölcsi uralma nem mindig párosult mérséklettel.

Szükséges ismételnünk: a idézett munkák közvetlenül a szabadságharc bukása után születtek. Szerzőik a tragédia okait keresve találták bűnösnek azt, akit a forradalmi hangulat szítójának vélték, és hibásnak az eszközt, amellyel az a közvéleményt alakította. Szemükben a hatásos szónok elfedte a politikust, akiben nem felelős államférfit láttak, csupán „izgatót”, aki beteljesítette Széchenyi 1841-ben megfogalmazott aggodalmait; Kossuth hibáinak felsorolásában az ő akkori vádjai a visszatérő motívumok, s mint nála, itt is a „modorra”, a külsőségekre kerül a hangsúly az eszmei indítékok helyett. Az önbeállításra, a szónoki éthosz erkölcsi tartalma ellenében.

5.2. Egy politikai szónok erkölcsi hitele nem ítélnél meg politikai eszméinek érvényességét nélkül. Ennek mércéjét egy Széchenyiről adott jellemzésében Kossuth (1841b: 421) a következőben határozta meg: „*Ujjait a' kornak üterére tevő, és megértette lükttetésait*”. Vagyis hiteles politikai az, aki felismerve a kor sürgető tennivalóit, világos célokban fogalmazza meg a közjót szolgáló programját, és azt következetesen képviseli. „*Aki politikához szólani akar, bizonyos irányelvekkel szükség bírnia - írja (1843a: 47) - [s] ezen irányelveket minden egyes kérdésnél számba kell vennie [...] vajon a vélemény, mit egy vagy más speciális dolgról képzett, azon irányelvekkel összehangzásban van-e?*” A politikai hitvallás egyben **szónoki éthoszának erkölcsi vezérfonala** is. A reformkor vezéreszméje Kölcsey megfogalmazásában közismert: „Jelszavaink valának: haza és haladás.” Kossuth cselekvési programjának két-pólusú vezérelve: a polgári átalakulás és a nemzeti önrendelkezés ennek az eszmei célnak gyakorlatibb és konkrétabb változata (az utóbbira Hermann 1994: 47), melyhez, olykor taktikázva is, mindvégig ragaszkodott a változó körülményekhez igazodva. Például a kormány tagjaként saját elgondolása néha csak hangsúlyokban, máskor lényegi kérdésekben eltért minisztertársaitól. Mint a kormány álláspontjának országgyűlési közvetítője (hatásos szónokként ő kapta ezt a feladatot vö. Csengery 1850: 323; Beksics 1883: 57; Szemere 1990: 224) többször konfliktusba került saját meggyőződésével, amit úgy oldott fel, hogy vagy szónoki fogásokkal érezte a maga fenntartásait, vagy módosította az előterjesztést a saját nézete szerint. (Például az olasz segély ügyében 1848. júl. 20-21-én.) Ez időben a kormánytöbbségtől néha radikálisan eltérő nézeteinek saját hírlapjával önálló fórumot teremtett (Kossuth Hírlapja 1848. júl. 1-től). Sokan ezt perfidiának minősítették, ám egy más megközelítésben az elvi következetesség megnyilvánulásának tekinthető.

Mint modern politikai, világosan látta, hogy a népszerűség, amelynek hajszolásával gyakorta vádolták, bizonyos erkölcsi korlátok között a közvélemény formálásának hatékony eszköze lehet. „*Hiú, törpe lélek, mely népszerűséget mint célt vadász, de rossz számoló, ki azt könnyelműen eljártssa*” (Kossuth 1841a: 138). A közjó oldaláról és erkölcsi alapon ítélte meg a hatást, amelyet működésével kelteni tudott: „*Hatásunk köre nem tőlünk függ, de tőlünk a kört, melyet a sors s körülmények nyújtanak, tehetség szerint betölteni. És én nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy a practikai siker eszközeit csekély körömben becsületesen megkísértém*” (Kossuth 1843b: 53).

6. Kossuth politikai működésének leghatékonyabb területe lapszerkesztői és **publicisztikai tevékenysége**. Így látták ezt kortársai (Pálffy 1939: 79; Szemere 1990: 219), s a saját ilyen irányú vonzalma is tanúsítja az, hogy ismételten törekedett laphoz jutni, és amint módja volt, alapított egyet. Lapjai közül legjelentősebb az 1841. jan. 2-án induló Pesti Hírlap volt, amelyet 1844. közepéig szerkesztett; ennek szerkesztőjeként és publicistájaként vált végérvényesen a reformellenzék egyik elismert vezetőjévé.

A történeti szakirodalom bőségesen foglalkozott a lap indulásának figyelemre méltó körülményeivel (hogy a kiadó: Landerer mint a rendőrség bizalmi embere miként és miért adott Metternich tudtával szerkesztői megbízást a politikai fogságból épphogy szabadult Kossuthnak); ugyancsak gazdagon dokumentálta és kommentálta a működésével kapcsolatos híres vitát: Széchenyi és Kossuth első nagyobb eszmei ütközését és ennek széles körű hullámverését. Ezúttal tárgyam körében maradván csupán a publicisztikai hatás néhány tudatosan átgondolt alapelvéről és ezek retorikai-stilisztikai vonatkozásairól tesztek említést.

Az illőség-elv legáltalánosabb megnyilvánulása Kossuth publicisztikai tevékenységében a korszerű sajtóval kapcsolatos igények felismerése, amely egyszerre jelentett újfajta tematikát és megnyilatkozási módot. Az általa szerkesztett Pesti Hírlap ugyanis az első modern értelemben vett politikai lap, amelynek sajtótörténeti jelentőségét a politikai közvéleményformálás különböző dimenzióiban lehet megragadni. Kossuth honosított meg egy nálunk addig nem alkalmazott műfajt: a vezércikket (a szót ő magyarította angolból), amely egy-egy elvi jelentőségű aktuális problémát helyez éles megvilágításba; új hangon szól, hatásos, meggyőző stílusban. (A fentiekre: Ferenczi 1925: 18; Kosáry 1946: 196, 199-200; Terestyéni 1952, 1955: 86-87; Hermann 1994: 47.)

Szerkesztési irányelveit a beköszöntő vezércikkben, illetve a Széchenyi bírálatára írott Feleletében fogalmazta meg. Az előbbi (Kossuth 1841) a lap tematikájára vonatkozó elképzeléseit fogalmi metaforákba (*tükör, kalauz és tartály*) sűrítette, amelyek arra utaltak, hogy a szerkesztés az ország életéről hű képet, eszmei útmutatást kíván adni, illetve összegyűjteni a megoldandó feladatokat a törvényhozás számára. Feleletében (1841b) a hírlap modorára vonatkozó bírálatra ad szakmai választ az illőség elve alapján.

Széchenyi A kelet népe című könyvében (1841/1925: 272/117, 291/153) nem annyira a szerkesztő elvei, mint a hírlap „modora” ellen emeli fel szavát, vagyis hogy Kossuth „a szívhez szól ahelyett, hogy az észhez szólna”. Attól tart ugyanis, hogy a szenvedélyes hang forradalmi indulatot gerjeszt, és megosztja a reformnemességet. Kossuth válaszában (1841b: 443-444) a modorra vonatkozó része a műfaj sajátosságaiból kiindulva indokolja a stiláris eljárásokat. A mulékony életű hírlap létfeltétele a gondolatok ébresztése, különböző eszmék felvetése, a vitatás és nem a kifejtés. Ebből fakadnak az általános stiláris követelmények: a könnyedség, a változatosság, az olvashatósság és az érzelmi megközelítés. Ezt kívánja érvényesíteni „*a színvegyítésben és árnyéklásban a dolgok s körülményekhez alkalmazandó.*” Jogi ügyekről szólva a „*hidegebb fejtegetés*”, emberi dolgokról a „*melegebb szózat*” a helyénvaló. A műfaj természetéből következik, hogy „*a hírlapírásnál a rövid epigrammaticus styl kénytelenség.*”

Kossuth fönti jellemzése máig érvényes. Ám a vita egyes résztvevői már akkor fölfigyeltek arra, hogy ez a műfaj éppen a mondott sajátosságai miatt alkalmas mögöttes értelem sugalmazására is, amit Kossuth is kihasznált (Dessewffy 1841: 594-595).

A Pesti Hírlap körüli vitában különös visszhangja volt Széchenyi archetipikus metonímiáinak: a *szív* és *ész* dichotómiáinak. A hozzászólók majd mindegyike kitért rá, és állást foglalt a szembeállítással kapcsolatban. Az emberi teljességet kifejező szimbólumpár a romantika egyik ismert motívuma. Hozzászólásában Vörösmarty a retorikai hatástényezők jelképeit látta bennük: ha a „tömeg idegein a szónok szenvedélyes szavainak villama keresztüljár, felébredt figyelmök meg fogja hallgatni az okokat, melyekre azelőtt nem ügyelt volna” (1841: 631). A költő, miközben így igazolja Kossuth hírlapírói gyakorlatát, megfogalmazza a szónok romantikus eszményét is.

7. Az illőség valamennyi változata Kossuth **szónoklataiban** érvényesült a legösszetettebb formában. Politikusi hivatásából adódóan fő műfaja a tanácskozó beszéd volt; a klasszikus szerzők szerint ez a beszéd faj igényli leginkább az érzelmi ráhatást, s itt (a rábeszélésben,

illetőleg a lebeszélésben) érvényesül leghatékonyabban a szónoki éthosz erkölcsi meggyőző ereje (Arisztotelész 1377b; Quintilianus 3, 8; 11, 13). Alkalmazásuk legszebb példái Kossuth 1849. jan. 13-i, illetve ápr. 14-i országgyűlési beszédeiben találhatók.

Szónoklatainak szakmai jellemzése kortársairól maradt ránk, akik a retorika ismert szempontjai szerint, az illőség és a hatásosság követelménye alapján fogalmazták meg ítéletüket. Beszédeinek hossza és tartalma sem az unalomig terjedelmes, sem a figyelem kifárasztásáig nehéz nem volt. Előre csupán a bevezetést és a befejezést írta meg (közülük az utóbbi volt a kidolgozottabb), ezeket memorizálta, a többit rögtönözte (Kemény 1850: 110; Csengery 1850: 327). Feltehető, hogy az adatokat tartalmazó hosszabb előterjesztésekkor használt jegyzeteket, ám az 1848/49-es országgyűlésen kötetlenül kellett előadni, mivel a hárszabály 48. pontja előírta: „Beszédet írásból olvasni tilos” (Beér szerk. 1954: 128). Kivételes előadói tehetségről az előzőekben már szó volt. Az emlékezők egybehangzó véleménye szerint nemcsak tisztában volt rendkívüli hatásával, de tudatosan és kiszámítottan alkalmazta is: ha fontos határozatot akart elfogadtatni, megvárta a lelkesedés hőfokának emelkedését, és akkor állt elő a lényegi kérdéssel (Beksics 1883: 62-63). Ezt az eljárást igazolják leghíresebb beszédei.

Kossuthot mint politikai szónokot leginkább Deák Ferencsel szokták összevetni. Kemény Zsigmond írja: „Deák kiválólag a logika, Kossuth a képzelődés embere volt” (1850: 147). Íme: a retorika kettős természete immár személyekben megtestesítve. A klasszikus szabályok szerint azonban az érzelmi hatásnak, a megindításnak is megvan a maga sajátos logikája, amelynek „érvei” a szónoki jellem tulajdonságaiból származnak, és amelynek, mint a hivatkozott klasszikusok tanítják, a tanácskozó (politikai) beszédben van jelentős szerepük. A saját személyének középpontba állítása Kossuth beszédeiben nem csupán lelki igény kifejeződése, hanem tanult és tudatos szónoki fogás is. Igen sok példát idézhetnénk erre, de hadd említsük csupán az 1849. ápr. 14-i trónfosztó beszéd hangulati tetőpontján elhangzó történelmi kijelentést: „[V]elem rendelkezhetik Isten akármint az életben [...], de egyebet nem bocsáthat reám soha, azt nem, hogy én valaha az austriai háznak alattvalója legyek” (KLÖM XIV, 877).

Ha Kossuth jelentősebb beszédeit időrendben olvassuk, nem csupán tartalmi, hangnemi különbségeket érzékelünk, de a szónoki sugalmazás erejének fokozódását is. A debreceni korszak példaszerűen mutatja ezt. Horváth Mihály írja, hogy a főváros osztrák elfoglalása utáni nemzeti apátiát ő törte meg 1849 első hónapjaiban: „Beszédeinek tüze az egész nemzetet lángra gyújtá” (1965: 377-378). Nekünk azonban úgy tetszik, a lelkesítő hitre akkor már önmagának is egyre nagyobb szüksége volt. Így, ebben a lángolásban őrizte meg őt a nemzeti emlékezet hosszú emigrációs éveit a halála után is mindmáig.

Forrás:

Kossuth Lajos bevezető vezércikke a *Pesti Hírlap* első számában 1841. január 2. In: Gr. Széchenyi István 1841/1925: 109-110.

Kossuth Lajos 1841a. Hivatás. *Pesti Hírlap* február 17. In: Gr. Széchenyi István 1841/1925: 138-139.

Kossuth Lajos 1841b. *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól*. In: Gr. Széchenyi István 1841/1925. 411-524.

Kossuth Lajos 1843a. Irányelvek. *Pesti Hírlap* In: Pajkossy (vál., bev.) 1998. (1999.): 47-51.

Kossuth Lajos 1843b. Kiábrándulás. *Pesti Hírlap* december 7. In: Pajkossy (vál., bev.) 1998. (1999.): 51-55.

Kossuth Lajos 1844. A szerkesztő búcsúszava. *Pesti Hírlap* június 30. In: Pajkossy (vál., bev.) 1998. (1999.): 55-60.

Kossuth Lajos Összes Művei [KLÖM.] 1957. XII. *Kossuth Lajos az első felelős miniszteriumban. 1848. április-szeptember.* S. a. r.: Sinkovics István. Budapest: Akadémiai Kiadó.; 1952. XIII. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. 1848. szeptember-december.* S. a. r. Barta István. Budapest: Akadémiai Kiadó.; 1958. XIV. *Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. 1849 január 1-április 14.* S. a. r. Barta István. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Szakirodalom:

Arisztotelész 1982. *Rétorika.* (Ford.: Adamik Tamás.) Budapest: Gondolat.

Adamik Tamás 1998. *Antik stíluselméletek Gorgiastól Augustinusig. Stílus, kritika, értelmezés.* Budapest: Seneca.

Barthes, Roland 1970/1997. A régi retorika. Emlékeztető. In: Thomka Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei.* (Ford.: Szigeti Csaba.) III. Pécs: Jelenkor. 69-178.

Beér János (szerk.) 1954. *Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Beksics Gusztáv 1883. *Kemény Zsigmond. A forradalom s a kiegyezés.* Athenaeum.

Cicero, Marcus Tullius 1987. In: *Válogatott művei.* (Vál., utószó: Havas László.) *A szónok.* (Ford.: Kárpáty Csilla.) 203-286; *A kötelességekről.* (Ford.: Havas László.) 289-245. Budapest: Európa Kiadó.

Cornificius 2001. *A. C. Herenniusnak ajánlott retorika.* (Ford.: Adamik Tamás.) Budapest: Magyar Könyvklub.

Csabai Tibor 1961. *Kossuth Lajos és az irodalom.* Budapest: Gondolat.

Csengery Antal 1850. Adalék Kossuth jellemzéséhez. *Budapesti Szemle* 1883: 321-336.

Dénes Szilárd 1908. *Kossuth Lajos, a szónok.* Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Nyelvészeti Füzetek 53. sz.

Dénes Szilárd 1952. Kossuth Lajos szónoki és közirói stílusa. *Magyar Nyelvőr* 76: 401-407.

[Dessewffy Aurél] X. Y. Z. 1841. Pesti Hírlap és Kelet népe közti viszály. In: Gr. Széchenyi István 1841/1925: 587-608.

Ferenczi Zoltán 1925. Bevezetés. In: Gr. Széchenyi István 1841/1925: 1-106.

Frank Tibor 2002. Kossuth és Shakespeare: nyelv és politika. *Századok* 863-880.

Hermann Róbert 1994. Kossuth Lajos életútja. In: Körmöczi Katalin (szerk.): „...Leborulok a nemzet nagysága előtt”. *A Kossuth-hagyaték.* Magyar Nemzeti Múzeum. 7-159.

Horváth Mihály: 1865. *Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben.* Genfben: Nyomatott Puky Miklósnál. II.

Hunfalvy Pál 1986. *Napló 1848-1849.* S. a. r., bev., jegyz.: Urbán Aladár. Budapest: Szépirodalmi Kiadó. Magyar Ritkaságok.

Kemény Zsigmond 1850. *Forradalom után.* In: Báró Kemény Zsigmond összes művei. Kiadja: Gyulai Pál. XII. *Forradalom után. Még egy szó a forradalom után.* Franklin-Társulat. 1908. 7-203.

- Kosáry Domokos 1946. *Kossuth Lajos a reformkorban*. Antiqua Nyomdai és Irodalmi Rt.
- Kölcsey Ferenc 1836/1981. *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*. (S. a. r., bev.: Szigethy Gábor) Gondolkodó magyarok. Budapest: Magvető.
- Martinkó András 1965. *A prózairó Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Martinkó András 1989. Prepon. In: *Világirodalmi lexikon*. (Főszerk.: Király István.) 11. köt. 38-40.
- Pajkossy Gábor (vál., s. a. r., bev., jegyz.) 1998. (1999.) *Kossuth Lajos*. Új Mandátum Könyvkiadó. Magyar Szabadelvűek.
- Pálffy János 1939. *Magyarországi és erdélyi urak*. S. a. r.: Szabó T. Attila. Erdélyi Szépművés Céh. II. 78-118.
- Quintilianus, Marcus Fabius 1913, 1921. *Szónoklattana tizenkét könyvben*. (Ford.: Prácser Albert.) I-II. Franklin Társulat.
- Gr. Széchenyi István 1841. *A kelet népe*. Szerk., bev. Ferenczi Zoltán. Magyar Történelmi Társulat. 1925. Magyarország újabkori történetének forrásai: Gróf Széchenyi István összes munkái. V.
- Szemere Bertalan 1990. *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Gróf Batthyány Lajos, Görgei Artúr, Kossuth Lajos. Okmánytár*. (S. a. r.: Hermann Róbert, Pelyach István.) Budapest: Szépirodalmi Kiadó. 203-277.
- Terestyéni Ferenc 1952. Kossuth, az újságíró. *Magyar Nyelv* 31-45.
- Terestyéni Ferenc 1955. Az állami élet nyelve. In: Pais Dezső (szerk.): *Nyelvünk a reformkorban*. (Tanulmánygyűjtemény.) Budapest: Akadémiai Kiadó. 83-164.
- Vígh Árpád 1981. *Retorika és történelem*. Budapest: Gondolat.
- [Vörösmarty Mihály] Hazay Gábor 1841. A 'kelet' népe 1841-ben. In: Gr. Széchenyi István 1841/1925: 609-654.
- Wardhaugh, Ronald 1995. *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris-Századvég.
- Zsoldos Jenő 1948. 1848 napisajtója. *Magyar Nyelvőr* 164-166.

A zajos éljenzés kiobbantásának művészete

Kossuth Lajos beszéde Washingtonban 1852. január 7-én az Egyesült Államok Kongresszusa által tiszteletére rendezett díszében

Bencze Lóránt

Zsámbék

Amikor időszámításunk előtt az 5. században elűzték a zsarnokot Szirakúzából, köztudomású, hogy megszületett az ókori retorika. Amikor a 20. század végén bejelentették a Magyar Köztársaságot, és eltakarodott egy kis időre az idegen hadsereg, a demokrácia rászakadt a zsarnoksághoz idomult és propagandától manipulált tömegekre. Az eleve retorikus magyar költészeten és szépprózán felnőtt, hagyományos európai és magyar műveltségű értelmiség először a több, mint másfél évszázaddal korábbi, racionálisabb, klasszicista (Kölcsey-féle) retorikához nyúlt vissza, majd ennek sikertelensége után a zajos éljenzést kiobbantani képes, romantikus, Kossuth-féle retorikához, nem véve figyelembe, hogy időközben a társadalomnak mintegy a fele nem hagyományos műveltségű, hanem újabb kultúrájú, amerikanizálódott fogyasztói társadalom, amelynek nagy része 400 szavas „basic Hungarian” beszél és ért meg. Nem véve figyelembe azt sem, hogy időközben a göbbelsi propaganda és az amerikai elnökválasztási retorika utáni posztmodern, részben parlamentáris, részben pedig a média és a multinacionális cégek manipulálta, arisztotelészi értelemben vett „demokrácia” - azaz a népuralom elfajulása - lopakodó tettek kiváltására lett képes. Időszerű tehát, hogy ilyen távlatból is visszanézzünk, milyen volt Kossuth retorikája, miért, hogyan és mire volt képes.

Felhasznált forrásom szerint Kossuth beszédét többször kitörő taps, éljenzés (*tremendous/great applause, cheers*) és hangos érzelemnyilvánítás szakította félbe (*Bravo! Bravo! - Oh! Oh! - Good! Good! - No! No! - Shame! Shame!*). Amikor pedig befejezte beszédét, az egész hallgatóság felállt, és hangos éljenzésbe tört ki (*Here the whole audience rose and cheered vociferously*). Nem vizsgálom Kossuth angolságát, stílusát, hanem pusztán retorikájának néhány feltűnő elemét, hatékonyságának okait, ezekben is pusztán a bevezetőre, illetve annak összefüggéseire szorítkozva, mert ez is bőséges anyagot szolgáltat.

Közhely, hogy egyetlen paraszthajszál választja el a giccset a fenséges széptől, az örültet a lángelmétől, a demagógiát a mesteri retorikától. Kossuth a **captatio benevolentiae** hihetetlen mestere volt. Az arcátlan hízelgés és a gátlástalan önbizalom határán mozgott, de a demagógiától - többek között - tömörsége és politikai zsenialitása mentette meg, vagy még az sem, kivéve ha hazaszeretetét is mentségül hívjuk. Egyetlen, többszörösen összetett nyitó mondatban hasonlítja az 1852-es Amerikai Egyesült Államokat az ókori római birodalomhoz, magát pedig Démoszthenész tanítványához, az ókor egyik legsikeresebb diplomatájához, Epirus királyának, a híres Pyrrhusnak követéhez, Cineashoz, aki - királya szerint - több várost hódított meg ékesszólásával, mint a király fegyvereivel (lásd Pecz Ókori lexikon címszavát). Amint egykor Cineas, a királyok gyülekezetének nevezte a római szenátust, név szerint szólítva és ajándékokkal elhalmozva mindegyik szenátort, Kossuth csodálattól és tisztelettől eltelve áll a kongresszusi képviselők előtt (*full of admiration and of reverence I stand amongst you*), az új kapitólium törvényhozói előtt (*legisators of the new capitol*), az amerikai nép fenségének dicsőséges csarnokában (*that glorious hall of your people's majesty*), és patetikus névszókkel halmozza el őket (*fenség, dicsőséges, hatalmas, csodálat, tisztelet*).

Kossuth vátesznek bizonyult abban, hogy majdan Németország is szövetségi állammá alakul (393), abban csak részben, hogy a szláv országok is szövetségi államokat alapítanak, de igenis abban, hogy Oroszország terjeszkedni fog Európában, hogy Olaszország független lesz, hogy amerikanizálódni fog a világ (*Your principles will conquer the world*, 392), hogy az Egyesült

Államok a 20. század végére egyetlen világhatalommá válik, mint Róma az ókorban, aki az öntudatos fenség komoly szavával (*with an earnest word of self conscious majesty*) a világ ellenőre (*controlled the condition of the world*), aki hatalmas királyokat tartóztat föl becsvágyó előretörésükben (*arrested mighty kings in their ambitious march*), de - szándékán kívül - jósnak abban is, hogy amint Cineas sem tudta meggyőzni a római szenátust személyes ékesszólásával, úgy végül Kossuth sem az amerikaiakat. Utópistának bizonyult Kossuth és az őt éljenző amerikaiak abban, hogy a „fair play” egyáltalán nem vált általánossá a politikában, legkevésbé az amerikai külpolitikában. A beszéd folyamán azt is fölvetette, hogy Amerika ne csak hatalmi fölényével és szankciókkal, hanem hadsereggel is beavatkozzon az európai háborúba, mégpedig úgy, hogy látszólag ellenezte Amerika fegyveres beavatkozását, mint gonosz kívánságot (*impious wish*, 395-396). A nemzethalál és a kereszténység védője magyar toposzok is előkerülnek a beszéd vége felé (396).

A hosszú, többszörösen összetett beszédkezdő mondatot rövidebb, két tagmondatból és egy appozíciós szerkezetből álló ellentéttel egészíti ki, amely két lépcsőben még magasabbra teszi, Róma fölé helyezi Amerikát. Bár még áll a régi kapitólium, ám szelleme eltávozott belőle, az új kapitóliumba, amelyet azonban már megtisztított a szabadság levegője (*The capitol of old yet stands, but the spirit has departed from it and come over to yours, purified by the air of liberty*). Ez meglehetősen nagy és demagóg hazugság volt, hiszen a rabszolgaság még javában dült akkor Amerikában, sőt 1967-ig nem házashadtak törvényesen feketék és fehérek egyik-másik államban. Ez esetben is csak az segít, ha mentségére hívjuk politikusi mivoltát és hazaszeretetét. (A történészek ezt a kérdést feldolgozták.) Természetes és semmiképpen sem erkölcstelen, ha az éhhalál szélén álló koldus nem kutakodik a gazdag adományozó pénzének eredetét illetően.

De Kossuth itt sem áll meg. Pontosan tudja a klasszikus retorikából, hogy a szembeállítás és összehasonlítás a felnagyítás része (**amplificatio**) része is lehet (Quintilianus: Inst. Orat. 8,4,3). Miután először egyenlőségjelet tett Róma és Amerika közé, majd fölébe helyezte az utóbbit az előzőnek, egész sor párhuzamot von köztük, hasonlításról hasonlításra, illetve szembeállításról szembeállításra haladva - természetesen Amerika javára. Tobzódik Amerika magasztalásában, mégpedig mindösszesen tizenkétszeri összehasonlítással és szembeállítással. Tizenkétszer von párhuzamot, és ebben tizenkétszer van ellentét is Amerika javára. A párhuzamokat, illetve ellentéteket többnyire epanaforikus ismétléssel vezeti be, ezzel - akár csak az afroamerikai zene monoton dob és basszusgitar ütése - ritmikusan belekovácsolja, behízselgi, pontosabban szólva csaknem fülsiketítően fölerősíti a hallgatóságban Amerika felsőbbrendűségét, de ügyel arra, hogy ennek a kalapálásnak a monotóniáját többféle nyelvi eszköz változatos dallamával is feloldja, mégpedig az epanaforikus szerkezet elemeinek cseréjével, az ellentétes kötőszó ellipszisével, a mondatszerkesztés és szó szerkezetek megváltoztatásával:

1. <i>Amint egykor</i> (<i>As once</i>)	<i>így</i> (<i>thus</i>)
2. <i>A régi kapitóliuma</i> (<i>The capitol of old</i>)	<i>de</i> (<i>but</i>)
3. <i>A régi</i> (<i>The old</i>)	<i>[de]a tiétek</i> (<i>yours</i>)
4. <i>A régi</i> (<i>The old</i>)	<i>[de]a tiétek</i> (<i>yours</i>)
5. <i>A régi</i> (<i>The old</i>)	<i>[de]a tiétek</i> (<i>yours</i>)
6. <i>A régi</i> (<i>The old</i>)	<i>[de]a tiétek</i> (<i>yours</i>)
7. <i>A régi láttán</i> (<i>At the view of the old</i>)	<i>[de]látatokra</i> (<i>at the view of yours</i>)
8. <i>A réginek</i> (<i>To the old</i>)	<i>[de]nektek</i> (<i>To yours</i>)
9. <i>És ahol</i> (<i>And where</i>)	<i>ott</i> (<i>there</i>)
10. <i>A régiben</i> (<i>In the old</i>)	<i>[de] a tiétekben</i> (<i>In yours</i>)
11. <i>És míg a régiből</i> (<i>And, while out of the old</i>)	<i>addig</i> <i>ti a tiétekben</i> (<i>you in yours</i>)
12. <i>Ott</i> (<i>There</i>)	<i>itt</i> (<i>here</i>)

Összehasonlítást és szembeállítást helyez el egy-egy egységen belül is. Az ellentétek - magától értetődően - nemcsak nyelvtani, hanem szóhasználati-jelentésbeli szinten is érvényesülnek, még hozzá különböző fokú és típusú túlzásokkal (jelzőkkel, birtokos szerkezetekkel, metaforákkal stb.) emeli ki a különbségeket Amerika javára:

Róma	Amerika
3. az emberi törekenység <u>gyászos emlékműve</u>	↔ az örök igazság <u>szentélye</u>
4. sugárzott a hódítás <u>vörös csillogásával</u> , melyet mára <u>beárnyékol</u> az elnyomás <u>sötét éje</u>	↔ szétönti a szabadság <u>fényes sugarát</u>
5. elnyelte a <u>világot központosított dicsőségével</u>	↔ <u>maga magát védi a beolvasztástól</u>
6. <u>rémisztő</u> volt <u>féktelen</u> hatalmával	↔ <u>dicsőséges</u> , mert <u>korlátozta</u> hatalmát
7. láttán a nemzetek <u>remegtek</u>	↔ láttán az emberiség <u>reménykedik</u>
8. balszerencsét hoztak <u>béklyóvassal</u> , térdelnek a győztes lábainál	↔ diadalmenettel fogadják a szerencsétlen száműzöttet <u>dízhellyel</u> tisztelik meg
10. a <u>rettenetes vae victis</u> a szokás	↔ <u>védik az elnyomottat, megátkozzák az elnyomót, részvétellel</u> vannak a legyőzött igaz ügygel szemben
11. meghódított világot <u>kormányoztak</u>	↔ a meghódított régi világnál is nagyobb területen <u>érvényesítik a közös szövetségi érdekeket</u>
12. büszkélkedtek, hogy <u>akaratauk uralkodik a világon</u>	↔ <u>dicsőségük a természet és a természet Istene törvényeinek elismerése, és azt teszik, amit uralkodójuk, a nép akar</u>

A párhuzamokban és az ellentétekben sajátos helye van a kilencediknek, ahol is Rómára csak a császárok és királyok utalnak, de a párhuzam és ellentét Amerikára vonatkozik:

9. És ahol a királyokat és császárokat sohasem erejük, hatalmuk és gazdagságuk miatt köszöntenek hangos szóval, ott az eltaposott nemzet üldözött vezetőjét üdvözlük mint nagy Köztársaságuk vendégét, pontosan azért, mert üldözött, gyámoltalan és szegény.

A tizenkét összehasonlításban és szembeállításban Róma és Amerika értékelése általában egyenlő hosszú, vagy Róma szerepel bővebb nyelvtani szerkezetekkel, halmozásokkal, például:

Róma	Amerika
<u>gyászos emlékmű</u>	↔ <u>szentély</u>
<u>hódítás, elnyomás</u>	↔ <u>szabadság</u>
<u>vörös [= véres!] csillogás, beárnyékol, sötét éj</u>	↔ <u>fényes sugár</u>

A három utolsóban (10-12) Amerikát jellemzi hosszabban, ezzel is hangsúlyozva nagyobb jelentőségét, biztosítva egyfajta előrehaladást és érzékeltetve a hosszúságból fakadó elnehezítéssel, hogy a végéhez közeledik az összehasonlítás és szembeállítás sorozat. A tizedikben, amikor Amerikát jellemzi, három egységben, jelző kitételével majd halmozásával nyújtja meg az egyébként elliptikus mondatot, változatosan játszva a párhuzamokkal és ellentétekkel:

- védelem az elnyomottnak,
- átok a becsvágyó elnyomónak,
- részvét a legyőzött igaz ügynek.

A két legutolsó mellőzi a metaforákat, szóhasználatában elvontabb, így fogalmazása a korábbiakhoz képest kevésbé színes, elméleti. Ez az „ellaposodás” is érezteti a befejezést, a nyugvópontot, de elvontságával előkészíti a főtémához átvezető logikai érvelést is.

A bevezetést (exordiumot) egyetlen általánosító és összefoglaló mondattal zárja, amely mondat azonban szellemes és tömör átvezetésnek is bizonyul a főtémához, a magyar jelenhez, az elbukott szabadságharchoz, illetve az azt bevezető kitéréshez, a jelen szabadságharcaihoz: *Uraim, történelem van ezekben a párhuzamokban. Az elmúlt korok történelme és a jövő századok története gyakran néhány szóban feljegyezhető.* A múlt párhuzamaiból tehát átcsap a jövőbe, illetve a jelen párhuzamaiba. Rövid elméleti fejtegetésben kényszerítő logikát vonultat föl. Ha egyszer ilyen fölényesen nagyszerű Amerika még az egykor dicsőséges Rómával összehasonlítva is, akkor Amerika nem tehet mást, mint megsegíti, illetve győzelemre juttatja az elbukott magyar szabadságharcot is. Figyeljük meg, hogy a korábbi összehasonlításból és szembeállításból hogyan folytatódik pusztán az összehasonlítás a bevezetést lezáró és a kitérést indító érvelésben:

Az apró részletek, amelyeken izzó lelkesedéssel csüng az élő ember szenvedélye, mintha az ember törékeny ujjai megállíthatnák a végzet kerekének forgását, ezek az apró részletek elenyésznek. Ami érdemleges, az csinál történelmet, és az érdemleges mindig logikus. Ahol az álláspont szükségszerű, ott szükségszerűek a következmények is. Az alfa az alapelvek, omegában kell végződnie, és ott is szoktak végződni. Ezért a történelem gyakran néhány szóval elmondható.

Kossuth tehát nemcsak a hallgatóság megnyerésének és az érzelmek felkorbácsolásának a mestere, hanem a tömör, kényszerítő érvelésnek és szerkesztésnek is. Értelem és érzelem, vaslogika és indulat nem volt még így együtt Pázmánynak nagy ívű, skolasztikával felépített érzelmkitörései óta.

Amerika dicséretével nem hagy föl az egész beszéd folyamán. Nem elégszik meg a hallgatóság megnyerésével, hanem állandó magasztalással mindvégig fenntartja érdeklődésüket, kiváltja elismerésüket.

A szónok szerénykedő nagysága és hálája az amerikaiak iránt, Amerika jelen és jövő nagyságának ecsetelése szemben nemcsak Rómával, hanem az akkori Franciaországgal is, végigkíséri az egész beszédet, csakúgy mint az ókori történelemre való utalások, amelyek a hatékonyságot illetően feltételezik a hallgatóság alapos klasszika filológiai jártasságát. Az amerikaiak felekezetekben gazdag világához is képes alkalmazkodni, amikor beszéd közben elkezdi imádkozni keresztény toposzokkal egyfajta deista istenhez (394). Ha nem Amerika, akkor mindvégig Kossuth a középpont, aki az igazság harcosaként legyőzött, de éppen ezért együttérzést keltő emberi és politikai nagyság, akihez mind Európa, mind Magyarország sorsa, zsarnoki alávetettsége és szabadsága kapcsolódik, mintegy miatta van megemlítve. Ezt a technikát Démoszthenész találta ki, amikor a saját elismertetését Athén sorsához kapcsolta. Kossuth művészi könnyedséggel alkalmazza úgy, hogy alig észrevehető, pedig végigvonul az egész beszéden. Nemcsak „diabolikus szónok”, hanem vezéregyéniség bontakozik ki a beszédből, aki azonban nem despota, hanem a szabadság és a köztársaság elkötelezett és rendíthetetlen híve.

Forrás:

Internet, illetve *Kossuth and His Generals. Proceedings, Speeches, etc., at the Dinner Given to Louis Kossuth, at the National Hotel.* Washington, Jan. 7, 1852. Printed at the Globe Office. 1852. 386-398.

Quintilianus, Marcus Fabius 94-95/1959. *Institutio oratoria.* Leipzig: Teubner.

Részlet (bevezetés) az angol nyelvű beszédből:

SIR: As once Cineas the Epirote stood among the senators of Rome, who, with an earnest word of self conscious majesty, controlled the condition of the world, and arrested mighty kings in their ambitious march - thus, full of admiration and of reverence I stand amongst you, legislators of the new capitol, that glorious hall of your people's majesty. The capitol of old yet stands, but the spirit has departed from it and come over to yours, purified by the air of liberty. [Applause.]

The old stands a mournful monument of the fragility of human things: yours, as a sanctuary of eternal right. The old beamed with the red lustre of conquest, now darkened by oppression's gloomy night; yours beams freedom's bright ray. The old absorbed the world by its own centralized glory; yours protects your own nation against absorption, even by itself. [Applause.]

The old was awful with unrestricted [sic] power; yours is glorious with having restricted it. At the view of the old, nations trembled; at the view of yours, humanity hopes. To the old, misfortune was only introduced with fettered bands, to kneel at the triumphant conquerors' heels. To yours, the triumph of introduction is granted to unfortunate exiles invited to the honor of a seat. And where Kings and Caesars never will be hailed for their powers, might, and wealth, there the persecuted chief of a downtrodden nation is welcomed as your great Republic's guest, precisely because he is persecuted, helpless and poor. [Great applause and cheers.]

In the old, the terrible vae victis! was the rule. In yours, protection to the oppressed, malediction to ambitious oppressors, and consolation to a vanquished just cause. And, while out of the old a conquered world was ruled, you in yours provide for the common federative interests of a territory larger than the conquered world of the old. There sat men boasting their will to be the sovereign of the world; here sit men whose glory is to acknowledge the laws of nature and of nature's God, and to do what their sovereign, the people, wills. [Applause.]

Sir, there is history in these parallels. History of past ages and history of future centuries may be often recorded in few words. The small particulars to which the passion of living men clings with fervent zeal, as if the fragile fingers of men could arrest the rotation of destiny's wheel, these particulars die away; it is the issue which makes history, and that issue is always logical. There is a necessity of consequences wherever the necessity of position exists. Principles are the alpha; they must finish with omega, and they will. Thus history may be told often in few words.

Kossuth Lajos körmondatairól

V. Raisz Rózsa

Eger

Kossuth prózáját olvasva annak legszembetűnőbb jegye erőteljes retorizáltsága, bármilyen szövegtípusba tartozó alkotását vizsgáljuk is (szónoki beszéd - itt írott vagy lejegyzett formában -, publicisztikai írás, értekezés vagy levél). A párhuzam, az ellentét, az ismétlés, a halmozás ritmikus prózát teremt, s körmondatok alkotásához is vezethet, ha szabályos, művészi szerkezetű mondatban jelentkeznek. A felsorolt retorikai alakzatok a mondaton - esetenként a körmondaton - belül, máskor a szöveg szintjén, mikro- és mezoszerkezeti egységeiben, sőt azokon túl: több bekezdésre kiterjedően lépnek fel.

A körmondat terminus technicus értelmezésében, jegyeinek felsorolásában nem egységes álláspontot képviselnek a szakmunkák.

Az antik periodus egyik fajtája az élőbeszéd, a szónoklás bonyolultabb nyelvéből ered, „s a gondolatok nagyobb egységbe foglalásával mintegy logikai vázat ad a hallgatóságnak, a szünetek által tagolt s egy konklúzióba torkolló okfejtés felé irányítja a figyelmét” (Petőfi S. 1979). Cicero szónoklatainak körmondatai az élőbeszéd jobb követését szolgálták. Herczeg Gyula a XIII. századi itáliai oklevélírási gyakorlatból eredezteti a szabályosan szerkesztett, „a paralelizmus és szimmetria alapján szerveződő mondatstruktúrákat”, mivel ezek rendje, világossága elősegítette „a tények könnyű áttekintését” (1976: 133-135). A körmondat tehát - Herczeg tanulmánya szerint - a jogi nyelvből kerülhetett az olasz szépirodalomba. J. Soltész Katalin (1965: 179) szintén azt látja a körmondat fontos jegyének, hogy arányos szerkezeténél, ritmikus felépítésénél fogva - bármilyen hosszú is - világosan áttekinthető. Az írott szöveg, az értekező próza azonban, mivel az olvasóhoz szól, akinek lehetősége van a szöveg többszöri áttekintésére, megengedheti magának a nehezebben értelmezhető, bonyolult körmondatok alkotását is; e típusról szólva Herczeg (1976: 137) és Petőfi S. (1979: 582) egyaránt Liviusra hivatkozik.

A körmondat fogalmához Klemm Antal (1928: 618) elengedhetetlen kritériumnak tartja az arányos szerkesztésen és a „helyes elrendezésen” kívül az előkészítő előszakaszra és a fő gondolatot tartalmazó utószakaszra való tagolódást.

Zolnai Béla nevezetes tanulmánya azonban (1929/1957) a két logikai rész, a „két pillér” jelenlétét elsősorban a klasszikus körmondatra tartja kötelezőnek, „A klasszikus körmondat [...] előre kész vázat tölt meg élettal [...], mintha egy előre kész formába öntené be a maga mondanivalóját” (Zolnai 1957: 171-172); a mondat súlya arányosan megoszlik a kezdeti és a végpont között, „a romantikus formai törekvés a bipolaritást legszívesebben feloldaná” (1957: 171-172). Zolnai szerint a klasszikus körmondat jellemző formája az alárendelés (azaz az utószakasz tartalmazza a főmondat(oka)t; a romantikus tiráda sajátos formája a mellérendelés, azaz a halmozás. A paralelizmus természetesen mindkét típus alapvető alakzata. A klasszikus körmondatban tehát többnyire azonos típusú és arányosan, párhuzamosan szerkesztett mellékmondatok alkotják az előszakaszt, ezek előkészítik a főmondat(ok)ból álló utószakaszt, ez, az utószakasz oldja fel az előszakasz által keltett feszültséget, illetve érdeklődést (Petőfi S. 1979: 582); a berekesztő utószakasz rendszerint rövidebb az előszakasznál, s gyakran csattanó a zárása (Zolnai 1957, Fábíán-Szathmári-Terestyéni 1958, Szathmári 1961).

A romantikus tiráda „nyílt és végtelen”; szinte elvet magától minden konstrukciót (Zolnai 1957: 172), „az egyenrangú részek nagy száma annyira dominál, hogy a logikai szerkezet másodrangúvá lesz” (Zolnai 1957: 165). Mégis van konstrukció, hiszen a mellérendelés, a halmozás, a paralelizmus szerkezetet hoz létre. A kettős pillér általában a romantikus tirádában is felfedezhető, a feszültség azonban nem a csattanóban zárul, hanem a véget érni nem akaró halmozások, részletezések, lírai pátosszal áradó mondatok, mondategységek oldják fel.

A barokk körmondattal kapcsolatban Zolnai Béla nézetét fogadom el. Eszerint nem a kettős pillér ennek az alapszerkezete, hanem az „asszociációs egybekapcsolódás”, melyben a részek szorosan egybefonódnak tartalmuk összetartóereje folytán (1957: 161-162). Körmondat jellegét az adja - az alá- és mellérendelő kapcsolatok bonyolult szövevényén kívül -, hogy a belső tartalom a mondat végével lezárul (Petőfi S. 1979: 582).

Herczeg Gyula a XIX. századi magyar próza stílusformáit vizsgálva a próza ritmikusságát, az ismétléseket, a paralelizmust tartja a körmondat kritériumának „erős kötöttség és rend, amely a legnagyobb pontossággal szabja meg a mondatrészek elhelyezkedését” - írja Eötvös József körmondait vizsgálva (1953: 165).

A körmondat - mint láttuk - történeti képződmény; továbbá az ókortól napjainkig előfordulnak olyan időszakok, amelyekben különösen kedvelik ezt a retorikus mondat szerkezeti-szövegszerkezeti típust. Joggal nevezhetem szövegszerkezeti jelenségnek is, hiszen az említett retorikai alakzatok nem a mondat egységen belül, hanem a mellérendelő viszonyú mondat-egységek vagy mondat-tömbök között jönnek létre, a mellérendelő összetett mondat pedig már határeset a mondat és a szöveg között (Tolcsvai Nagy 2001: 117); sőt a többszörösen összetett mondatbeli tömbösödés által létrejött logikai szerkezeteket sokszor olyan egységeknek tekinthetjük, amelyek már a szöveg mezoszerkezeti egységei körébe sorolhatók.

A XIX. század első felének magyar irodalmában - Herczeg Gyula szerint - elsősorban Kölcsey és Eötvös József írásművészetére volt jellemző, de - szerinte kisebb mértékben - Kossuth Lajos is élt vele.

Előadásom anyagát egy éppen száz esztendősi kiadványból, a Kossuth-centenárium alkalmából megjelentetett válogatásból gyűjtöttem. A kötet publicisztikai írásokat, szónoki beszédeket, értekezéseket és értekezésnek beillő leveleket tartalmaz, Kossuth alkotó munkásságának 1838-tól 1893-ig terjedő szakaszából válogatva. Nem a teljes életmű elolvasása alapján állt össze gyűjteményem, így általános megállapítást sem az életműben előforduló körmondatok mennyiségére, sem a fajták szerinti megoszlására nézve nem tehetek. A kötetet olvasva azonban feltűnik a szövegmondatok szerkezeti és funkcióbeli sokfélesége; még a szerkezeti vázát tekintve klasszikus körmondatok némelyikében is fel-feltűnik egy-egy emotív értékű, a mondat szerkezetébe grammatikailag szervesen be nem épülő emotív felkiáltás vagy konatívfatikus megszólítás. Nemcsak a romantikus tirádákban mutatkozik meg tehát a Kossuth-szövegekben a körmondat viszonylag szabadabb kezelése, hanem az egészen kötött formájú körmondatokban is.

Elsőként a Manchesterben 1859-ben tartott beszédének egy körmondatát mutatom be. (A kötetkiadásban: 93. l.) A beszédet (a kötetbeli lábjegyzet szerint) Kossuth maga fordította magyarra, így hiteles kossuthi magyar szövegnek tekinthető. Ha a beszédet a szónoki beszéd klasszikus formája szerint vizsgáljuk, körmondatunk a *captatio benevolentiae* és a *propositio* utáni részben, a főtételek taglalásában, a *distributio*-ban jelenik meg, szorosan, elvárástörő ellentéttel kapcsolódva hozzá: a körmondatot megelőzően a szónok örömmel üdvözli a brit külpolitikának azt a döntését - a királyi kiáltványt -, mely szerint Anglia nem kapcsolódik be Ausztria háborúzába, **azonban** szükségesnek tartja a közvélemény szüntelen és növekvő

megnyilvánulását a semlegesség mellett. A körmondatot kezdő *azonban* kötőszó tehát az egész bekezdést - mezo-szerkezeti szövegegységet - kapcsolja az előzményekhez.

A mondatokat nem az eredeti „vehikulum” szerint, hanem mai helyesírással és szintenkénti, tagmondatonkénti tagolásban közlöm, a jobb áttekinthetőség kedvéért:

- ^{1.} *Azonban*
- ^{2.} *ha a nemzet akarata az,*
- ^{3.} *hogy a szó tényné és állandó szabállyá váljék;*
- ^{4.} *ha azt akarja a nemzet,*
- ^{5.} *hogy függetlenül a háború bármely változatos fordulataitól a semlegesség habozás nélküli következetességgel fenntartassék,*
- ^{6.} *ha a nemzet biztos kíván lenni,*
- ^{7.} *hogy az ígért részhajlatlanság palástul ne szolgálhasson részre hajló fogások takargatására,*
- ^{8.} *melyek utat egyengetnek előbb közbeszólásra, később avatkozásra;*
- ^{9.} *egyszóval, ha önök biztosak akarnak lenni,*
- ^{10.} *hogy békében feküdvé le, háborúra nem ébrednek fel:*
- ^{1.} *elkerülhetetlenül szükséges,*
- ^{11.} *hogy a közvélemény nyilvánulása ne szűnjék meg,*
- ^{12.} *sőt növekedjék,*
- ^{13.} *és e nyilvánulás értelme mindinkább tisztává és határozottabbá legyen.*

Az előszakasz (2-9. tagmondat) feltételes mellékmondat értékű alegységei paraleliztikus szerkezetben követik egymást, a 2-8. tagmondatból álló, kapcsolatos viszonyú altömbhöz kifejtő-összefoglaló magyarázó mellérendeléssel csatlakozik a 9-10. tagmondatból álló alegység. A 2. tagmondatnak a 3. állítmányi, a 4.-nek az 5. tárgyi, a 6.-nak a 7. aszemantikus határozói, majd annak a 8. jelzői (esetleg értelmezői) mellékmondata. Az utószakasz az 1., majd 11-12-13. tagmondatból áll. (A közbeékelés csak akkor áll fenn, ha az *azonban* kötőszót a főmondathoz tartozónak tekintjük, valójában - mint már utaltunk rá - szövegegységet kapcsoló szerepe van.) A főmondathoz három, egymással fokozó kapcsolatos mellérendelő viszonyban levő alanyi mellékmondat kapcsolódik.

Az utószakasz főhangsúlya az állítmányként álló melléknévi csoport első tagjára esik (fókusz), a melléknévi csoport alkotja az utószakasz főmondatát, ez azonban tartalomváró részlet (Hadrovics 1969); az alanyi mellékmondatai fejtik ki jól előkészített lényegi tartalmát. A körmondat szövegbe épülésének további megnyilvánulása az, hogy a következőkben részletezi Kossuth, miért tartja szükségesnek a népakarat kifejezését, s e részt anaforikus utalással (pronominalizáció) kapcsolja vissza a körmondathoz (*Ezt szükségesnek tartom először azért...*).

A Deák Ferenc halálakor Helfy Ignácnak (1876) írott Kossuth-levél (143-144) nyomtatott formában mintegy 13 lapnyi terjedelmű. Az emotív funkció ebben a levélben nem tudja teljesen elnyomni az elemző, értékelő, értekező, fejtegető jelleget. Bekezdéseinek logikai kapcsolódására a kauzalitás (*hiszen, mert*) és az ellentét (*hanem, de*) jellemző, a kötőszók is ezt jelzik. A következő klasszikus körmondat Deák nagy egyéniségét úgy méltatja, hogy a szöveg egy *mert - de* konstrukciótípus (Békési 1986 stb.) harmadik bekezdésének kezdő szövegmondata a konstrukciót záró elem: Kossuth szerint a meghiúsult mű Deák nagyságának legnagyobb revelációja - *mert* könnyű sikert elérni, ha a politikus aspirációja találkozik nemzete nézeteivel -, *de* rendkívüli teljesítmény, ha el tud fogadtatni a nemzet eszméivel ellentmondásban levő törekvést. Ezt az utolsó elemet fejtik ki a klasszikus felépítésű, ritmikus, az előszakasz halmozásai, fokozásai és az utószakasz kezdő felkiáltásai által mégis oly emotív tartalmú körmondat:

- ^{1.} *De hogy valaki,*
^{2.} *mint Deák tevé,*
^{1.} *igénytelen egyszerű polgár létére,*
^{3.} *kinek kezében sem a megfélemlítés ostora, sem a kegyosztás bőségszaruja nincs,*
^{1.} *fellép egy eszmével,*
^{4.} *mely ellenkezik fajának minden érzelmével, ezredéves történelmének hagyományaival,*
nemzedékről nemzedékre örökségül szállott aspirációival;
^{5.} *ellenkezik magával az anyaföld porával,*
^{6.} *melybe annyi mártír vére vegyül,*
^{5.} *az intő szózattal,*
^{7.} *mely az apák sírjából,*
^{5.} *az esengéssel,*
^{8.} *mely a gyermekek bölcsőjéből hangzik;*
^{9.} *ellenkezik mindennel,*
^{10.} *ami egy nemzet lelkében halhatatlan -,*
^{11.} *és ez eszmét nemzetével mégis el tudja fogadtatni,*
^{12.} *el tudja fogadtatni mind a mellett,*
^{13.} *hogy az eszme felállításával maga is ellentétbe jő saját múltjával,*
^{14.} *s elrúgja saját lábai alul a piederstált,*
^{15.} *melyen mint általános tisztelet tárgya állott polgártársai bizodalmbában;*
^{16.} *hogy valaki*
^{17.} *- miként Deák tevé -*
^{16.} *ma tolmácsa legyen a nemzet eszének, szívének,*
^{18.} *mint ő a 61-iki felírással volt;*
^{19.} *s*
^{20.} *miután a nemzet ezt egyetlen hanggá összeolvadt hálával, hódolattal fogadta,*
^{19.} *s ő annak holnap ellenkezőjét állítsa fel,*
^{21.} *mint Deák tevé,*
^{22.} *s ezt a nemzettel mégis el tudja fogadtatni,*
^{23.} *elfogadtatni mint üdvöt azt,*
^{24.} *amiről nemzedékről nemzedékre negyedfél századon át*
mindég kárhozatot talált:
^{25.} *ah,*
^{26.} *kérem,*
^{27.} *ez oly óriási észerőnek, oly értelmi prepotenciának bizonyítványa,*
^{28.} *amely valóban bámulatot kelt.*

A grammatikailag szervetlen emotív felkiáltás és megszólítás (*ah, kérem*) után következik az utószakasz (27-28.); grammatikailag főmondata - s az egész körmondat főmondata - a saját jelzői mellékmondatokkal (28. tagmondat) bővített 27. tagmondat, Deák óriási tehetségét dicsérve. A klasszikus szerkezetű körmondat befejezése megfellebbezhetetlen, kemény kijelentés - tehát határozott lezárás. A bonyolult szerkezetű előszakasz (1-25. tagmondat) három szint mélységet elérő, közbeékeléseket tartalmazó mellékmondatai mint az utószakasz előtt álló, közbevetett emotív részek mégis romantikus vonásokkal színezik a bonyolult körmondatot.

Az előszakasz tagmondatainak elhatárolása és a viszonyok megállapítása több ponton is megenged többféle megoldást. A főmondatnak első szinten alárendelt 1., majd 11., 12., 16., 19., 22., 23. tagmondatokat - bár a főmondat előtt állnak - értelmezői mellékmondatoknak tartom, mivel az *ez* rájuk utal vissza, de nem utalószó, hozzá az *az* utalószó tehető értelmezőként. Az 1. tagmondathoz két szinten kapcsolódó mellékmondatok alkotják a legszövevényesebb tömbjét a körmondatnak, ide tartozik a 2-15. tagmondat.

Szintén jellemző konstrukciótípus keretében épül be a tanulmány szövegébe Az október 20-iki diploma. Akkor és most (1880) *Ha Magyarországnak* kezdetű klasszikus körmondata: *És minthogy - de - [ugyanis] ha* mezoszerkezeti egység részeként. (217. l., itt csak a körmondatot idézzük.) A kossuthi szövegek erős koherenciája többek között e sajátosságban is megmutatkozik.

- ^{1.} *Ha Magyarországnak, mint ilyennek, függetlensége kivivatik;*
- ^{2.} *ha mint ilyen, magyar állami típussal foglalja el ős-történelmi helyét az európai államrendszerben, élén a királlyal,*
 - ^{3.} *ki csak magyar király,*
 - ^{4.} *kinek sem más, mint magyar királyi érdekei, sem idegen hatalmi forrásai nem lehetnek,*
- ^{2.} *s e király mellett a nemzetnek felelős magyar kormányval,*
 - ^{5.} *mely valamint létjogát, úgy tartalmát is csak a magyar állameszméből merítheti:*
- ^{6.} *teljes lehetetlenség,*
 - ^{7.} *hogy Magyarországnak egy ezredév történelmében gyökerező magyar állami típusát s a magyar fajnak saját hazájában „primus inter pares” szerepre hivatottságát kérdés alá vonni valakinek is még csak eszébe is juthatott volna.*

E körmondat fókusz a főmondat állítmányának jelzője: *teljes lehetetlenség*; ennek a főmondatnak szemantikai tartalmat terjedelmes alanyi mellékmondata ad (7. tagmondat). Ez a két tagmondat alkotja a körmondat utószakaszát; az előszakasz két feltételes mellékmondata (1-2. tagmondat) és azok mellékmondattai készítik elő az utószakaszt. A 2. tagmondatba beékelődik két értelmezői mellékmondat (*élén a királlyal [olyannal]*), majd követi ismét értelmezőinek felfogható mellékmondat (5. tagmondat).

Kossuth súlyos tartalmú értekezései közé tartozik az Előszó „Irataim” I. kötetéhez című írás. A következő klasszikus körmondatának sajátos jellegét az adja, hogy - bár előkészítő előszakaszával és hangsúlyos utószakaszával híven követi a klasszikus formát - a körmondat szabályos szerkezetében szokatlan közbeékelte tagmondatok épülnek be. Az utószakasz alanyai mutató névmási utalószóként elől állva saját mellékmondataikkal (előszakasz) vezetnek be az utószakasz fókusz helyzetben álló szerkezetes állítmányát (*oly fontosságot adtak*) és annak - még egy modális értékű tagmondat (*mondhatom*) is lazábbá és emotívabbá tett - mellékmondattait. Ez a körmondat szintén több tényezővel épül be a szövegbe: a szemantikai-pragmatikai folytonosságon kívül az *ez* forikus elem foltszerűen utal vissza a szövegbeli előzményre: a magyar szabadságharc európai jelentőségére.

A körmondat szerkezetét, a közbeékelődéseket a következő elrendezés szemlélteti; az utószakaszbeli főmondat több mellékmondattal háromszor megszakítva éri el fontos tartalmat hozó részét:

- ^{1.} *Ez - és azon körülmény,*
 - ^{2.} *hogy az osztrák császár külsegítséghez volt kénytelen ellenünk folyamodni, -*
 - ^{3.} *hogy két nagyhatalomnak nemcsak összes haderejére, de még a lelkek talaját sötétben aláturkáló vakondokmesterségre is szüksége volt,*
 - ^{4.} *miszerint az igazság fegyvere kezeinkből kiessék; -*
- ^{1.} *és a dicsfény,*
 - ^{5.} *mely a honvéd nevet körülvette,*
- ^{1.} *és végre az,*
 - ^{6.} *hogy*
 - ^{7.} *midőn Európa-szerte már minden más nép elbukott,*
 - ^{6.} *mi még állni tudtunk; -*
 - ^{8.} *s a hős, de elhagyatottságában nyomatéktalan Velencével utolsónak tartottunk ki a szabadság harcterén:*

- ^{1.} *oly fontosságot adtak a magyar nemzetnek,*
^{9.} *hogy*
^{10.} *- mondhatom -*
^{9.} *egy idősb testvér tekintélyével lett felruházva a szolidáris európai szabadság táborában,*
^{11.} *kire mindenki bizalommal, reménnyel tekintett.*

Kossuth Lajos Tengerhez, magyar! El a tengerhez! (1846) (25. l.) című nagy hatású publicisztikai írásának egyik, 26 mondategységből álló mondatszövevényén a barokk körmondat jegyeit vélem felfedezni. Hiányzik belőle a határozott kettéosztottság: kettőnél több pillérre épül (ezeket emeltem ki félkövér szedéssel); főmondati szinten álló mondategységei a lezárás felé haladva válnak egyre tartalmasabbakká - a határozott befejezésig. Főként ez a lezárás különbözteti meg ezt a mondatot a romantikus tirádától. A hatásos záró főmondatot megelőzően a mellékmondatok sok fontos tartalmi elemet hordoznak, s el-elkanyarodó, indázó mondatszövevényt alkotnak. A mondat gerince az a gondolatmenet, mely a fiumei vasút építésének támogatása, az akadályok láttán határozottságának „lankadása”, majd a meggyőződés megszilárdulása az intenzív pátoszú lezárásig: „erőt érzek magamban a fiumei vasútért megívni, ha kell a poklokkal is.”

- ^{1.} **Tárgyam nagysága s édes hazámnak minden érdeke,**
^{2.} *mely e vasúttal kapcsolatban van,*
^{1.} **e vállalat iránt már lelkesítve tart,**
^{3.} **s nem tagadhatom mégis,**
^{4.} *midőn Fiuméba menet a brodi kastély ablakaiból a körítő hegyekre tekintgeték,*
^{5.} *miket Isten haragjában látszott oda vetni célunk akadályául,*
^{6.} **s itt óriásilag feltornyosulni láttam egy sziklahegyet,**
^{7.} *melynek szirtfalában az akadozó szem egy maroknyi földcskét sem lát,*
^{8.} *hasadékaiából mégis gúnyosan nyúlnak fel a keservesen nőtt fák ágai, lombtalanul merezstve gallyaikat az eget felé,*
^{9.} *mintha karjaikat nyújtánák könyörögve egy kis tápláló földért;*
^{10.} *amott pedig fenyegetőzve emelé fel szédítő magasig tömör gerincét a Tergomel-hegy,*
^{11.} *mintha azt kiáltaná le a völgybe hozzám,*
^{12.} *hogyan emberész merényletének ő határt szaband,*
^{13.} **s gúnyolja a vakmerőt,**
^{14.} *ki arról mer gondolkozni,*
^{15.} *miként röpitse hátán a gőzparipáktól vontatott magyart a tenger felé,*
^{16.} **megvallom,**
^{17.} *volt egy-két perc,*
^{18.} *midőn ily szcénák között az akadályokra gondolva,*
^{19.} *miket ármány és ellenzési viszketeg polgártársaink köréből is célunknak ellene gördít,*
^{18.} **határozottságom kissé lankadott;**
^{20.} **de**
^{21.} *amint másnap Vukasovics óriásilag nagyszerű teremtményén, a gyönyörű Lujza úton robogó kocsimból a magyar tenger tükrére nézék,*
^{20.} **minden nehézség hatását veszti,**
^{22.} *szilárdítva érzém agyamban a meggyőződés erejét,*
^{23.} *hogyan hazánk jövődjének életkérdése fekszik vasúttársaságunk ujjai közt,*
^{24.} **s**
^{25.} *mióta gondolkozva a magyar tenger partját taposám,*
^{24.} **erőt érzek magamban a fiumei vasútért megívni,**
^{25.} *ha kell,*
^{24.} **a poklokkal is.**

A szólásszabadságról (1840) című szónoki beszédét (19. l.) közvetlenül börtönből való kiszabadulása után mondta; érthető módon az emotív funkció a szokásosnál is erősebb benne. Személyes ellenségeinek tartja azokat, „*kik mint az éj madarai irtóznak a világosságtól*”; ezek részéről tapasztalt „*megtámadást a nyílt erőszaktól a sötét rágalomig*” -, s itt jut el a retorizáltságnak arra fokára, melyben a szöveg ritmikussá válik, paralelizmus, halmozás mellett metaforizálás jellemzi a szövevényes szerkezetű mondatot. Csattanós lezárása és szerkezete alapján barokkos jegyeket fedezek fel e körmondatban. Témájában szemantikailag, pragmatikailag és grammatikailag is szervesen beépül a szövegbe: de barátai azok, akik „*a politikai élet minden lépteit napfényen tenni szeretik*”.

- ^{1.} *De akiknek céljaik úgy miként eszközeik sötétség leplére nem szorulnak,*
^{2.} *kik, valamint én is, a politikai élet minden lépteit napfényen tenni szeretik,*
^{3.} *s utálnak minden titkoskodást,*
^{4.} *melyet csak a bűn keres,*
^{5.} *de a tiszta kebel törvényszerű érzete magától messze utasít,*
^{6.} *mind ezek barátaimmá s ügyem barátaivá lettenek,*
^{7.} *s így lőn,*
^{8.} *hogy*
^{9.} *amiből gyöngé fuvallatom alig volt volna képes pislogó mécscecskét élesíteni,*
^{8.} *azt homunk jelesbjeinek gyámolítása egy kis szövétnekké növelte,*
^{10.} *mely legalább annyi világot adott,*
^{11.} *hogyan éreznők mellette,*
^{12.} *mi borzalmas nem jó e térszakon is a setétség,*
^{13.} *valamint egy nagy és fontos téren a setétséget utálni már megtanultuk volt fényvillongással ama férfinál,*
^{14.} *kinél századokra ható eredményekben se nem többet, a nemzeti újonszületésén sikeresben munkást, egyszóval kinél nagyobb magyart nemzetem évkönyveiben nem ismerék,*
^{15.} *s kinek nevét, a Széchenyi István nevet csak buzgó hálával s hő lelkesedéssel emlegetendi minden magyar,*
^{16.} *amíg lesz magyar.*

A barokkos körmondat első tömbjét az 1-6. tagmondat alkotja, a 6. főmondati szintű; három párhuzamos szerkezetű értelmezői mellékmondat kapcsolódik hozzá (1-3. tagmondat), az 3.-nak két saját jelzői mellékmondata van. A második tömb főmondata folszerű visszautalást (*így*) és tartalomvárast fejez ki (*lőn*); szövevényesen kapcsolódó mellékmondatai (8-16. tagmondat) két alanyi mellékmondat értékű részre bomlanak: a 8. tagmondatba (alanyi mellékmondat) beékelődik egy tárgyi mellékmondat (9. tagmondat), majd követi az álvonatkozó 10. tagmondat, annak következményes értelmű mennyiségjelzői mellékmondata a 11. tagmondat, s ehhez a még mindig relatív főmondatként álló tagmondathoz kapcsolódik tárgyi mellékmondatként a 12. tagmondat. A főmondat másik alanyi mellékmondata (a 13. tagmondat) hozzátoldó kapcsolatos viszonyú altömb relatív főmondata, két bőven kifejtett, tartalmas és sokat mondó jelzői mellékmondat (a 14-15.) kapcsolódik hozzá, hogy a pátoszt fokozza, sőt a 15. tagmondathoz még időhatározói mellékmondat is járul (16.): Széchenyi István nevét hálával és lelkesedéssel emlegeti „*minden magyar, amíg lesz magyar*”.

A romantikus tiráda ismérveként is a paralelizmust, a halmozást, a fokozást - a mellérendelő szerkesztést - tarthatjuk fontosnak, hozzátéve, hogy a halmozás és a fokozás nem racionális lezárással, hanem érzelmi tetőponttal fejeződik be a szövegmondat vagy a több szövegmondatból álló - már szövegegység, mezoszerkezeti egység formájában megjelenő - tiráda végén. A bolgárországi tragédiáról 1886-ban Helfy Ignác képviselőhöz írott leveléből (326-327) kiemelt tiráda tárgyilagos indítása után a 9. mondategységtől fokozatosan érzelmi jelleget

kap; ezt kifejezi a metaforizálás, az érzelmet hordozó és értékelő szavak, a paraleliztikus mondatszerkesztés. Az érzelmi töltés csúcsát az utolsó mondategységekben éri el:

- ¹. Aztán ami azt a hatalmi szférafelosztást illeti,
². melyet mint ellenmérget mutogatnak önöknek az orosz méreg ellen,
³. vegyék önök a földabroszt kezükbe és az etnographiai statisztikát,
⁴. húzzanak egyenvonalt a pretendált két hatalmi szféra között,
⁵. miszerint a nemzet belássa,
⁶. hogy az oroszoknak koncedált hatalmi szféra erő a támadásra,
⁷. az
⁸. amit az osztrák számára rezerválnak álmodnak,
⁷. gyengeség a védelemre;
⁹. amott egy *boa constrictor*,
¹⁰. mely tért nyer,
¹¹. hogy gyűrűit jobban közénk szoríthassa,
¹². imitt egy szerteszét húzó laza test,
¹³. mely a kígyónak eleibe mászik,
¹⁴. hogy az őt könnyebben szoríthassa;
¹⁵. amott egy polip,
¹⁶. mely felénk nyújtja csápjait,
¹⁷. imitt egy táplálék,
¹⁸. mely a polipnak mintegy kínálja magát;
¹⁹. amaz a sorakozás a rohamra,
²⁰. emez nem gát ellene,
²¹. hanem híd számára;
²². amott egy veszedelmes elv,
²³. mely szétmállasztással fenyeget,
²⁴. imitt egy puszta név,
²⁵. mely a heterogén elemek kohéziójára nem nyújthat elegendő vonzerőt.

A mondat mellérendelő viszonyban levő tömbjei változatos logikai kapcsolódásúak: az 1-8. tagmondat alkotja a bevezető tömböt. A 3. tagmondatnak mint főmondatnak tekintethatározói mellékmondata az 1. tagmondat, s ennek jelzői mellékmondata a 2.; ezzel az altömbbel kapcsolatos viszonyban van a 4-8. tagmondat alkotta altömb. A 4. tagmondathoz *miszerint* kötőszóval kapcsolt 5. tagmondatot célhatározóinak tartom, ennek két tárgyi mellékmondata az ellentétes viszonyú 6. és a 7., az utóbbiba beékelődve a 8., alanyi mellékmondatként. Az 1-8. tagmondat alkotta bevezető egységhez kifejtő magyarázó viszonyban kapcsolódik a 9-18. tagmondat alkotta nagy tömb, egyéni képi megoldással óriáskígyóként és polipként érzékeltetve a nagyhatalmak gonosz erejét. Ennek a tömbnek altömbjei egymással kapcsolatos viszonyúak, és párhuzamos szerkezetűek:

a 9. főmondat, a 10. jelzői mellékmondata, a 11. ennek célhatározói mellékmondata;

a 12. főmondat, ismét jelzői (13.), ahhoz célhatározói mellékmondat kapcsolódik (14.);

a 15. főmondat, jelzői mellékmondattal (16.);

a 17. főmondat, jelző mellékmondattal (18.).

A 19-25. tagmondat ismét egy nagy tömböt alkot, az előző tömbhöz ismét kifejtő magyarázónak értelmezhető logikai kapcsolással csatlakozva. Ezen belül az altömbök kapcsolódását a következő módon értelmezem: a 19. tagmondathoz (főmondat) elvárástörő, ellentétes viszonyú altömbként kapcsolódik a 20-21. tagmondat, egymással kizáró ellentétes viszonyban. A 22-25. tagmondat fokozó kapcsolatos viszonyban van az előző altömbbel, két főmondata (22. és 24. tagmondat) erős szembeállító viszonyú, mindkettőhöz egy-egy súlyos tartalmat hordozó jelzői mellékmondat kapcsolódik (a 23., illetve a 25. tagmondat).

Kossuth szövegei alapján empirikusan is igazolható Szabó Zoltánnak az az állítása (1998: 118-119), mely szerint a romantikus tiráda nemcsak egyetlen sokszorososan összetett mondat, hanem a körmondathoz hasonló szerkezetű szövegegység is lehet. A számos lehetőség közül Helfy Ignácnak 1878-ban írt leveléből mutatok be egy részletet - szerkezeti elemzés nélkül (188-189). A „personalis unio” mellett nagy elánnal és pátosszal érvelő hat bekezdésnyi részlet paralelizmusa azt sugallja, hogy az érvek tovább folytathatók volnának, kifogyhatatlanok:

Helfy Ignácznak

E mellett szól először a jog s a jogalap mégis csak erős alap az erkölcsi világ rendében. A ki erre épít, nem futóhomokra épít. Nincs biztosabb kapocs a népek s az uralkodók között, mint a jog tisztelete.

Mellette szól azon tapasztalás, hogy a personal unio alapján a Habsburg dynastia nemcsak rémületes csapások alul ujult erővel felemelkedett, hanem oly veszélyekkel is meg birt küzdeni, melyek lételet enyészettel fenyegették. Míg a birodalmi egységesítés neki erő helyett gyengeséget adott, s bukásról bukásra vitte.

Mellette szól az, hogy a barátságos jó egyetértés Ausztria és Magyarország közt egy uralkodó mellett csak a személyes unió alapján lehetséges; mert ez mind a két félnek szabadságot hagy fel háztartását akként berendezni, a mint legjobbnak látja, s jóllétén, boldogságán keble istenének sugallata szerint munkálkodni.

Mellette szól az, hogy a personal uniónak az osztrák birodalomban is nagy pártja van, Magyarországon pedig ez közelismerés szerint minden magyar érzelmű szívben visszhangot kelt, s még azok is, a kik nem sorakoznak e zászló alá, nem azért nem teszik, mintha diadalát nem óhajtának, hanem csak azért, mert nincsenek annyi bizalommal a hatalom iránt, miszerint elhinnék, hogy engedni fogna a nemzet óhajtásának, ha az e zászló mellett nyilatkoznék. Nem egészséges állapot az, midőn egy alkotmányos életet élőnek mondott nemzet lelkében ily kétely, ily bizalmatlanság ver gyökeret egy alkotmányosnak mondott hatalom iránt.

Mellette szól az, hogy a magyar nagy dolgokra képes, ha fellelkesedik (beszél a történelem!), de hogy fellelkesedhessék, arra az kell, hogy magát önczélnak érezhesse. A kor, melyet élünk, nagyon positiv kor. Számolni szokott, mérleget von a «követel» és «tartozik» közt, s a közös-ügyes mérlegvonás resultansa átkozottan nem lelkesítő.

És végre mellette szól az, hogy az egész Habsburg monarchiában Magyarország mégiscsak a legtömörebb erő, s a magyar az egyedüli, mely kifelé semerre nem gravitál. Bizony-bizony mondom, nem jó politika elkedvetleníteni egy ily nemzetet. Loyalis maradhat elkedvetlenítese mellett is, de jelleme elmállik, s még legjobb esetben is legfőlebb közömbössé leszen a sors iránt. E közömbösség pedig oly «clitallas dum portem meas» állapot, a mellyel minden megtörténhetik, még az is, hogy teljesedjék Deák Ferencnek a 40-iki országgyűlésen mondott eme megdöbbentő szava: «Urat cserélni könnyű».

Kölcsey Ferenc, Eötvös József körmondataiból bizvást meríthetnek s merítenek is az aforizma- és maximagyűjtemények: sokszor generikus tartalmúak, mondás értékűek. A kossuthi körmondat - bemutatott anyagom szerint - nem ilyen, szövegeinek nem általános ítéleteket, igazságokat hordozó (rész)konklúzióként álló eleme, hanem beépül az írások folyamatába; politikai fejtegetéseinek tematikusan is szerves része, aktuális megállapításokat, érveket tartalmaz, szerkezete és a benne található szóállomány nyelvi jelek tekintetében is értéktelítő, sokszor nemes pátosszal, romantikus hevülettel áthatva, mintegy a retorizáltság egyik csúcspontját hozva létre.

Kossuth prózastílusának ezt a sajátosságát a vizsgált szövegtípusok mindegyike hordozza, akár szónoki beszéd, akár publicisztikai írás, akár értekezés. Leveli is értekezések - terjedelmük, nyelvi kidolgozottságuk és tartalmi gazdagságuk tekintetében egyaránt.

Forrás:

Kossuth Lajos munkáiból. 1902. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Kossuth Ferencz. Budapest: Franklin-Társulat. Magyar Remekírók sorozat 20. kötet. 428 lap. (Az utolsó szöveg kivételével a körmondákat mai helyesírás szerint írtam.)

Szakirodalom:

Békési Imre 1986. *A gondolkodás grammatikája.* Budapest: Tankönyvkiadó.

Fábián Pál-Szathmári István-Terestyéni Ferenc 1958. *A magyar stilisztika vázlata.* Budapest: Tankönyvkiadó.

Hadrovics László 1969. *A funkcionális magyar mondattan alapjai.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Herczeg Gyula 1953. Eötvös körmondái. *Magyar Nyelvőr* 56-71, 165-179.

Herczeg Gyula 1976. A mondatstilisztikai kutatás mint módszer. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* XI. 127-142.

Herczeg Gyula 1981. *A XIX. századi magyar próza stílusformái.* Budapest: Tankönyvkiadó.

J. Soltész Katalin 1965. *Babits Mihály költői nyelve.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Klemm Antal 1928. *Magyar történeti mondattan.* Budapest: MTA.

Petőfi S. János 1979. **körmondat.** Világirodalmi lexikon. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Szabó Zoltán 1998. *A magyar szépírói stílus történetének fő irányai.* Budapest: Corvina.

Szathmári István 1961. *A magyar stilisztikai útja.* Budapest: Gondolat.

Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Zolnai Béla 1957. *Nyelv és stílus.* Budapest: Gondolat.

„a ki rossz irányban indul, útat téveszt”
(Szövegstilisztikai jelenségek Kossuth leveleiben²)

Porkoláb Judit-Boda István Károly

Debrecen

*„Az emberi öntudat alapja az emlékezet;
a nemzeti öntudaté a történelmi emlékezet.”³*

Két Kossuth-levelet vettünk alapul gondolataink kifejtéséhez. Az egyik, a Deák Ferenchez szóló Nyílt levél, Parisból, 1867. május 22. keltezéssel, a másik válaszevél dr. Schvarcz Gyulának,⁴ amely 1868 után íródott.

Az első témája az Ausztriával való kiegyezés törvényének lehetséges tragikus hatása a magyar nemzetre. A befejezés mondatai alapján az utókor metaforikusan „Cassandra-levélként” tartja számon.⁵ A másik a közoktatással foglalkozik, Schvarcz Gyula tanulmányát elemzi és értékeli. A két levél témájában eltér egymástól, alkalmas arra, hogy a nyelvi kifejezésformákat különböző tárgyokban vizsgáljuk. A szövegstilisztikai jelenségekben megkeressük, természetesen a teljesség igénye nélkül, hogy mi jellemzi nagy magyar államférfink, Kossuth Lajos kifejezésformáit.

Két kérdésre keressük a választ:

1. Mi az eltérő és mi a közös a két levél nyelvi megformálásában?
2. Mennyiben befolyásolja a téma a szövegstilisztikai jelenségek használatát?

A levél a személyes beszélgetést helyettesítő írásbeli közlés. Egyik válfaja a nyílt levél, amely közérdekű témát érint, az ennek megfelelő retorikai előadásmódban, legyen írója vagy címzettje bárki. Meghatározó a levélíró egyénisége, műveltsége, íráskészsége és a korszak megállapodott konvenciói. A történelemtudománynak, nyelvtudománynak, életrajzoknak fontos dokumentumai ezek (Világirodalmi lexikon).

² A szövegstilisztikai eszközökről ezt írja Szathmári István: „A szöveg természetesen [...] a nyelvisztisztkai jelenségeknek is az élettere, a tulajdonképpeni valóságos nyelv [...] a mondaton túlmutató és a szöveg egészére kiható nyelvi és nyelven kívüli eszközök” (1994: 50).

³ Babits 1910.

⁴ Schvarcz Gyula (1838-1990) neve több változatban is előfordul, Kossuth Schwarznak, a Révai lexikon, a Pallas lexikon és a Magyar életrajzi lexikon Schvarcznak írja (mi az utóbbit vettük alapul). Államtudományi író, kultúrpolitikus, történész, egyetemi tanár, a MTA tagja. Kossuthnak elküldte a Közoktatásügyi reform mint politikai szükséglet Magyarországon (I. II. Pest, 1865-68.) című tanulmányát. (Magyar életrajzi lexikon. 1969 és Pukánszky 1998)

⁵ „Tudom, hogy a Cassandrák szerepe hálátlan szerep. De fontold meg, hogy Cassandrának igaza volt!”

Kossuth Lajos mindkét levelére illenek ezek a megállapítások. Olyan kommunikációs formákat alkalmaz, amelyeknek stílusa közvetlen, természetességre törekvő, ugyanakkor igényes mind szókincsében, mind mondatfűzésében, mind a stilisztikai eszközök használatában. Szerkesztése több vonásban idézi szónoki beszédeit, megtartva az arisztotelészi retorika szabályait.⁶ Mégis sokban különbözik is tőlük. Történet, tudomány, politika egysége itt is megvan, de a személyes hang egy-egy egyénhez szól, közvetlenül nem egy közösséghez. Ezenkívül az előbb említett leveleknek a hangvétele tragikusabb színezetű és filozofikusabb. Háttérként írójának szemléletét erősen befolyásolja részben az elbukott szabadságharc ténye, részben a száműzetésben szerzett európai és tengeren túli tapasztalatok. Mindkét Kossuth-írásban az oknyomozó történetíró érett, mély felfogását ismerjük meg, aki tudja és le is írja leveleiben, amit Babits Mihály így fejez ki: „A jelent csak a múltból lehet megérteni: a jövőt csak a múlt alapjára felépíteni” (1910). Fontos tehát a mottóknban említett egyéni és történelmi emlékezet.

Hasonlóképpen ír erről Tompa Mihály költő, Kossuth kortársa:

*Mert a boldogságra kevés csak a jelen,
A múlton épül az s az emlékezetem.*⁷

Megjegyezzük, hogy a magyar nemzeti gondolkodásra az 1850-es, 60-as években jellemző volt az idősíkok közül a jelen és múlt szembesítése, az utóbbi pozitív értéként mint emlékezés, mint megtartó erő, illetve a jövő előrevetítése. A világosi katasztrófa után költészetünk híven mutatja ezt a jelenséget. Tompa Mihály mellett Arany János lírája: Letésem a lantot, A lantos, Ősszel, A lejtőn, Évek, ti még jövendő évek, Jókai regénye: Az új földesúr, A kőszívű ember fiai, Madách műve: Az ember tragédiája tükrözik ezt, hogy csak a legnagyobbakat említsük. Kossuth tehát, hiába nem élt itthon, hazájának nemzetközösségében, mégis érezte, tudta, milyen gondolatok foglalkoztatják az embereket. Nyílt levele tehát, bár Deákhoz szólt, ki tudta fejezni az itthoniak érzelmeit is.

A levelek elemzésekor feltűnik az idősíkok és az emlékezet különböző szövegstilisztikai formákban való megjelenése. Kossuth olyan politikus-író volt, aki stílusában a magyar irodalmi nyelv avatott képviselői közé tartozott.

A Deák Ferenchez íródott levél alaphelyzete az ÉN-TE zárt közlésmód. A kettőjük közötti térbeli távolságot először a múlt idézése hidalja át:

- a) *Engedd meg e megszólítást (Barátom!) [...] a múlt emlékének nevében;*
- b) *elvrokonok, de barátok is valánk [...] férfikorunk szebb szakaszán keresztül;*
- c) *egy irányban haladtunk a hazafiúi kötelesség ösvényén;*
- d) *együtt álltunk őrt a nemzet jogai mellett;*
- e) *együtt izentünk meg [...] a bécsi kormánynak.*

A mondatokban egymás után sorakozó metaforikus kifejezések (a, b, c, d példa) az ismétlésekben megnyilvánuló fokozott érzelmi töltéssel gazdagodnak (d, e).

A levél egészében az ellentéteket emeli ki Kossuth (ezzel mutatja be különböző idősíkokban: múlt és jelen), a Deák és közte lévő elvkülönbséget. Az ellentét mint szövegstilisztikai eszköz arra is alkalmas, hogy a tragikus történelmi helyzetet érzékeltesse, az 1867-es kiegyezés esetleges hatását Magyarország nemzeti létére.

⁶ inventio, dispositio, elocutio (Arisztotelész: Rétorika)

⁷ Az idézet Tompa Mihály: Levél egy kibujdosott barátom után című verséből való.

- a) *Te [...] a visszavonulást választottad.* *Én azok soraiba állottam, kik [...] az ellenséges megtámadásra jogszerű visszatöreléssel feleltek.*
- b) *Elváltak utaink, elválva maradtak tizenkilencz hosszú éven át.*
- c) *[...] neked a nemzet tiszteletétől s a tényező elemek többségének bizalmától környezett vezéri szerep (jutott)* *Nekem hontalan bujdosás jutott osztályrészemül.*
- d) *Elvált utainkon kiindulási pontunk s utunk iránya különbözik, csaknem - mondhatnám - ellenkezik.*
- e) *A jogvisszaszerzés álláspontjáról a jogfeláldozás sikamlós terére jutottál [...]* *Engem [...] nem elégített ki a **határ**, melyet kitűztél [...] Mi marad még feladni való a nemzet önállásából?*
- f) *Te [...] nem bízol a nemzet erejében, [...] elfogadod a jogfeláldozásokat [...]* *Ez az, a mi ellen úgy a jog, mint a politika nevében tiltakoznom kell.*
- g) *Ne vezesd hazánkat oly áldozatokra, melyek még a reménytől is megfosztanának!* *[...] keblemben fiatal erélylyel él s fog élni halálomig a kötelesség érzete hazám iránt.*

Kossuth olyan módon fogalmaz, hogy szinte úgy érezzük, egy drámai jelenetnek vagyunk a tanúi. A kulcsszavak: az *út*, a *határ*, a *tér*, az *irány* konnotációjukkal bizonyítják, hogy a két nagy egyéniség között a nézeteltérés a nemzet útjának az irányában van. Ahogyan a címben idéztük Kossuthot, annak az állásfoglalásnak a kifejtését olvashattuk a fenti szövegrészekben: inti, óvja Deákot a rossz iránytól, félti nemzetét az úttévesztéstől.

Kossuth a költők közül Kölcseyt kedvelte talán a legjobban. Mélyen egyetértett vele abban, hogy ha így halad a nemzet, a pusztulásától kell tartanunk. A nemzethalál gondolata rajzolódik ki írásában. A levélben aforizmaszerű mondatok érzékeltetik ezt:

- a) *Ily szempontból **vetni kockát** a nemzet sorsa felett hiba is, de nem is szabad.* (Ez a sor Julius Caesar-i allúzió: az „Alea iacta est” mondásra emlékeztet.)
- b) *És hogy a **pohár csordultig teljék**, [...] még ama nagy jogfeladások után fennmaradt gyöngyöcskéket is kitépik az 1848-iki törvényekből.* (Egyik szólásunkra utaló kifejezés teszi képszerűvé a mondatot.⁸)
- c) *De én e tényben a **nemzet halálát látom**; [...] a **Hazát**, melyben nemcsak a **jelen röpítő percét**, de a **változhatlan multat s a közelgő jövőt** is szeretnünk kell. Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyről többé a **jövőnek nem lehet mestere!***

Az utóbbi idézetben a három idősíkot jeleníti meg Kossuth, különösen érzékletesek a jelzői. Ismeri a magyar nyelv tömörítő jellegét, és úgy alkalmazza a jelzőket, hogy azokban nemcsak díszítő funkció, hanem jelentéstömörítő erő is van. A *jelen* jelzős szerkezetében a hangulatfestő szó (*röpítő*) és a metonimikus *perc* figyelmeztet az idő múlására. A múlt minőségjelzőjében (*változhatlan*) az ehhez az idősíkhöz való hűség, a történelmi szükségszerűség, a jövő jelzőjében (*közlegő*) bizonyos figyelmeztető jelentés is érződik, annál is inkább, mert ezt az idősíkot annyira fontosnak tartja Kossuth Lajos - mint igazi történelmi nagy egyéniség -, hogy a következő mondatban metaforában fogalmazza meg Deák Ferenc feladatát (*a nemzet ... a jövőnek nem lehet mestere*), a nemzet iránti kötelességet és felelősséget.

⁸ A metafora költőinknél többször előfordul; például: „Csordultig telve az ürömpohár.” (Vajda János: Memorandum [1864])

A másik levél teljesen más hangulatú, a megszólítástól kezdve (*Uram, Barátom!*) a befejezésig (*Fogadja [...] szíves baráti üdvözlétemet.*). Más a szóhasználata, szerkesztése, stílusa. Ezekre az alábbiakban kitérünk, de már az értelmezés elején meg kell állapítanunk azt a jelenséget, amely közös e két írásos megnyilvánulásban. A középpontban itt is a haza érdeke áll. S bármelyik Kossuth-levelet elolvassuk bármilyen témáról, mindegyiknek a fókuszában ott a Haza. Kossuth többször nagybetűvel írja, ezzel is szimbólummá emelve ezt a fogalmat.

A Schvarcz Gyulához intézett írás, ahogyan tanulmányunkban fent említettük, válaszlevél. A feladó elküldte Kossuthnak közoktatási munkáit,⁹ számított az államférfi véleményére, tisztában volt vele, hogy címzettjét érdekli a magyar nemzet műveltségi szintje. A válaszlevélből kiderül, hogy Kossuth a nemzet fennmaradása érdekében lényegesnek tartja a magyar nép műveltségét. Egyetért a tudós egyetemi tanárral, aki több szempontból is foglalkozik e kérdéssel, statisztikai felméréseket végez, és a meglehetősen siralmas eredmények miatt reformokat szeretne hozni hazánkban a közoktatás területén,¹⁰ akár Kossuth. Lényeges számunkra Kossuth levele, mert nem egyszerű válasz, hanem széles horizonttal tekinti át a magyar közművelődésben a jövő útjait. Írását úgy szerkeszti, hogy egyre mélyebben tárja fel nemzetünk közművelődésének jelenét és jövőjét. Egy széles látókörű politikus elemzi az otthoni helyzetet, tesz javaslatokat, teszi olyan stílusban, hogy levele bármelyik irodalmi levéllel vetekedhetne.

A Nyílt levél Deák Ferenchez elemzése közben említettük, hogy Kossuth nézőpontját mennyire befolyásolták külföldi tapasztalatai, ezeket ebben a levélben is felhasználja. Hivatkozik az amerikai, az európai viszonyokra.¹¹

A levél bevezetésében az ismétlések (*minő művelt nép, minő gond, minő tiszteletben tartás*), a felsorolások (a massachusetts-i, norvégiai tapasztalatok) után rátér Schvarcz Gyula tanulmányára. A magyar közoktatás helyzetéről Kossuth így összegzi véleményét: „*megvallom, igen kínos súlylyal borult lelkekre hazánk hátramaradásának emlékezete.*” A különleges jelzős szerkezet (*kínos súlylyal*), a megszemélyesítés (*borult [...] emlékezete*), a szavak sajátos szemantikája (*borult lelkekre*) a megfogalmazó lelki feszültségét mutatja.

Ez tükröződik az alább felsorolt külföldi és hazai viszonyok közötti ellentétekben is:

Külföldi közoktatási helyzet

[...] látva, minő művelt nép lakja azon szerencsés államot (ti. Massachusets-et)

[...] falusi földművesek, városi iparosok, lowelli gyármunkás-leányok, durva kézimunkával foglalkozó gyármunkások [...] nyilatkozik szavaikban a nemes önérzet, melyet az értelem, a műveltség nyújt [...]

Hazai állapotok¹²

[...] 17000 község közül ötezer faluban semmi iskola [...]

[...] a tanköteles fiúgyerekeknek 52% nem jár iskolába

⁹ Schvarcz Gyula Két röpirat a közoktatásügy körül. Pest, 1865.; A közoktatási reform mint politikai szükséglet Magyarországon. 1865. 1868.

¹⁰ Más neveléstörténeti munkák is igazolják a Schvarcz-tanulmány igazát: „[...] a magyar népoktatásügy - Európa egye fejlettebb országaihoz képest - ezzel együtt is elmaradott maradt. A kormányzat kevesebb pénzt (az állami kiadások alig 1.9%-át) fordította a közoktatás támogatására, Spanyolország után Európában a legkevesebbet.” (Pukánszky 1998)

¹¹ „[...] alkalmam volt többek között megismerkedni Massachusets-szel, melyet népközelítés tekintetben méltán minta-államnak nevezhetünk [...]”

¹² „Egy rémületes bűnlajstrom az, mely az országgló hatalmat, a kormányzat közegeit s a nemzet sorsa körüli intézkedést századokon át monopolizált arisztokrátiát irtózatossá súlylyal terheli!”

[...] tapasztalva, minő gond fordítottatik az állam, a községek, testületek, felekezetek s nemes buzgalomban versenyző egyesek által a népoktatás és közművelődés érdekeire [...]

Egy rémületes bűnlajstrom az, mely az országgló hatalmat, a kormányzat közegeit s a nemzet sorsa körüli intézkedést századokon át monopolizált arisztokrátiát irtóztatós súlylyal terheli!

Norvégiában ... alig van az egész országban egyetlenegy ember, a ki írni, olvasni ne tudna [...]

100 menyasszony közül 85 nem tudja a nevét leírni [...]

100 újonc közül 78 nem tud írni [...]

A levél első részét szenvedélyes állásfoglalásra utaló szóismétlés (*félek, tizediziglen*) és egy archaikus szókép fogja össze az Őszövetségéből: „**félek, a történelem megkérdelhetetlen logikája teljesedésbe fogja rajtunk hozni Mózes haragos, bosszús Istenének ama rettenetes fenyegetését, hogy megbünteti az apáknak vétkeit a maradékon: tizediziglen.**”

Kossuth ezt a költői képet tovább fokozza a következő bekezdésben: „**Sőt félek nem tizediziglen, hanem örökre, mert a mindenhol nagy fontosságú közoktatási ügy hazánkra nézve valóságos életkérdés.**”

Az *életkérdés* összetett szó telitalálat. Tömör, jelentése filozófiai indíttatású. Az általánosítás szintjén a lét és nemlét fogalmát rejti. Ugyanakkor történelmileg is nem mindennapi problémát vet fel, a haza megmaradását vagy pusztulását. A belső meggyőződéshez politikai tisztánlátás társul. A szóalkotás rávilágít, hogy Kossuth írásainak hatása nemcsak a szöveg-stilisztikai eszközök nagyszerű felhasználásában rejlik, hanem azért tud meggyőző lenni, mert írója hisz abban, amit mond, gondolataihoz ezért tudja megkeresni és megteremtteni a megfelelő kifejezéseket. Igazi nyelvteremtőként, ha nem talál véleményének megfelelő szavakat, meglévőkből újakat alkot.

Az *életkérdés* mellett kifejező szóalkotásaira több példát is találunk:

- a) függetlenség, demokracia, közművelődés - e három szó ismétlődik többször is, ezt a programot Kossuth így minősíti: *nemzeti is, egyszersmind világállású;*
- b) *nálunk, hol a **nemzettest** nagy tömege még csak alig kezd politikai életet élni;*
- c) *honvédelmi rendszerét nem egy **idegenpolitika**, hanem saját nemzeti érdekei szempontjából [...] rendezhesse;*
- d) *azon sokoldalú [...] igényeknek, melyektől az **államtest** egészsége függ.*

A levél következő részében folytatja Kossuth ezt a témát. Keresi azokat az erőket, amelyek biztosítják a nemzeti létet, még akkor is, ha a hatalom nem segít. A levél nyelvében megsokszorozódnak a költői képek, mondások, allúziók, metaforák. Levelében is, mintha szónoki beszédet mondana, felhasználja a retorika eszköztárát, tettekre sarkall, cselekvésre buzdít:

- a) *hiszen a közművelődés **nem nő fel egy éj alatt, mint a gomba** (szóláshasonlat);*
- b) *a világ mozog, nincs vesztegetni való időnk* (Galilei-allúzió);
- c) *De csak egy óránk sincsen* (különleges szórend);
- d) [...] *az ész az erő kútfeje* (metafora).

Kossuth kibontakoztatja újból és újból a programját, a háttérben még mindig a haza megmaradása a cél. A levélnek ebben a részében található tanulmányunk címének az idézetrésze, és ehhez még hozzáteszi: *Nemcsak **tért nem nyer, de sőt időt és czélt is veszít.*** (A felsorolás figyelmeztető.)

A jövő képe állandóan szembesül Kossuth gondolataiban a jelennel és a múlttal. Közoktatási reformot javasol. Költői kifejezései érzékletesen jelzik mondandóját:

- a) *hazánk állami léte, biztonsága, virágzása* (metafora);
- b) *azt óhajtanám, hogy az államszervezetben [...] a közoktatás ügy érdeke, [...] a nemzet politikai érdekei egymásba fonódva, egy szakadatlan fonál gyanánt végig vonuljanak* (metafora és talán mitikus Ariadné-allúzió);
- c) *Isten adja, hogy az ige testté válása még jó időben elkövetkezzék* (János evangéliuma-evokáció);
- d) *ezen száraz korcsmának kielégítése* (Bécset érti ebben a metaforában Kossuth, később ez a kép a császárra vonatkoztatva visszatér Ady Endre Ülő törvényt, Werbőczy című versében: „Bécsben a korcsmáros / tán még nem is sejtí.” Megjegyzendő, hogy Ady Kossuthról írta az első versét.);
- e) a honvédelem tanítását egész kis kortól bevezetné Kossuth, ezzel kapcsolatban idézi Aulich tábornokot; az ő szavairól mondja: *Mélyen emlékezetembe vésve maradtak az aranyszavak* (értéket kifejező metafora);
- f) a közoktatási ügygel szoros kapcsolatban látja a honvédelmet. A tőkéről így ír: *milliók vesznek így el, milliók, melyek elszívják a nép véres verejtékét, mint szívja a vért a telhetetlen piócza* (hasonlat);
- g) a levél befejezése: *Nemzetünknek pedig a municipális¹³ institúciókra¹⁴ mindenben reflectálni kell, mert ezen institúciók képezik nemzeti fenmaradásunk reményének utolsó horgonyát* (metafora).

Az általunk feltett kérdésekre a választ írásunk közben is igyekeztünk megadni. Azt tehetjük még hozzá, hogy bár különböző témájúak a levelek, írójuk hazafisága mindkettőben kifejeződik. Mindkét írás felhasználja írójának nemzetközi tapasztalatait. Mindkettőben a távol lévő politikus szenvedélyesen érdeklődik a hazai viszonyok iránt. Nem érzi magát térben távol a nemzettől, sokszor úgy érezzük, mintha itthon lenne, olyan közvetlen a kifejezésmódja. Hasonló szövegstilisztikai eszközöket alkalmaz gondolatainak kifejtésére (ellentétek, ismétlések, költői szóképek). A különbség abban található talán, hogy a második levélben több a saját alkotású szó, az elsőben pedig erősebbek a személyes indulatok, több a patetikus kifejezés.

Babits Mihály írja a már előbb említett tanulmányában: „A szabadságharc előtt Széchenyi gondolatai harcoltak s Kossuth szavai győztek.” Azt gondoljuk, hogy a szabadságharc után is megmaradt ennek az aforizmának az igazsága, legfeljebb módosult: Széchenyi gondolatai még mindig érvényesek, s Kossuth hiába volt távol hazájától, szavai megmaradtak, és érvényesülnek, 200 év múlva is hatnak, magával ragadnak mindenkit.

Illyés Gyula Fáklyaláng című drámájának utolsó szavai is erre utalnak: „Kossuth: Kiállok a világ népei elé, s odakiáltom nekik: eszköztelenül, ahogy adatik: amikor már mindenki feladta, mi utolsóul még vívtuk a nagy harcot, szenvedve, vérezve, pusztulva értetek is, akik egykor majd megnyeritek.”¹⁵

¹³ **municipális** lat városi, törvényhatósági; a városi önkormányzattal kapcsolatos, rá vonatkozó (*Idegen szavak szótára*. Budapest: Terra. 1957.)

¹⁴ **institúció** (*institutio*) lat intézmény (*Idegen szavak szótára*. Budapest: Terra. 1957.)

¹⁵ Illyés 1969: 470.

Forrás:

Kossuth Lajos válogatott munkái. Budapest: Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai) cs. és kir. udv. Könyvkereskedésének Kiadása. (Remekírók Képes Könyvtára)

Szakirodalom:

Babits Mihály 1910. Stiliztika és retorika a gimnáziumban Egy tantárgy filozófiája tanulók számára. *Nyugat* 3. szám.

Balázs János 1985. *A szöveg.* Budapest: Gondolat.

Illyés Gyula 1969. *Drámák.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Magyar életrajzi lexikon. 1969. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Nyugat. Egy irodalmi legenda digitálisan. Arcanum Adatbázis.

Pukánszky Béla-Németh András 1998. *Neveléstörténet.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Szabad György 1977. *Kossuth politikai pályája.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó, Magyar Helikon.

Szathmári István 1994. *Stilusról, stiliztikáról napjainkban.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Szikszainé Nagy Irma 1999. *Leíró magyar szövegtan.* Budapest: Osiris.

Verstár. CD. 1992-1993. Arcanum Databases - Folio VIP Electronic Publishing.

Vígh Árpád 1981. *Retorika és történelem.* Budapest: Gondolat.

Kérdésalakzatok retoricitása és szövegszervező ereje egy Kossuth-szónoklatban és -újságcikkben

Szikszainé Nagy Irma

Debrecen

1. Kossuth Lajos, a XIX. század nagy reformer politikusa, az 1848/49-es szabadságharc vezéregyénisége, nagy formátumú államférfija kiváló szónok és kitűnő publicista volt. Tömegeket tudott mozgósítani a közös cél: a szabadság kivívása és megtartása érdekében mind élőszóval, mind írásaival. Hogy a meggyőzésnek ez a két formája azonos, hasonló vagy eltérő retorikai-stiláris-pragmatikai hatáskeltő eszközöket feltételez-, illetve igényel-e, ez gondolatsorom alapidilemmája. Hogy ezt kideríthessem, a végtelenül terjedelmes Kossuth-életműből csak taláalomra választottam ki egy Kossuth-szónoklatot és egy újságcikket, amelynek azonos a témája: a haza védelme. Sőt témámat még tovább szűkítve, csupán a kérdő mondatok retorikáját-pragmatikáját-stilisztikáját állítottam elemzésem középpontjába, tudva azt, hogy ezáltal megállapításaim esetlegesen lehetnek, de feltételezésem szerint az így mondottak is alkalmasak részleges érvényű észrevételek megtételére.

Azt tartottam érdemesnek vizsgálni Kossuth beszédében és írásában: hogy a szónok, a publicista a szövegnek melyik részére milyen intencióval helyezte el a kérdésalakzatot, azaz a nem valódi információt tudakoló kérdő mondatot mint figyelemirányító, sőt hatáskeltő nyelvi formákban rejlő retorikumot-stilisztikumot; illetve kérdéstípus-választása mennyire függ össze a szövegtípussal.

2. Kossuth mint remek íráskészségű publicista a meggyőzés egyik lehetséges módjával: az újságírással nagyban hozzájárult olvasói szemléletformálásához.

Világosan tárja ezt elénk az 1848. július 5-i újságcikke, amelyben az éppen akkor megalakult országgyűlés aktuális feladatai közül egyet emel ki, a legfontosabbat, és ezt hangoztatja: *Ez országgyűlésnek hivatása a hazát megmenteni*. Ugyanezt a gondolatot a feszes gondolatmenet ellenére a redditió alakzatával, az ismétléssel több variációban is kinyilatkoztatja (*Meg kell a hazát mentenie; nagy nemzeti elhatározás képes nemcsak a hazát megmenteni*), és mindvégig szenvedélyes hazaszeretetet süt át a szavain. A haza megmentésének eszméje (szintén a szöveg több pontján is megismételt formában) egyértelműen körülhatárolt célnak rendelődik alá: *Nekem a szabadság békéje kell, nem keresem a véres dicsőséget*.

Ennek a célnak az érdekében Kossuth érvelése logikáját arra alapozza, hogy a szabadság becsületes békéje érdekében *nagyszerű harcra* kell felkészülni. Az erről szóló egész bekezdésnyi szövegrészlet a felkészülés és a felkészületlenség többszörös ellentétére épített érvsorozatával kíván meggyőzni, remekbe szabott, paradoxális tömörségű mondatok sorával, kidomborítva a felkészülés szükségességét: *Ha készülünk, nem fogunk megtámadtatni, ha nem készülünk, megtámadtatunk. - A gyöngének békéje kegyelemtől függ. Az erős békéje biztosítékát önmagában hordja. Alvótúl, habár óriás is, senki sem fél. Az erőssel alkusznak; a gyöngének parancsolnak. Készületlenség több, mint gyengeség. Készületlenség bizonyos halál.*

A Si vis pacem, para bellum! ('Ha békét akarsz, készülj háborúra!') római logika szerinti okoskodást követően Kossuth látszólag éles cezúra után hat kérdést tesz fel, majd ezekre maga meg is adja a választ. Ez az argumentatio része, ám sajátos módon az érvelés kezdetét -

a hatáskeltő elgondolkodtatás érdekében - nem kijelentő formájú argumentumok jelzik, hanem kérdők. Ezekben a pátosz erős érzelmeket megmozgató hatása erőteljesebb:

***Miért** merik Zágrábban olly fennen lobogatni a pártütés zászlóját? **Miért** merik Bácskát s a Bánátot megtámadni gyülevész rabló csoportok? **Miért** merik a camarilla romjai reactiót forralni? **Miért** mernek Bécsben arról álmodni, hogy a pénz és hadügyi tárczákat visszakerítik? **Miért** kecsgetetik magokat az austriai követek Frankfurtban azzal, hogy megnyírják országunkat, s egy foederatióba beleolvasztanak, mellyben egyenlők legyünk a többiekkel a gyengeségben?... **Miért** történik mind ez? Azért, mert tudták, hogy készületlenek vagyunk, mert tudták, hogy a múlt országgyűlés a ministeriumot útnak eresztette, mint az indus rege szerint isten az első embert pénz nélkül, hadsereg nélkül, fegyver nélkül, mert látták, hogy az ó rendszer makacs bűnei miatt rohamnak indult gyökeres változás közben, midőn, a régi rend nincsen többé, az új pedig még meg nem szilárdult, itt vallás, amott nyelv és népiség, és magánérdek, és minden indulat ki akarandja zsákmányolni a lázas állapotot; s azt hitték, hogy az egyetemes bomlás közepett kicsi bár, de compact erőnek győzni könnyű lesz. [Kiemelés - Sz. N. I.]*

Ezek a kossuthi kérdések hatásosak és patetikusak, retoricitásuk abból fakad, hogy mindegyiküket anaphorikus ismétléssel az okra és célra egyaránt rákérdező *miért?*-ek indítják, jelezve: a tényekbe belenyugodni nem tudó államférfi medítál, ugyanakkor az országgyűlési képviselőket is elgondolkodtatni kívánja a kialakult történelmi helyzeten. Az okokat és célokat feszegető kérdések értelemadása a *merik* ige megismétlésével nyomatékosítódik. A záró kérdés pedig mintegy összefoglalásként, az eddigi cselekvéseket a *történik* proverbiummal summázza.

A kérdő mondatfajta változatlan ismétlése, halmozása magában is fokozó jellegűnek hat. Ugyanakkor a kérdések tartalmi egymásra épülése az értelemképzés folyamatában a fokozás alakzatát is megteremti, hiszen az ellenség támadásai katalógusszerű felsorolásának sorrendje a *fennen lobogatni*-tól a *megtámadni*, *reakciót forralni*, *visszakerítik*-en át jut el a *kecsgetetik magokat*, *megnyírják országunkat* fölismerésig. Ezek a sajátos fokozást mutató cselekedetek ún. szándékolt módból vett érvek. Azért sajátosak, mert noha amplifikációszerűen fokról fokra erőteljesebb cselekvéseket említ az újságíró, ugyanakkor csak az első három kérdés kapcsolódik valódi történelmi eseményhez, az ezt követő kettő csupán az álom szintjén jelentkező vágy (*mernek arról álmodni*, *kecsgetetik magokat*). A szándékolt módból adódó érvek láthatóan szervesen összefonódnak a helyből (*Zágráb*, *Bácska*, *Bánát*, *Frankfurt*) és időből (jelen) vett érvekkel.

Ahogy a kérdéseket is egymásra halmozta az újságíró Kossuth, ugyanúgy az azokra adott feleleteket is egy tömbben közli. Hogy nem egyetlen évről, hanem érvrendszeréről van szó, erről a sztereotip módon visszatérő elemek tagoló szerepe árulkodik: *Azért, mert tudták; mert tudták; mert tudták. Mert tudták; tudták; tudták. Tudták; tudták; tudták; tudták; tudták. ...azért... mert tudták.* A bizonyítás eltervezettségéről vall ezeknek az érvtagoló elemeknek a formája is: csak a nyitó és a záró mondata „teljes”, azaz fő- és mellékmondatot is tartalmaz: *Azért, mert tudták; ...azért... mert tudták*, a többi válasz esetében csak odaértendő az *Azért merik* főmondat. Kossuthnak a maga által feltett kérdéseire a válaszai bár csupa negatív dologról számolnak be, de az isocolon elemeiben, vagyis 13 colon élén a *tudták* anaphoristicus ismétlődése miatti ritmuskeltő erő következtében mégis patetikussá válnak:

***Mert tudták**, hogy Horvátországban kész gyakorlott fegyveres erejük van, míg minékünk mindent semmiből kell teremtenünk;*

***tudták**, hogy a mi gyakorlott hadsereg van országunkban, annak legnagyobb részében nem bízhatunk;*

tudták, hogy azon szellemnek ezen viszonyokban keresztülszőtt hatását imposant erő ellensúlya nélkül egy vágással nem lehet kiirtanunk, melly szellemmel a hadsereg századokon át saturáltatott;

tudták, hogy a magyar háromszín ellen a sárgafekete színre hivatkozniok annyit teszen, mint a megszokott esküre, megszokott kegyre, megszokott disciplina erejére hivatkozni;

mert tudták, hogy országgyűlés nélkül a belső bomlásnak, külső támadásnak, ármány s árulásnak ezer oldalról torlódó vészével szembeállani készületlenek vagyunk.

Tudták, hogy nincsen egyetlen fegyvergyárunk;

tudták, hogy külföldről fegyvert nem kapunk;

tudták, hogy váraink bástyái porlásban vannak, magtáraik üresek, védjeik idegenek;

tudták, hogy a népnél e szó: „katonaállítás” keserves emlékezetek nyomán nem a polgári jogok legszebbikének, ha nem szolgaság kínjának nézetik, s azért népünk a katonaság eszméjétől rendszeresen elidegenítve, még az úrbéri felszabadítást is gyanúval fogadja. [Kiemelés, széttagolás - Sz. N. I.]

Szembetűnő, hogy az anaphora alakzata emeli ki a halmozásos fokozás részeit nemcsak a kérdésekben, hanem a válaszokban is. Az utóbbiakban nyilván azért részletező a megtámadtatás okainak taglalása, mert a publicistának megfelelően bizonyítania kell a harcra készültség fontosságát. A haladás szövegszerkesztési elvének és a jelentésképzésnek megfelelően az argumentációban a bizonyítás tehát a kérdésfeltevés és a válaszadás egységében történik, ráadásul ugyanazzal a retorikai eszközzel: a gondolatpárhuzam teszi emelkedetté az érvelő részt.

Csak a szónoki felelet sorban töltődik fel a *tudták* múltidő-használata és a *mert* kötőszó révén a poliszemantikus *miért?* egyértelmű jelentéssel. A szövegrészletet most már innen szemlélve: a kérdések nyilvánvalóan a következményeket fogalmazzák meg, a feleletek pedig feltárják az okokat, vagyis így argumentatív hatásúak. Az érveket valójában a kérdés és a felelet együtt subiectióként szolgáltatja a *Miért?...* *Azért, mert* formával.

A kérdéssorra felelő kifejtett válasznak a végén válik nyilvánvalóvá: ez a terjedelmes bekezdés nagyon is szerves része a kossuthi érvelésnek, hiszen a bekezdés lezáró kicsengése: *készületlenek vagyunk* visszakapcsol az előző paragrafus végéhez (*Készületlenség több, mint gyengeség. Készületlenség bizonyos halál.*).

A szövegnek ez a része félreérthetetlenül vall arról: Kossuth „hallotta” az írását, szónokként írta újságcikkét is. Ezért van az, hogy a szóbeliségben kívánatos, figyelmet irányító repetícióval sok esetben él. Ez ráadásul halmozássá válva fokozást eredményez (*megszokott esküre, megszokott kegyre, megszokott disciplina erejére*) még a fogalmi jelentést nem hordozó szófaj, a névutó (*pénz nélkül, hadsereg nélkül, fegyver nélkül*) és a kötőszó (*nyelv és népiség, és magánérdek, és minden indulat*) esetében is.

Az argumentatio lezárásához szembeállító ellentéttel kapcsolódik a következő bekezdés, amely a harcra készültség tényeit sorakoztatja fel halmozással, mintegy igazolva az eddigi nagy erőfeszítéseket. A készültség eredményére subiectio típusú kérdés hívja fel a figyelmet, amelyre rögtön meg is érkezik a felelet a cikk írójától:

És mégis, mert a rend az országban szilárdulni indult, mert néhány magyar ezredet minden nehézség dacára behoztunk, a katonaság áthelyezésével a kétségesekeket láb alól eltevéők, s helyökre biztosabb erőt vontunk, 12,000 honvédet kiállítottunk, felruháztunk, felfegyvereztünk, a népet önvédelemre lelkesítettük, s amott Szegeden alul és amott a Drávánál tekintélyes erőt táborba szállítottunk; az országgyűlést pedig egybeszólítók, hogy adjon

módot - nekünk, nem nekünk, az mindegy - csak adjon módot a hazát megmenteni; és mind ezt alig rövid 9 hét alatt - szóval, mert készültünk, a mennyire emberi erő készülnünk engedett; mi lett a következés? az, hogy a pártütés amoda le a szélekre szorult, s hazánkat vérrel el nem borította.

Az eddigi felkészülés helyességét igazoló érv tehát a kérdés által is ki van emelve a romantikus tirádban. De Kossuth még ezek után is szükségét látja több variációban is megismételni alaptételét: *a hazát [...] megmenteni; elsőbb a haza megmentése; a haza megmentésének kötelességét; Egyesüljünk a haza megmentésében*, mert csak így lehet elkerülni *a magyar korona épségének, országunk önállásának, nemzetünk szabadságának, becsületének bántalmát*. Szónoklatra emlékeztető módon újra és újra visszatér tehát Kossuth az alapeszméjéhez, és a kifejezendő lényegét a redditió eszközével sulykolja, nyilván tudva azt: az olvasó jelentéstulajdonítása kiemelkedő szerepet játszik a hatékony írásban.

Az argumentatio forrásait megjelölő külső történéseknek hangot adó gondolatok olyan keretbe ékelődnek, amelyet a *békét* kívánás vallomása vezet be:

Én belőlem nem harcz vágya szól. Magyarország jövendője nem hódítások útján fekszik. - Nekem a szabadság békéje kell, nem keresem a véres dicsőséget. - Én nem izenek hadat senkinek. De ha valaki a magyar koronához hozzá nyúl, ha önállásunkat, szabadságunkat, nemzeti becsületünket megtámadja; ha kihívó daczczal keztyűt vet lábainkhoz; azt mondom: vedd fel nemzetem, s dobd a kihívónak arczához, ha mindjárt az ó világ mesés óriássa volna is, ki O s s á t P e l i o n r a halmoz ellened.

Az argumentatiót olyan gondolatrítmus zárja le, amelyben tételszerűen megismétlődik az expositio higgadt megfontolása az *ÉN* erőteljes hangsúlyozásával:

Még egyszer mondom: én nem izenek hadat senkinek.

Még egyszer mondom: én nem akarom harczba keverni az országot.

Én békét akarok, de becsületest; békét, melly koronánk épségét, országunk önállását, nemzetünk szabadságát biztosítja.

De a szolgaság békéjét nem akarom [...]

Kossuth újságírói tehetségének a jele, hogy meg tudta találni azt a kellő arányt, amely a két ellentétes fogalom: a béke és a harc hangoztatásához szükséges, így az ellentétek valójában egymást erősítik. A *becsületes* béke fogalmának a szöveg megfelelő pontjain: az expositióban, az argumentatio kezdetén és az epilógusban megjelenő ismétlése és a harcra készítő okok felsorakoztatása a részletezés eszközével párosulva végtelenül ünnepélyes.

A vezércikk befejezésében az áldozatvállalás nagysága patetikus magasságokba emeli az írást (*De a míg a karomat bírom, a míg fejemben egy gondolat, szívemben egyetlenegy csepp vér él, a magyar korona épségének, országunk önállásának, nemzetünk szabadságának, becsületének bántalmát gyáván nézni soha sem fogom. Inkább veszni, mint magamat megadni kész.*), hogy azután a zárómondatban a maga természetességében - képviselőtársait először tegezve a cikk folyamán (*Ha ez a ti politicátok, veletek vagyok, ha nem ez, ellenetek.*) - foglaljon állást Kossuth, és éthoszának (emberi tisztességének) megfelelően tisztázza álláspontját, ezzel mintegy visszatérve az írás indító hétköznapi hangneméhez (*A nemzet képviselői érkeznek minden felől, s mert a tettvágy nemes ösztöne unja békétlenül a tétlen várakozást, alakulni kezdenek az értekező csoportozatok. És ez rendén van.*).

Kossuth írásművészetét dicséri, hogy kérdései nem akárhogyan szerepelnek az újságcikkekben, hanem a legfontosabb egységét, az argumentációt szervezik, és nem is akármilyen kérdésalakzattal szolgálják a retoricitást, hiszen a subiectio két eleme: a kérdés elgondolkodtat, a felelet viszont nem hagy kétségeket a helyes értelemadás felől.

3. Kossuth rendkívüli képességű szónok volt, ezért a meggyőzés másik műfajával, a szónoklattal is szívesen, gyakran és eredményesen élt. Az országgyűlés felhatalmazásával végzett toborzó körútján az Országos Honvédelmi Bizottmány munkájának egyik irányítójaként tízezreket tudott Magyarországon önvédelme érdekében a magyar zászló alá toborozni.

Hogy milyen retorikai eszközökkel sikerült Kossuthnak toborzó beszédeivel megértetnie: megszűnt a békés megoldás lehetősége a Habsburg hatalom által felbujtott határvidékek zendülése miatt, és a harc az önvédelem eszköze, jól kitűnik az 1848. október 4-én Szeged népéhez intézett toborzó beszédéből is. A történelmi helyzet készíteti az ország kormányzóját retorikai megnyilatkozásra, amellyel azt kívánja elérni, hogy hallgatói álljanak be a honvéd seregbe. A retorikai szituációban a motiváltság nyilvánvaló: ezzel a közéleti beszédbeli felszólítással olyan jót akar a szónok a hazájának, és hallgatóival is olyan jót akart cselekedtetni, amely az akkori szükségállapotból következik. Ehhez a captatio benevolentiae első eszköze a mondatba épülő kötött megszólítás - verbális érintésként is - közlést megnyitó allokutív szerepben: *Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárult hazám oszlopa! mélyen megilletődve hajlok meg előtted.* A megszólítás hatásszándéka magától értetődő: a hagyományos retorikában rendkívüli fontosságot tulajdonítanak a hallgatóság tiszteletének, azt tartva: a hallgatóság milyenségének függvénye a szónoklat milyensége (természetesen ez fordítva is áll), ezért Kossuth nemcsak tisztelettejesen szólítja meg hallgatóságát, hanem felmagasztalásukkal meg is teremti hallgatóit, mivel a szónoki metaforikus azonosításokkal tett minősítéseknek (*nemzetem büszkesége; hazám oszlopa*) illik megfelelni.

Arisztotelész Rétorikájának felosztása szerint ez a toborzó a bemutató beszéd típusába tartozik. Az ilyen típusú szónoklat a jelenre irányul, célja a szép és a rút felmutatása. Ehhez a meggyőzés a szónoklat érvelési folyamatában az Én és az Ők álláspontjának ellenpontozását kiemelő, őszinte patriotizmustól átítatott kijelentése adja: [...] *némely kicsinyhitűek a fővárosban azt mondák, hogy a magyar nemzet napjai megszámítvák. De én azt mondom: ez nem igaz.*

Kossuth a lélektani motiváció érdekében a konkrét retorikai szituációban azt szuggerálja hallgatóiba: *...más helyekre [...] azért mentem be, hogy lelkesedést ébresszek; Szegedre azért jöttem, hogy itt a lelkesedést szemléljem.* Hogy ez a lelkesültséget sugárzó kitétel inkább rétori fogás, mint tény, jelzi a narratívát követő egressus (kitérés), amely a magyar szabadság melletti elkötelezettség és hűség megerősítését kéri méghozzá kérdő formában úgy, hogy egy nagyon pozitív tartalmú megállapításról eldöntendő kérdés formájával kér bizonyágtételt: *És most, miután Szeged népét látom, látom szemeiben a lelkesedés szikráját, nem késem megirni a fővárosba, hogy Szeged népe az árulóval való minden alkudozás ellen ünnepélyesen tiltakozik. Megirhatom-e ezt?*

Ez az alternatív lehetőséget felkínáló kérdő mondat a retorikai szituációban egyrészt communicatio típusú álkérdésként funkcionálhat, azaz cselekvésre irányuló tanácskérésként, másrészt azonban - bár a szónoklat alapvetően egyirányú közlő helyzetet jelent - valódi kérdésként is. Mutatja ezt a szöveg lejegyzésébe történt zárójeles bejegyzés: *A nép: Meg!* Éppen Kossuth beszédének hatékonyságát jelzi ez: valódi interakció lesz a szónoki megnyilatkozásból. Egyértelmű, hogy erre a csak igent feltételező, sőt sugalmazó válaszra eleve számítva építi tovább beszédét a szónok még akkor is, ha ez a toborzó előzetesen leírt szónoklat volt, hiszen a szövegelőzmény miatt mindenképp erre a válaszra lehetett számítani, de még ha rögtönzött volt is a beszéd, kényszerítő erejénél fogva akkor is „igent” kiváltó ez a

kérdés. Ezért a szöveg folytatásába is beépíthető a hallgatók által javasolt cselekvés elfogadása: *Igenis, megírom, hogy miután Szegedet s népének ezreit a haza szerelmétől lelkesülve láttam, köszirtté szilárdult keblemben a hit, hogy e haza, lépjen bár a pokollal szövetségre ellene az ármány, mentve lesz.*

A szónoknak Szeged népébe vetett hite kifejezését még egyértelműbbé teszi a továbbiakban a biblikus képek sora: *Krisztus, mennyei országát megalapítandó a földön, egynek választottai közül azt mondá: e kőszálra építem én egyházamat; és én hasonlóan mondom, hogy Szegedre s ennek lelkes népére építem nemzetem szabadságát, és a pokol kapui erőt nem vesznek azon.*

A beszéd folytatásában viszont már nagyobb körre: az egész népre teszi érvényessé a szónok az összefogásba és harcba vetett hitét: *Oly hatalmasnak hiszem én a népet, hogy ha felkel és összetart, a ropogva összerogyó ég boltozatait is képes fentartani erős karjaival.* E kőszikla erősségű hit és patetikus hangvételi meggyőződés után meglepő, miért tart tovább is az érvelés? Nyilvánvalóan újabb retorikai fogásokkal: a *Hazámfiai!* szabad, nominális megszólítási formával, amely fogalmi bővítés a *Szeged népé*-hez képest, a tegeződésre való átváltással (*hozzátok szólok*) és a szolidaritásorientáltságról árulkodó igei és névszói ragozással (*seregeink; hoz ránk; győzzünk bár vagy veszítsünk*) még szorosabbra vonja Kossuth kapcsolatát hallgatóságával, hogy kétségeinek is hangot adhasson.

Ebben a szövegkontextusban lehetséges tagadó értelmű retorikai, majd egy tűnődő kérdést hallatni: *Ki tudja, mit hoz ránk ez óra? győzelmet vagy veszteséget?* Az interrogációnak a mondatfajta és a logikai minőség szokásos átfordításából következő értelmezése révén a *Ki tudja, mit hoz ránk ez óra?* kérdés 'Senki sem tudja, mit hoz ránk ez óra' értelmű, vagyis az előző rész megingathatatlan látszó hite ezáltal megkérdőjeleződik. A kétségeket még tovább fokozza a folytatás: a grammatikai szempontból választó kérdés (*győzelmet vagy veszteséget?*). Ez mondathasadással szinte független szövegmondattá önállósult, tartalmilag pedig alternatív megoldásokat feltételező tűnődő kérdés. Tűnődőnek tartom, ahogy annak nevezik a stilisztikák (Fábián-Szathmári-Terestyéni 1958: 259), és külön kategóriaként veszik föl, eltérően a retorikai szakirodalomtól, amely többnyire csak interrogatio, dubitatio, subiectio és communicatio típusú kérdéseket különít el.

Kérdésföltevésében a győzelem és a vereség lehetőségével egyaránt számoló Kossuth a továbbiakban hatásos fordulattal biztatja előbb Szeged népét, majd általában a népet, jelezve: mindkét esetben számít közreműködésükre: *De győzzünk bár vagy veszítsünk, én Szeged népére minden esetben számolok. A népre minden esetben szükségünk lesz: ha győzünk, hogy a győzelem gyümölcseit learassa; ha veszítünk, hogy a veszteséget győzelemmé változtassa.* A címzett ilyen kiemelt figyelembe vétele lényeges eszköz a szónoklat hatásmechanizmusa miatt.

A haza sorsa szempontjából „fontos órában” Kossuth nem hagyatkozik az eldöntendő állító formájú retorikai kérdés tartalmi átfordításából adódó jelentésadásra, hanem álkérdését megelőzi a *kérdem* igealakokkal, ezzel híva fel a figyelmet következő gondolata kérdő jellegére: *Tehát e fontos órában, e mondhatatlanul fontos pillanatban kérdem: találkozik-e egy fia a hazának, találkozik-e egy polgára a városnak, ki hazája szabadságáért vérét, életét feláldozni kész nem volna?* - De éppen a *kérdem* forma kitétele miatt szerepelhet és szerepel is a retorikai kérdés metamorfózisa nyomán valódi kérdésként, és Kossuth szegedi hallgatósága a szónok szándékának megfelelően tagadó formában értelmezi, és ennek hangot is ad hangos szóval és egyhangúlag: *Nem!* A szándékolt hatás bekövetkezett: az azonosítás törvényének megfelelően a hallgatóság azonosul Kossuth állásfoglalásával: vagyis a nemzeti érdeket érvényesítő akarat miatt harcolni kell. Kossuthnak ez a kétszeresen is antiklimaxszal (*órában, pillanatban; a hazának, a városnak*) szerkesztett emotív célzatú kérdése sajátos módon nem visszafokoz, hanem éppen ezáltal mutat rá a konkrét időre és a konkrét helyre, hogy azután a

kérdés végén a véráldozatok után az élet feláldozására tett ígéretei klimaxszal (*vérét, életét*) emeljék ünnepélyes magasságokba a beszéd különben is emelkedett hangvételét.

Hogyan fokozható ez még tovább? Esküvel. Ezt teszi Kossuth is: Istenre tett esküjével fogadja Szeged népe előtt: *Én esküszöm a mindenható Istenre, ki védi az igazságot, és a hitszegő árulót megbünteti, esküszöm, hogy hazánk szabadságából egy hajszálnyit utolsó csepp véremig elraboltatni nem engedek; esküszöm, hogy hazánkat védeni fogom, míg karomat emelhetem. A magyarok Istene úgy segéljen és áldjon meg engemet!*

A szónoklat még ezen a ponton sem ér véget, hanem az eddigieknél is erősebb pátozsi lengi át a következő részt, amely nem tényállásokat ismertet és érvel, és amelyből nemcsak a harcra buzdítás szándéka világlik ki, hanem Kossuth akkori, a külső támadások hatására szorító történelmi helyzetben kialakult lelkiállapota, erkölcsi feladatvállalása is.

Látható tehát, hogy Kossuth szónoklatában a kérdések szövegszervező ereje abból fakad, hogy ezek lényeges tartalmi elemként szervesülnek, retoricitásuk hatékonyságát pedig ékesen bizonyítja az a tény, hogy a hallgatót be tudják vonni az interakcióba, sőt képesek szóbeli állásfoglalásra készíteni őket.

4. Kossuth a kérdő mondatokban rejlő hatáskeltő erővel két megvilágító és meggyőző erejű szövegtípusban: toborzó beszédben és újságcikkben is él. Ennek a két kanonikus szövegtípusnak más a mozgástere, eltérő az intencionáltsága, noha Kossuth esetében mindkettő forrása szépirodalmi igényű retorika.

A pragmatikai tényezők: az élőszóbeliség és az írásbeliség különbözősége mindennapi szövegeink kérdésfeltevéseiben alapvetően eltér. Élőszóban kérdő mondataink nagy része valódi tudakozódást fogalmaz meg, megengedve természetesen az álkérdések (interrogatio, subiectio, communicatio, dubitatio) feltevését is. Az írásos forma viszont a közvetlen visszajelzés elenyésző volta miatt pszeudokérdésekkel inkább állít, felszólít, óhajának ad hangot, felkiáltást fogalmaz meg.

Kossuth szónoklatát és újságcikkét olvasva csak részben tapasztalható hasonló. A szóbeli és írásbeli érintkezés esetében alapvetően eltérő a retorikai szituáció. A szónoki kommunikációs helyzet hagyományosan egyirányú közlés szokott lenni, így a szónok kérdései az álkérdés különböző típusaiba tartoznak, ám a passzív hallgatóság be is kapcsolható az interakcióba a szónok tudatos kapcsolattartó képessége és valódi kérdésként is értelmezhető kérdő mondatai révén, hiszen a szónok beszéde tette (beszédre) készítő esemény. Azaz Kossuth szónoklatának ezek a kérdései átmenetet jelentenek a valódi és az álkérdés között.

Ugyanakkor a publicisztikai szövegben Kossuth kérdései valódiként nem értelmezhetők, mivel közvetlen válaszreakció ebben a kommunikációs szituációban nem várható. Azaz az újságcikk minden kérdő mondata álkérdés, mert maga a szónok ad választ kérdéseire. Éppen ezért válik dominánssá benne az érvelő jelleget szolgáló: az ok-okozati összefüggéseket, bizonyítékokat felsorakoztató subiectio.

Alapvetően mégis azonos a forrása az államférfi Kossuth szónoki és publicisztikai stílusa kérdésalakzat-használatának: a retoricitásra törekvés és a szövegszervező erő. Az eltérést a különböző szövegtípushoz és a másfajta kommunikációs szituációhoz kötődő alkotói szándék eredményezi: az írásban az értelmi meggyőzés, a beszédben pedig inkább az érzelmi megnyerés uralkodik.

Szakirodalom:

Fábián Pál-Szathmári István-Terestyéni Ferenc 1958. *A magyar stilisztika vázlatja*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Pest, 1848. július 5.

Kossuth cikke a Kossuth Hírlapjában az országgyűlés feladatairól

A nemzet képviselői érkeznek minden felől, s mert a tettvágy nemes ösztöne unja békétlenül a tétlen várakozást, alakulni kezdenek az értekező csoportozatok.

És ez rendén van. Csak attól mentsen meg az ég, hogy ezen csoportozati alakulások az istenben boldogult ó francia modort utánozva, hosszadalmas válaszfelirati meddőségeket teremtsenek, mellyeknek szótenger árában az ország elvész.

Ez országgyűlésnek hivatása a hazát megmenteni.

Olly komoly, olly nagyszerű hivatás, mellynél a nemzet élete halála perczeztől függ.

Amaz ó francia modorú válaszfelirati viták hasonlítanak a torna játékhoz, hol az ékesen szólás leventéi, játszi lándsákat törnek nagy ünnepélyesen.

Igen szép mulatság, majd a békének sátoros ünnepnapján, midőn a nemzetnek más dolga nem lesz.

*Előbb egy nagy dolog vár reá. **M e g k e l l a h a z á t m e n t e n i e.** A magyar név becsületét fentartania; tekintélyét megalapítani; szabadságát és önállását megszilárdítania, hogy sem ármány, sem árulás, sem vakszenvedély, sem hódítási vágy ne merjen hozzá nyúlni.*

A nemzet képviselőinek mindenekelőtt fel kell emelkedniök a körülmények színvonalára.

Érezniök kell, hogy a magyar nemzet, ha önmagához hű leszen, elég erős arra, miszerint el lehessen róla mondani, hogy csak öngyilkossággal halhat meg.

S kiről ezt el lehet mondani, az gyáva, ha feladja életét; háromszor gyáva, ha harcz nélkül adja fel.

A magyar nemzet gyáva nem volt soha, s én hiszek istenben nem lesz azzá a szabadság reggelén.

*Én belőlem nem harcz vágya szól. Magyarország jövődjöje nem hódítások útján fekszik. - Nekem a szabadság békéje kell, nem keresem a véres dicsőséget. - Én nem izenek hadat senkinek. De ha valaki a magyar koronához hozzá nyúl, ha önállásunkat, szabadságunkat, nemzeti becsületünket megtámadja; ha kihívó daczczal keztyűt vet lábainkhoz; azt mondom: vedd fel nemzetem, s dobd a kihívónak arczához, ha mindjárt az ó világ mesés óriássá volna is, ki **O s s á t P e l i o n r a** halmoz ellened.*

*Én lelkemben meg vagyok győződve, hogy csak egy illy nagy nemzeti elhatározás, mellynek az országgyűlés testet ad, mondván: „**e n n y i p é n z, e n n y i k a t o n a**” - csak egy illy nagy nemzeti elhatározás képes nemcsak a hazát megmenteni, hanem egyszersmind a magyart egy lépéssel az elsőrangú nemzetek sorába emelni, mellynek barátsága keresett kedves leszen; ellenessége pedig olyan, mellyet a ki hódítási negédből provocálni akarna, tízszer meg-gondolja, míg megtenné.*

És én ez állást nem hiú dicsvágy végett óhajtom a nemzetnek, hanem azért, mert ha ez állást most el nem foglalja, sem szabadságát, sem önállását, sem territorialis épségét nem fogja megtartani, hanem minden szomszéd olly kenyérnek fogja őt tekinteni, mellyből az szel, a kinek tetszik, s a mi felmarad, az morzsává porlik, mit darabonként még a hangyák is széthordanak.

Midőn tehát azt mondom: hogy a nemzet képviselőinek mindenek előtt pronuciálniok kell: a nemzetnek erős elhatározását, hogy ha akár koronájának épsége, akár önállása, akár szabadsága megtámadatnék, azt ég s pokol ellen utósó cseppvérig védeni fogja - s ezen komoly elhatározásnak megfelelő készüléteket kell elrendelniök, - midőn így szóllok, akkor én nem izenek hadat senkinek, hanem azt fejezem ki: hogy ha nekünk akárki hadat izen, azt visszaverjük, habár az alvilág minden serege feltámadjon is ellenünk.

Én becsületes békét akarok; s mivel ezt akarom, okvetlenül szükségesnek tartom, hogy nagyszerű harczra készüljünk mindenek előtt.

Ha készülünk, nem fogunk megtámadatni, ha nem készülünk, megtámadatunk. - A gyöngének békéje kegyelemtől függ. Az erős békéje biztosítékát önmagában hordja. Alvótúl, habár óriás is, senki sem fél. Az erőssel alkuszna; a gyöngének parancsolnak. Készületlenség több, mint gyengeség. Készületlenség bizonyos halál.

Miért merik Zágrábban olly fennen lobogtatni a pártütés zászlóját? Miért merik Bácskát s a Bánátot megtámadni gyülevész rabló csoportok? Miért merik a camarilla romjai reactiót forralni? Miért mernek Bécsben arról álmodni, hogy a pénz és hadügyi tárczákat vissza-kerítik? Miért kecsegtetik magokat az austriai követek Frankfurtban azzal, hogy megnyírják országunkat, s egy foederatióba beleolvasztanak, mellyben egyenlők legyünk a többiekkel a gyengeségben?... Miért történik mind ez? Azért, mert tudták, hogy készületlenek vagyunk, mert tudták, hogy a múlt országgyűlés a ministeriumot útnak eresztette, mint az indus rege szerint isten az első embert pénz nélkül, hadsereg nélkül, fegyver nélkül; mert látták, hogy az ó rendszer makacs bűnei miatt rohamnak indult gyökeres változás közben, midőn, a régi rend nincsen többé, az új pedig még meg nem szilárdult, itt vallás, amott nyelv és népiség, és magánérdek, és minden indulat ki akarandja zsákmányolni a lázas állapotot; s azt hitték, hogy az egyetemes bomlás közepett kicsi bár, de compact erőnek győzni könnyű lesz. Mert tudták, hogy Horvátországban kész gyakorlott fegyveres erejük van, míg minékünk mindent semmiből kell teremteniük; tudták, hogy a mi gyakorlott hadsereg van országunkban, annak legnagyobb részében nem bízhatunk; tudták, hogy azon szellemnek ezen viszonyokban keresztülszótt hatását imposant erő ellensúlya nélkül egy vágással nem lehet kiirtanunk, melly szellemmel a hadsereg századokon át saturáltatott; tudták, hogy a magyar háromszín ellen a sárgafekete színre hivatkozniok annyit teszen, mint a megszokott esküre, megszokott kegyre, megszokott disciplina erejére hivatkozni; mert tudták, hogy országgyűlés nélkül a belső bomlásnak, külső támadásnak, ármány s árulásnak ezer oldalról torlódo vészével szembe-szállani készületlenek vagyunk. Tudták, hogy nincsen egyetlen fegyvergyárunk; tudták, hogy külföldről fegyvert nem kapunk; tudták, hogy váraink bástyái porlásban vannak, magtáiraik üresek, védjeik idegenek; tudták, hogy a népnél e szó: „katonáállítás” keserves emlékezetek nyomán nem a polgári jogok legszebbikének, ha nem szolgaság kinjának nézetik, s azért népünk a katonaság eszméjétől rendszeresen elidegenítve, még az úrbéri felszabadítást is gyanúval fogadja; - tudták, hogy ha Napoleon Dijonnál 3 hónap alatt hadsereget volt képes teremteni, melly Marengónál győzött, csak azért volt képes, mert készen találta a conscriptio rendszerét, s elég volt azt mondania: „a 18 évesek korszaka álljon sorba”; nálunk ellenben honvédrendszer nincs, a ministerium katonává senkit nem kényszeríthet, s ha sereget kíván állítani, más módja nincs, mint az önkénytesek toborzásához nyúlni; a mi szintolly lassú, mint költséges, pénzt pedig az országgyűlés rá nem adott. - Szóval: azért mertek ellenünk ármánykodni és pártotítani, mert tudták, hogy készületlenek vagyunk, istenek pedig nem vagyunk, kiknek dobbantására a fűszál fegyveres vitézzé válik, s tenyerökben kincs és aratás terem.

És mégis, mert a rend az országban szilárdulni indult, mert néhány magyar ezredet minden nehézség daczára behoztunk, a katonaság áthelyezésével a kétségesekeket láb alól eltevők, s helyökre biztosabb erőt vontunk, 12,000 honvédet kiállítottunk, felruháztunk, felfegyvereztünk, a népet önvédelemre lelkesítettük, s amott Szegeden alul és amott a Drávánál tekintélyes erőt

táborba szállítottunk; az országgyűlést pedig egybeszólítók, hogy adjon módot - nekünk, nem nekünk, az mindegy - csak adjon módot a hazát megmenteni; és mind ezt alig rövid 9 hét alatt - szóval, mert készültünk, a mennyire emberi erő készülnünk engedett; mi lett a következés? az, hogy a pártütés amoda le a szélekre szorult, s hazánkat vérrel el nem borítá.

Így találják a nemzet képviselői az országot. - Nekem a vérpadon vagy a betegség halálos ágyán, mindig nemes önérzetet adand, s amott a kérelhetlen örök bíró előtt is, felemelt fővel mondandom el az istennek is, egyike vagyok azon sáfároknak, kik e vészes időben a hazát így adták át, hogy képviselőiktől csak önmaguktól függne azt megmenteni.

Lássák meg a nemzet képviselői, mit cselekszenek. - Nem csak mi ministerek vagyunk felelősök; ők is azok, felelősebbek, mint mi, mert a mi hatalmunkat törvények írják körül, ők pedig a törvényt magok hozzák.

Ki előtt a parlamentarizmus tárcza harcz-mulatsága elsőbb, fontosabb dolog, mint a haza megmentése; ki a haza megmentésének kötelességét azon bizodalom szerint méri, mellyel Péter erejéhez vagy Pál szelidségéhez viseltetik, ki előtt becsesb a fitogtatás, miszerint első perczen megmutassa, hogy ő senki zászlójához nem esküdött, az ám csináljon e kérdésben mindjárt szakadást, ha neki tetszik, de mielőtt tenné, tízszer fontolja meg, minő játékot játszik.

Egyesüljünk a haza megmentésében mindenek előtt. Ha ez megvan; akkor ám nyíljék a parlamentarizmus harcz sorompója, s történjék kihívás bármelly alakban, készen talál, készen nem ministeri tárczaért, hanem a haza boldogságaért küzdeni.

Még egyszer mondom: én nem izenek hadat senkinek.

Még egyszer mondom: én nem akarom harczba keverni az országot.

Én békét akarok, de becsületest; békét, melly koronánk épségét, országunk önállását, nemzetünk szabadságát biztosítsa.

De a szolgaság békéjét nem akarom; s mivel azt nem, amazt pedig akarom, százszor meg ezerszer azt kiáltom a nemzetnek: „Harczra készüljön! élet halál-harczra minden erővel; ha készül, békéje lesz; ha nem készül, béke helyett irtózatoss háborúja lesz.”

E készülés nem a horvát lázadás kérdése csak, e készülés minden veszélyek elhárításának eszköze.

Tőlem távol van a gondolat még akkor is jogot, igazságot sérteni, midőn a felkészült nemzet elég erős volna ezt is megtenni, ha elég nemtelen volna ezt akarhatni. - Nem; nem!... Minél erősb legyen a nemzet, annál inkább engedékeny legyen a csábítottak, tévedők iránt, - igazságos pedig és méltányos mindig legyen.

Én nem akarok Irlandot látni a magyar korona alatt; hanem testvériesen szabad, boldog népeket; kik közül senkinek se legyen joga a másokra iriggy szemmel tekinteni.

De a míg karomat bírom, a míg fejemben egy gondolat, szívemben egyetlenegy cseppvér él, a magyar korona épségének, országunk önállásának, nemzetünk szabadságának, becsületének bántalmát gyáván elnézni soha sem fogom. - Inkább veszni, mint magamat megadni kész.

Ha ez a ti politicátok, veletek vagyok, ha nem ez, ellenetek.

(KLÖM XII. 360-364.)

1848. október 4.

Kossuth toborzóbeszéde Szegeden

Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárult hazám oszlopa! mélyen megilletődve hajlok meg előtted.

Mikor Szegedhez közeledtem, sajnálni kezdém, hogy mellemből kifogyott a hang; de midőn Szeged népét látom, úgy látom, hogy nincs mit sajnálnom, mert itt többre nincs szükség, mint hogy a lelkesedés előtt mélyen meghajoljak.

Midőn én, mint az ország tejhatalmu biztosa, s a honvédelmi bizottmány egyik tagja, népfelkelést intézendő, utamban más helyekre bementem, azért mentem be, hogy lelkesedést ébresszek; de Szegedre azért jöttem, hogy itt a lelkesedést szemléljem.

És én mondhatom, örömmel szemlélem Szeged népében a lelkesedést; mert veszedelem fenyegeti szegény elárult hazánkat, oly veszedelem, melyhez hasonlót évkönyveink nem mutatnak, s melynek láttára némely kicsinyhitűek a fővárosban azt mondák, hogy a magyar nemzet napjai megszámitvák. De én azt mondám: ez nem igaz.

Alkudozásba akartak ereszkedni Jellasichcsal, ama gaz árulóval, kit az ármány pokoli céljainak kivitelére, arra, hogy csak nemrég visszanyert szabadságunkat s függetlenségünket kezeinkből újra kicsikarja s a népet újra a szolgaság jármába hajtsa, eszközül szemelt ki. De én azt mondám, hogy mielőtt a nemzet annyi erővel s küzdelemmel kivivott szabadságából csak egy hajszálnyit is lealkudnék, elmegyek és megtekintem a népet.

És most, miután Szeged népét látom, látom szemeiben a lelkesedés szikráit, nem késem megírni a fővárosba, hogy Szeged népe az árulóval való minden alkudozás ellen ünnepelesen tiltakozik. Megirhatom-e ezt? (A nép: Meg!)

Igenis, megírom, hogy miután Szegedet s népének ezreit a haza szerelmétől lelkesülve láttam, kőszirtté szilárdult keblemben a hit, hogy e haza, lépjen bár a pokollal szövetségre ellene az ármány, mentve lesz.

Krisztus mennyei országát megalapítandó a földön, egynek választottai közül azt mondá: e kőszálra épitem én egyházamat; és én hasonlóan mondom, hogy Szegedre s ennek lelkes népére épitem nemzetem szabadságát, és a pokol kapui erőt nem vesznek azon.

Oly hatalmasnak hiszem én a népet, hogy ha felkel és összetart, a ropogva összerogyó ég boltozatait is képes fentartani erős karjaival.

Hazámfiai! Mondhatatlanul fontos az óra, melyben hozzátok szólok; talán éppen ebben az órában ütköznek vitéz seregeink az áruló csordával. Ki tudja, mit hoz ránk ez óra? győzelmet-e vagy veszteséget? - De győzzünk bár, vagy veszítsünk, én Szeged népére minden esetre számolok. A népre minden esetben szükségünk lesz: ha győzünk, hogy a győzelem gyümölcseit learassa; ha veszünk, hogy a veszteséget győzelemmé változtassa.

Tehát e fontos órában, e mondhatatlanul fontos pillanatban kérdelem: találkozik-e egy fia a hazának, találkozik-e egy polgára a városnak, ki hazája szabadságáért vérét, életét feláldozni kész nem volna? (A nép egyhangulag: Nem!)

Én esküszöm a mindenható Istenre, ki védi az igazságot és a hitszegő árulót megbünteti, esküszöm, hogy hazánk szabadságából egy hajszálnyit utolsó csepp véremig elraboltatni nem engedek; esküszöm, hogy hazánkat védeni fogom, míg karomat felemelhetem. A magyarok Istene úgy segítjen és áldjon meg engemet!

(A nép e szavakat lefedett fővel s fölemelt kezekkel lelkesülve mondotta el a szónok után.)

Hajdan, midőn a hazát veszély fenyegette, hős apáink véres kardot hordoztak körül az országban, s ennek láttára, mint sasok repültek harcmezőre a vitéz magyarok. Én, látván a haza jelen veszedelmét, zászlót ragadtam kezembe, megesküdvem, hogy addig nem nyugszom, szegény fejemet nyugalomra nem hajtom, míg az elárult haza fiait szabadságának megmentésére annak árulói ellen zászlóm alá nem gyűjtöm. De most, miután Szeged népének lelkesedését látom, bizvást összehajtom e zászlót, e zászló nem enyém többé, én Szeged zászlója alá állok. És én bizom a magyarok istenében, bizom Szeged népének lelkesedésében, hogy kevés idő múlva mentve lesz a hon; ha pedig a hadi szerencse kevésbbé mosolyogna fegyverünkre, ha netalán a végrehajtó hatalom az ármány által a fővárosból kiszoríttatnék, azon esetre Szegedet oly pontnak tekintem, melyről a haza szabadságát, a nemzet függetlenségét megmenteni erősen hiszem.

Szegediek! Testvériség köt össze bennünket. Nincs nemes és nemtelen többé; egy hazának fiai, polgárai, testvérek vagyunk mindnyájan. Tehát testvérileg összetartva ragadjunk fegyvert az árulók ellen, legyünk készen hazánk oltalmára.

Testvérek! Ha úgy jöttem volna e városba, mint valamely rendkívüli örömnél, boldogságnál hírnöke, igényelhettem volna talán tőletek koszorukat, de miután a végre siettem körötökbe, hogy benneteket fegyverre, a haza megmentésére hívjalak fel, azon virágkoszorukat, melyeket lelkes hölgyeitek utamban elhintettek, nem tekinthetem másképp, mint előjelül azon győzelemnek, melyet a haza ellenségein nemsokára kivivandunk.

Egész életem küzdés és szenvedés vala: de e pillanatban jutalmazva érzem magamat - ám pihenni nem fogok, árva fejemet nyugalomra nem hajtom, míg el nem mondhatom az irás ama szavait: Most bocsásd el, uram, szolgádat, mert láták szemeim hazám szabadságát, boldogságát megmentve.

Keblem tele érzéssel, még sok mondani valóm volna hozzátok; de az érzés elfojtja ajkamon a szót. Különben egy pár napig körötökben szándékozván maradni; még lesz alkalmam hozzátok bővebben szólani. De most nézzétek - soha nem sírtam - és könnyezek.

(KLÖM XIII. 84-86.)

Forrás:

Kossuth Lajos Összes Művei [KLÖM.] 1957. XII. Kossuth Lajos az első felelős miniszteriumban. 1848. április-szeptember. S. a. r.: Sinkovics István. Budapest: Akadémiai Kiadó.; 1952. XIII. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. 1848. szeptember-december. S. a. r. Barta István. Budapest: Akadémiai Kiadó.

A képszerűség szerepe Kossuth stílusában

Domonkosi Ágnes

Eger

A képszerűség, a metaforizáltság a nyelvhasználat és a gondolkodás minden területén jelen lévő, hatékony erő, amelynek a jelentéselemek viszonylagos szemantikai távolságától és a nyelvi megformáltságtól függően eltérő funkciói lehetnek az egyes közléstípusokban. Az azonos metaforikus eljárásból a közlés céljától, a szövegtípustól függően funkcionális lehetőségek sokfélesége bontakozhat ki (vö. Fónagy 1999: 211).

Kossuth Lajos beszédeit és politikai tárgyú írásait vizsgálva arra keresem a választ, hogy ezekben a fejtegetésekben, érvelésekben milyen szerepei vannak a képszerűségnek, és hogy ezek a funkciók milyen képtípusok, illetve milyen képszerűségeket, az elemi képek milyen összekapcsolódása révén valósulnak meg. A képtípusok elemzése során a Kemény Gábor által bevezetett terminológiára építve használom az **explicit** és **implicit**, a **motivált** és **motiválatlan**, **jelölt** és **jelöletlen kép** (1993: 33) kifejezéseket.

Kossuth érvelő, meggyőző szándékú szövegeiben a képiség jelenlétének több elkülöníthető típusát ismerhetjük föl. Fölfedezhető egyrészt néhány általános érvényű, vissza-visszatérő ún. fogalmi metafora, illetve metonímia, amelyeket Kossuth különböző mértékben kifejtve használ egyes fogalmak, jelenségek érzékletessé tételére (vö. Lakoff-Johnson 1980: 3-4). Másrészt jellemzők a jelentéstartományok egyéni társítására épülő példázatszerű, sokszor allegorikussá növe, nagy szemantikai összetettséget mutató képszerűségeket. Kossuth stílusának legsajátosabb képtípusai tehát nem elszigetelt, elemi képek: a képiség általában a szöveg nagyobb szerkezeti egységeiben érvényesül.

A társadalmi, politikai fogalmak vizsgálatában a konceptuális metaforák vizsgálata, a kognitív metaforaelmélet igen termékenynek bizonyult. Lakoff az 1991-es iraki háború politikai bemutatásának metaforikus jellegét tanulmányozta, és felhívta a figyelmet arra is, hogy az alkalmazott metaforák, hogyan alkalmasak bizonyos dolgok elfedésére. Kövecses pedig azt igazolta, hogy az egyes kultúrákban elfogadott fogalmi metaforák behatárolják a társadalomról és a politikáról való gondolkodásunkat, és kimutatta, hogy Tocquille demokráciértelmezésében hogyan érvényesül A DEMOKRÁCIA EGY ÉRZELMEI ÁLTAL VEZÉRELT SZEMÉLY metafora (Kövecses 1998: 79).

A magyar nyelvben a nemzet fogalmi metaforák révén történő megjelenítése jellemzően élőlények, élő szervezetek, azon belül is igen gyakran személyek révén, illetve épületként történik (vö. Szilágyi 1996: 53-57; Czier 1995). Czier részletesen bemutatja azokat a metaforákat, amelyek a nemzet megjelenítésére a XIX. századi politikai szövegekben előfordulnak, és igazolja, hogy a nemzet leggyakrabban épületként és élő organizmusként, azon belül pedig növényként vagy emberként, cselekvő egyénként jelenik meg (Czier 1995: 12-7).

A Kossuth-szövegekben működő fogalmi metaforák között az egyik legsajátosabb a NEMZET - CSALÁD azonosítás, amely szorosan összefügg a HAZA - ANYA fogalmköröknek a köznyelvben is megtalálható (*szülőhaza*, *szülőföld*) összekapcsolódásával. A jelentéstartományoknak ez a széles körben elfogadott egymásra képezése lehetővé teszi, hogy Kossuth felfogásának megfelelően a nemzet mint a népszuverenitást megtestesítő természetadta emberi közösség jelenjen meg (vö. Deák 1998).

A korszak gondolkodásában erőteljesen érvényesülő azonosítás így modellalkotó értékűvé válik, s nagyon fontos heurisztikus szerephez is jut Kossuth fejtegetéseiben, ugyanis a forrástartományból számos olyan elem kerül át a céltartományba, amely a nemzetfelfogás egyes részleteinek magyarázatára, kifejtésére is lehetőséget ad. Az invarianciaelvnek megfelelően ugyanis a család fogalmi tartományának szerkezete rávetül a nemzet fogalmi tartományára (Kövecses 1998: 63-64). A Kossuth-szövegekben ennek a fogalmi metaforának a közkeletűen nem használt részei is kifejtetté válnak.

Az alapvető azonosítások rendszere jelenik meg a következő szövegrészletben:

[...] **nemzetünk** minden pártütők ellenére, melyek számához vegyülnek, útban van egyetlen nagy **családdá** összevevorni, melynek utolsó tagját sem bánthatni anélkül, hogy az egész ne bánthatná. Pedig amely nemzet több millióból áll és hol a milliókat ily **családi kapcsolatok** forrasztják, bizony-bizony, mondom mindenkinek, a **nemzet melléről** visszafutamodnak az erőszak és az ármány minden nyilai, vissza még akkor is, ha **saját fiai** lödöznek saját fiait! Kik egy fénybogár életének egynapi csillámáért marczangolni képesek a **közös édes anya hű kebelét** [...] (A szólásszabadságról. 1840. június 9.)

A nemzet és a család fogalomkörének explicit és motivált képben történő azonosítása lehetővé teszi azt, hogy a továbbszövésben már csak a képi szint elemei szerepeljenek.

A nemzet és a család azonosítása többször is folyamatként, nem pedig állapotként jelenik meg, a nemzet családdá válik, miként ezt a következő, birtokos szerkezetben megvalósuló metaforára épülő szövegrész is mutatja: [...] *azon vidékek lakosai siessenek önkénteseiknek a visszaszerzett helyekre átküldésével bebizonyítani, hogy a **nemzet családkörébe** felvételni érdemesek [...]* (Szózat a gödöllői táborból a visszaszerzett országrészek lakosaihoz. 1849. április 8.)

A NEMZET EGY CSALÁD fogalmi metafora értelmező erejét, kognitív lehetőségeit jelzi az a mód, ahogy ezt az alapképet az egyes rész kérdések magyarázatában Kossuth tovább részletezve használja, a forrástartomány struktúrájának számos elemét emelve át a céltartományba.

A nemzet tagjai testvéreként jelenhetnek meg az egymásra vetítés révén, miként a következő szövegrészletben is, amelyben az alapvető azonosítást a motívum kifejtése nélkül, összetett szóba sűrített metaforaként találjuk meg:

*Főherceg József nádor halála a magyar **nemzetcsaládra** közegyetemes bánatot hozott. Korunknak viszontagságai, pártok és érdekek küzdelme s ellenkező meggyőződések ellenkező tusái megszaggatták a **honnak fiai** közt a **testvériség kötelékét**, de a meghasonlott **testvértáborok** osztatlan pietással, osztatlan szeretettel tekintenek az ősz nádorra, ki mint a **nemzetcsalád pátriarchája** állott a táborok között, harczainkban is éreztetve velünk, hogy **testvérek** vagyunk, - s most midőn földi pályáját végzé: **testvéri** bánattal állunk sírja körül [...]* (Beszéd József nádor halála fölött. 1847. január 5.)

A jelentéstartományok összeillesztésének további eredményeként a nádor egy explicit hasonlat révén jelenik meg, sőt újabb jelentéssíkok is megnyílnak ezen a szövegrészen belül azáltal, hogy a testvériség kötelékként ábrázolódik.

A nemzetcsalád tagjai, a testvérek - azon belül, hogy a nemzethez tartozók összességét jelölik - különböző, részletezőbb értelmezéseket nyerhetnek. A nemzetiségek számára megadandó jogok tekintetében a nemzet szintén anyaként, a benne élő nemzetiségek pedig testvéreként elevenednek meg:

Bármit mondjon is a kérkedő ellenség, ki hálátlan kézzel készül marcangolni e haza kebelét, mely neki szintúgy, nyelvét ne kérdeve századokon át édesanyja volt, mint a magyar fajnak; bármit kérkedjenek is a hálátlanok, kikkel most is a szabadság diadalának percében, ismét nem kérdeve nyelvöket, megosztánk minden jogot, mint édes testvérekkel [...] (Előfizetési hirdetés Kossuth hírlapja iránt).

A testvér metafora válik alkalmassá Erdély helyzetének bemutatására is:

*A Részek, t. Erdélynek karjai kinyujtvák az **anyahon kebele felé**; vonjuk e karokat magunkhoz s az **elszakadott testvér** nem sokára **édes hazánk testvéri kebelére** hajlik.* (A Részek visszacsatolásáról. 1848. január 14.)

Azáltal, hogy ezekben a képszerkezetekben a haza, illetve a haza egyes részei, csoportjai is önállóan cselekvő és érző élőlényként jelennek meg, a képi síkon olyan részletek, például testrészek is megneveződnek (kebel, kar), amelyeknek a fogalmi síkon, a céltartományban nincs egyértelműen azonosítható megfelelőjük.

A nemzet tagjainak testvérekként való ábrázolását a nemesség helyzetének, szükségszerű szerepének értelmezésére is felhasználja Kossuth, az elsőszülött fogalmát emelve be ehhez a forrástartományból:

*Én pedig nem óhajtom, hogy a **nemesség** semmivé legyen, hanem óhajtom legyen a többi polgárok között, **mint testvérek között a hű első szülött**, a háznak első szeglet, kinek vezérlő állása **az ifjabb testvérekbe** önbizalmat önt. [...] miként tarthatja fel a nemesség a jövődönök osztályában e nemzet **elsőszülöttségi** jogait.* (A közteherviselésről. 1847. november 29.)

Az eddig bemutatott példákban a nemzetfogalom értelmezésében ennek a konceptuális metaforának a megértést segítő, heurisztikus szerepe van, az anyaként megjelenő haza azonban emotív szerepben, érzelmi meggyőzésre törekedve is hatásos lehet, miként a következő felkiáltásban, amelyben a két fogalom egy értelmezős szerkezetben explicit képként azonosítódik, majd a képi elem meg is ismétlődik:

***Anyátok, német rablók dúlásai alatt nyögő elárvult édes hazátok** síró szava hív fel benneteket, hős ősöknek romlatlan szívű unokái! **A síró anya** közelgő diadal ünnepében részt venni hív fel benneteket.* (Felhívás a jászokhoz huszárok állítására. 1849. március 28.)

Az érzelmi meggyőzést célozza az azonosítás további kifejtését tartalmazó, anya- és testvérgyilkosság képzete, amely motívum kifejtésére egy egész beszéd épül. A forrástartományból beemelt testvérfogalom ebben a szövegben a céltartománynak az eddigiektől eltérő részletére vetül rá, testvérekként jelennek meg a hadsereg tagjai is:

***Hazánk, mindnyájunk édes anyja; - a magyar hadsereg pedig testvéreink, jóltevőink, szabadítóink.** És Windischgrätz a császár nevében azt parancsolja, hogy **anya- és testvérgyilkosokká** legyetek.* (Szózat a gödöllői táborból a visszaszerzett országrészek lakosaihoz. 1849. április 8.)

Ugyanannak a fogalmi metaforának a különböző megvalósulásaiban tehát a metafora modelláló, a poétikai és a lélektani funkciója is felülkerekedhet (vö. Zalabai 1986: 209-229).

A nemzet családként, élő organizmusként való bemutatása mellett felismerhető egy olyan fogalmi metafora működése is, amelyben az ország, illetve az ország javai építményként, a haza érdekein való munkálkodás pedig építkezésként jelennek meg (vö. Czier 1995: 12):

[...] *a századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékában millió élet, millió érdek nyugszik [...]* (Beköszöntő cikk a Pesti Hírlapban, 1841. január 2.);

[...] *a közjó nagy építményéhez egy-két kődarabbal mi is járulhatánk [...]* (Beköszöntő cikk a Pesti Hírlapban, 1841. január 2.);

[...] *azt gondolám, nemzetem jövő boldogságának épületéhez egy-két szem homokot én is hordhatok [...]* (Pesti Hírlap 1843. december 7.)

A fogalmi azonosítás különböző konkrét metaforák szintjén szerepel a történelem, a történelmi folyamatok könyvként való megjelenítésében is, ennek a képnek a mélyén azonban metonimikus azonosítás fedezhető fel: a fontos események beíródnak a történelemkönyvekbe is:

[...] *szép hivatás: ércbetűkkel írni be neveket az évkönyvekbe, ragyogandókat ezreden át [...]* (Hivatás. Pesti Hírlap 1841. február 17.)

Ő írta be a magyar nevet, e jövevény nemzetiség nevét, Európa nemzeteinek aranykönyvébe, melyből egy ezredév viszontagságai sok nevet kitöröltenek, de azt nem, melyet belé a magyar nemesség férfikarja írt. (A közteherviselésről. 1847. november 29.)

Magyarország történetében sok bús lapok mellett sok örömlap is van [...] (Beszéd a Bécsből visszatért országgyűlési küldöttség fogadásakor. 1848. március 17.)

Nem dicstelen a lap, melyet a magyar nemzet ez elhatározás folytán a történelem könyvébe iktatott. (Nyílt levél Deák Ferenchez. 1867. május 22.)

Ezekben az összekapcsolásokban a céltartománynak is legalább egy-egy eleme nyelvi meg van jelölve, vagyis ezek explicit képek. Implicit képként is jelen van viszont Kossuth szövegeiben az ÉLET mint ÚT ontológiai metafora, amelyet saját, illetve mások politikai pályájára alkalmaz:

A pálya nehéz volt, göröngyökkel és tövisekkel tölt előttem, semmi törés, semmi nyom, én első botorka vándor a kietlenben, és erőm oly gyenge és tehetségim oly nyomorúak [...] (A szólásszabadságról. 1840. június 9.)

Tudtam, hogy a pálya nehéz, tudtam, hogy görönggyel és tövisekkel telt; tudtam, hogy ezer kicsinyded érdekek roppant szörnyetege állandó utamba [...] (Pesti Hírlap 1844. június 30.)

Minőn még egy irányban haladtunk a hazafiúi kötelesség ösvényén [...] (Nyílt levél Deák Ferenchez. 1867. május 22.)

Amint akkor a válság perceiben elváltak utaink, elválva maradtak tizenkilenc hosszú éven át mind e mai napig. (Nyílt levél Deák Ferenchez. 1867. május 22.)

Elvált utainkon kiindulási pontunk s utunk iránya különbözik [...] (Nyílt levél Deák Ferenchez. 1867. május 22.)

Kossuth képszerűségének másik igen gyakori képtípusát a példázatszerű kifejtett, explicit, motivált képszerűzetek jelentik, amelyek szerepe általában a megértetés, a modellálás, a politikai fogalmaknak, jelenségeknek és folyamatoknak, illetve egyes érzelmeknek az érzelmeinkkel észlelhető világ realitásába horgonyozása.

Az ilyen, gyakran szinte allegóriává növekvő képszerűzetek egyik típusában egy explicit metaforikus azonosításra épül a komplex kép, az azonosítás motiváltsága pedig a képi szinten, további implicit metaforák révén bomlik ki:

És én ez állást nem hiú dicsvágy végett óhajtom a nemzetnek, hanem azért, hanem azért, mert ha ez állást most el nem foglalja, sem szabadságát, sem önállását, sem territoriális épségét nem fogja megtartani, hanem minden szomszéd oly kenyérnek fogja őt tekinteni, melyből az szel, akinek tetszik, s ami felmarad, az morzsává porlik, mit darabonként még a hangyák is széthordanak. (Pesti Hírlap 1848. júl. 3.)

Ebben a képszerkezetben az azonosítás jelöltsége sajátos: a *tekint* vonzataként praedicativusi állapothatározóval történik meg, majd a képi szint egyes elemei függetlenednek is a tárgyi szinttől.

Ezt a Kossuthnál tipikus képszerkezetet, azaz az egy azonosító metaforából kiinduló, a képi szinten kifejtő, magyarázó jellegű komplex képet ismerhetjük fel a következő szöveg-részletben is:

Pest a nemzet szíve, s a nemzet testében a vér akkint kering, mikint ereibe a szívből ömlik - rohan ha a szívben forr, nyugodtan folyik, ha a szív nyugodt. Gyönyörű szerep a szív szerepe, de roppant felelősséggel jár, ha öntudatosan lüktet. (Beszéd a kormány pesti fogadtatásakor. 1848. április 14.)

Ezek a képszerkezetek tehát átlátszók, kifejtettek, a képi és a tárgyi elem összekapcsolásának motivációjáról részletes magyarázatot kapunk, vagyis az elevenség, a képi szint dominanciája ellenére is stiláris világosság jellemző rájuk.

A jelentéstartományok összekapcsolásának motívuma a kép kifejtésének során előre is kerülhet, ezáltal még világosabbá, magyarázó erejűvé téve a képet, miként a következő predikatív szerkezetű metafora esetében:

Az óramutató nem szabályozza az idő folyását, de jelzi; az én nevem óramutató; jelzi az időt, mely jönni fog, melynek jönni kell, ha a magyar nemzet számára még tartottak fel jövőt a végzetek [...] (Feljegyzés, 1894. február-március.)

Igen hatásosak azok a szintén egy metaforikus azonosításra épülő komplex képek is, amelyekben a tárgyi és a képi jelentéstartomány a maga teljes viszonyrendszerével, alá-, fölé- és mellérendeltségi viszonyaival együtt jelenik meg, mintegy többszörösen egymásba épülő, explicit képsort alkotva:

[...] és én a szabadság csemetéjének, melynek a komor múlt gyakran reménytelen napjaiban egyik magvetője valék, hű kertésze maradok mindvégiglen, míg vagy össze-rokadok a munka között, vagy egy élő fát látok nőni a csemetéből, melynek lobjai alatt Magyarország leszen nagy, szabad, dicső. (Előfizetési hirdetés Kossuth hírlapja iránt)

A tárgyi és a képi sík egyaránt kifejtett a következő, rejtett aránytrópust tartalmazó, párhuzamba állító képszerkezetben is. Az azonosítást először csak egy parallelizmusban érzékelhetjük, majd egy birtokos szerkezetű explicit metafora forrasztja össze szorosabban a két jelentéssíkot:

Az országgyűlésnek azonban vége van. Szétoszlott a fénycsomó, melyben mint valamely gyűjtőpontban egyesültenek a nemzeti értelmiség sugárai, hogy visszahatva, mint egy pharusról erősb világot terjesszenek szerte, messzire. (A Törvényhatósági Tudósítások előfizetési felhívása)

A parallel jelenségek bemutatása gyakran értelmező, magyarázó szerepű, miként a következő fejtegetésnek a jelentéssíkokat nem azonosító, pusztán párhuzamba állító képisége is:

[...] én egy nemzetet, melynek jól szervezett nemzetőrsége van, oly állapotban vélek lenni, mint aminőbe tette a természet a tövises disznót. Ez megkeresi a maga élelmét békén és nyugalmasan, de ha valahonnan megtámadtatik, összehúzza magát, és nem árthat neki

semmi. Ilyen egy nemzet nemzetőrségi institutióival, és nincs erő a világon, mely az ilyen saját erejét magában érző nemzetet megsemmisíthetné; háborút lehet ugyan ellene viselni, de ha megtámadtatik, hozzáférni semmi oldalról sem lehet. (Jelentés a képviselőháznak az ozorai győzelemről. 1848. október 14.)

A képzetkörök látszólag szokatlan társítását, a motiváció, a párhuzamba állítás alapjának részletes kifejtése oldja fel: a szöveg részletezi azokat a jelentésmozzanokat, amelyek összekapcsolhatóvá teszik ezeket. A parabolikus hasonlóság a szemléletesség révén az érvelés egyik eszközévé is válik.

Az eddig bemutatott képekben a szemantikai összetettség mögött logika rejlik, előtérben marad a képszerűség intellektuális, megértető funkciója, amely azonban háttérbe szorul a következő komplex képekben, amelynek célja az élmény érzékletes, víziószerű felidézése:

Mint a hegytetőről megindított hógomoly szüntelen nő és hengergőztében mind nagyobb s nagyobbá lesz, olyan volt a Tisza partjain talált nép, melynek tetőpontra jutott lelkesülését az istennek hatalmas keze, általam igénytelen eszköz által megindítván, a hazaszeretet tiszta fejér havában odább és odább hengeredve, a harcvágynak és minden áldozatrai készségnek olly óriási nagyságára nőtt, miként roppant erejével okvetlen szétzuzand minden ellenállást, melyet elébe a gonosz szándék emelt. (Felhívás Csanád, Szatmár, Bihar és Békés megyék népéhez általános felkelésre. 1848. október 5.)

A képszerűség egy hasonlat képi pólusával indít, feszültséget keltve ezáltal, majd ezt a hasonlítást motiválatlan, explicit képek építik tovább, amelyekben a víziószerűség révén egészen távolálló képzetkörök (*hazaszeretet - hó*) rendelődhetnek egymás mellé, azonosíthatóknak egymással. Miként ez a komplex kép is jelzi azonban, a síkváltással is élő, különböző képzetköröket felvillantó, tömbösödött képek is rendezettek, átláthatók.

Néhány hatásos egyéni metafora és képi párhuzam átfogóbb szerepre is szert tesz a szövegek szerkezetében, sőt akár szövegek közötti kapcsolatokat is teremthet. Magyarország mint alvó oroszán képe, különböző mértékben kifejtve Kossuth több beszédében is megjelenik:

[...] *a magyar megérezte a maga erejét, a magyar látja, hogy mi erő van benne, s ez őt egy meggyőződésre vezette, hogy t. i. 300 esztendőös nyomás alatt elszenderítve azt vélték, hogy az oroszán meghalt. Az oroszán csak aludt; a vész felébreszté és a hosszas alvás nemcsak, hogy meg nem gyengíté erejét, hanem pihenten áll és készen megívni a poklokkal is, ha kell.* (Képviselőházi beszéd. 1848. október 7.)

Kossuthnak egy kiáltványában ugyanez a parabolikus azonosítás kevésbé kifejtve is megismétlődik, jelezve azt, hogy egy képi és egy tárgyi szint összekapcsolása különböző nyelvi megvalósulási formákat nyerhet:

A magyar nemzetet, mivel nemesszívúleg a hitben és hűségben bizakodva készületlen állt, gyöngének és az oroszánt halottnak hitték, mely azonban erejének érzetében csak alvék. (A magyar forradalom vezetőinek válasza Windischgrätz kiáltványára. 1848. október 25.)

A nemzetközi politikai helyzetet jellemző eleven állatmetaforái egy szövegen belül is visszatérő elemmé válnak, szinte szimbolikus erejük lesznek ezáltal. Egy Helfy Ignácnak írt levelében így írja le a nemzetközi erőviszonyokat:

[...] *az oroszának a concedált hatalmi sphaera erő a támadásra, az, a mit az osztrák számára rezelválnak álmodnak, gyengeség a védelemre; amott egy boa constrictor, mely tért nyer, hogy gyűrűit jobban közénk szoríthassa, imitt egy szertesét huzó laza test, mely a kígyónak elibe mászik, hogy az őt könnyebben szoríthassa; amott egy polyp, mely felénk nyújtja csápjait, imitt egy táplálék, mely a polipnak szinte kínálja magát.* (Levél Helfy Ignácnak a bolgárországi tragédiáról. 1886. szeptember 25.)

A csak a képi szintet részletező víziót, a veszedelem látványos képét csupán a teljes szöveg ismeretében tudjuk a politikai helyzetre vonatkoztatni.

Következő levelében Kossuth rövidebben visszautal erre a képszerkezetre, felidézve ezáltal a képi szint korábbi, hatásos kifejtettségét:

[...] *az orosz hatalmi terjeszkedés [...] pregnánssá teszi azt a veszélyt, amelyet én a boa constrictorral és a százkarú polippal szoktam jelezni.* (Levél Helfy Ignácnak a bolgárországi tragédiáról. 1886. szeptember 26.)

Majd ugyanebben a szövegben már ismerősként, rövidebb szövegegységben is értelmezhető módon, jelzős metaforaként térnek vissza ezek az azonosítások:

[...] *az orosz boa constrictor megnőtt, a pánszláv polyp ezer csáppal ragadt a test minden tagjába, a boa constrictor támadása kívülről, belső dissolutióval hozatott kapcsolatba.* (Levél Helfy Ignácnak a bolgárországi tragédiáról. 1886. szeptember 26.)

A különböző grammatikai megformáltságú képszerkezetek ugyanazokra az azonosításokra vezethetők vissza: Oroszország kígyóként, a szláv népek pedig polipként elevenítődnek meg.

A több képsíkot aktivizáló, összetett, komplex képekben is rendezettséget fedezhetünk föl, a szemantikai összetettség szuggesztív hatása mellett erőteljesen érvényesül a képek szemléltető ereje is. Az átláthatóság ellenére azonban elsősorban Kossuth korai beszédeiben találhatunk olyan képszerkezeteket, amelyekben a diszparát jelentéselemek képzavarhoz vezető törést is okozhatnak, miként a következő képszerkezetben, amelyben a híd és az árvíz képzete által megnyitott jelentéstartományok válnak összeférhetetlenné:

[...] *a dicső lengyelek elhullván, holttesteikből hidat veret számtalan csordáinak a jeges tenger rettenetes ura, s Európának szelídebb vidékeit árvíz gyanánt önti el [...]* (A cári zsarnokság ellen küzdő lengyelekről. 1831. június 23.)

A Kossuth írásaiban és beszédeiben megfigyelt képekről a szemantikai távolság alapján az mondható el, hogy a leggyakoribb a fogalmi dolgok élőlényként, állatként, emberként, természeti jelenséggént való megjelenítése, és viszonylag ritkább azok tárgyiasítása, mivel általában folyamatok, jelenségek dinamikus megelevenítésére törekszik. A képek tárgyi eleme szinte mindig fogalmi jellegű (szabadság, nemzet), ezenkívül államalakulatokat, emberi csoportosulásokat és önmagát metaforizálja Kossuth.

Kossuth stílusában a képszerűség egyrészt a jelenségekhez fűzött magyarázat eszköze, heurisztikus funkciójú modellalkotó erő, másrészt a fogalmakat az érzékelhető valóságba horgonyzó, a közléseket szuggesztívvé, szemléletessé tevő eszköz. A gyakran nagyobb szövegegységekre is kiterjedő képszerkezetek szemantikai összetettsége azáltal válik hatásossá, meggyőzővé, hogy a szövegbeli azonosítások, a jelentéstartományok összekapcsolásában érvényesülő motiváció elfogadása, a merész társítások ellenére is a közlő és a befogadó nézőpontjának közeledését eredményezi.

Szakirodalom:

Czier Andrea 1995. *A NEMZET szó szemantikája a magyar nyelvben.* Egyetemi szakdolgozat. Kézirat. Kolozsvár.

Deák Ágnes 1998. Kossuth Lajos és a XIX. század koreszméi. *Vigilia* 11.

Fónagy Iván 1999. *A költői nyelvről.* Budapest: Corvina Kiadó.

Kemény Gábor 1993. *Képekbe menekülő élet. Krúdy Gyula képalkotásáról és a nyelvi kép stilisztikájáról.* Budapest: Balassi Kiadó.

Kövecses Zoltán 1998. A metafora a kognitív nyelvészetben. In: Pléh Csaba-Győri Miklós (szerk.): *A kognitív szemlélet és a nyelv kutatása*. Budapest: Pólya Kiadó. 50-82.

Lakoff, G. - Johnson, M. 1980. *Metaphors we Live by*. Chicago: The University of Chicago Press.

Szilágyi N. Sándor 1996. *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács.

Zalabai Zsigmond 1986. *Tűnődés a trópusokon*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó.

Kossuth szavainak hatása

Szilassy Eszter

Debrecen

Konferenciánkon nyelvészeti-stilisztikai szempontból elemeztük Kossuth Lajos szónoklatait. Az én záró előadásom feladata más: azt vizsgálom, hogy milyen hatást váltottak ki Kossuth szavai; s azt kívánom bizonyítani, hogy remekbe szabott beszédeivel nemcsak mindenkori hallgatóságát ragadta meg, hanem nemegyszer „történelmet csinált”. E célból felidézem a kortársak visszaemlékezéseit, néhány közismert történelmi eseményt és a történettudomány ezekkel - illetve Kossuth személyével és szónoki tehetségével - kapcsolatos állásfoglalását, véleményét, gondolatait. (Az idézetekben olykor, de nem minden esetben, megváltoztattam a helyesírást, a mai szabályoknak megfelelően.)

Először Kossuth Lajos néhány szónoki sikeréről szólok, majd arról, hogy beszédeinek nyelvi megformálásán kívül mi volt még e sikerek oka, előidézője.

Rengeteg forrás emlékezik meg Kossuth Lajos egy-egy hatásos beszédéről, és sok történelmi munka is utal rájuk; olyan szónoklatokra, amelyek ünneplést, kitörő lelkesedést váltottak ki, sőt fordulatot jelentő történelmi eseményekhez vezettek. A továbbiakban ezekről adok rövid - s természetesen korántsem teljes - összegzést.

Kossuth már diákkorában is képes volt arra, hogy szónokként elismerést szerezzen: az eperjesi evangélikus gimnáziumban szónokversenyt nyert, latin nyelvű búcsúbeszédet mondott. Elegáns dikciójával és dallamos hangjával egyaránt sikert aratott.

Első nyilvános közgyűlési beszédét 1831. január 21-én tartotta: hozzászólt az országgyűlési követek beszámolójához. E tüzes hangú beszédében elítélte báró Vay Miklósnak a magatartását: ő a másik küldöttől eltérően nem a követutasításoknak, hanem a király kívánságának megfelelően szavazott (s ezért „jutalmul” Borsod megye adminisztrátora lett). Kossuth ironikus beszédére (azt fejtegette, hogy ha már az uralkodó a rossz hazafiakat jutalmazza, akkor a megye kezdeményezze a jó hazafiak megjutalmazását) nem kisebb személyiségek figyeltek fel, mint Kazinczy Ferenc - aki „egy dühre gyulladt Catiliná”-hoz hasonlította az ifjú szónokot - és maga a megvádolt Vay báró; ő a kancellárhoz írt beszámolójában „eszés, de karakter nélkül való, ritka előadással bíró prókátor”-ként jellemezte Kossuthot (idézi Deák István 1983: 39). Beszédének hatását bizonyítja, hogy a politikai életben ekkor még teljesen ismeretlennek és névtelennek számító fiatal ügyvédet beválasztották a közgyűlésnek abba az albizottságba, melynek feladata volt a megye állásfoglalásának előkészítése a közpolgári, közjogi kérdésekben.

Védőügyvédként is hatásos szónok volt: ékesen és ügyesen védekezett saját ügyében. 1831 őszén a Zemplén megyei árvaszék bizottságot alakított, mely a koleralázadás egyik áldozatának a hagyatékát leltározta. Kossuth kártyaadóssága miatt a zempléni árvaszék tulajdonába került tizenkét hordó bort olcsón eladta, a bizottság vezetőjének nem adta át a pénzt. Talán ügyvédi ékesszólásának is köszönhető, hogy a bizottság nem fosztotta meg megyei hivatalaitól, ügyét nem tette át a rendes bírósághoz.

Kossuth Lajos arra is képes volt, hogy dicsőségesen távozzon egy sikertelennek bizonyult mozgalom éléről. 1846. augusztus 20-án mondott le az egyre nehezebben működő Védegylet igazgatásáról, s ez alkalomból nagy beszédet tartott. Bár a mozgalom ekkor már nem volt eredményes, Kossuthot beszéde után óriási ünneplésben részesítették.

1848-ban kezdődött Kossuth igazi nagy szónoki korszaka. Szekfü Gyula így ír erről: „Kossuth márciusban [ti. negyvennyolc márciusában] megtalálta hivatását, a nemzet élni vágyó független érzéseinek harsonása lett, a nemzeti autarkianak a magyarság lelkéből lelkedzett hirdetője, kinek szavai, legyenek még oly kevésbé realiztikusak is, mindnyájunkban visszhangra találnak mindaddig, míg a magyarság nemzet marad” (1936: 389). Március 3-án tett indítványt a pozsonyi alsótáblán az uralkodóhoz intézendő feliratról. A képviselők a javaslatot ellentmondás nélkül fogadták el, a hivatalos ülésen megéljenezték. C. A. Macartney angol történész szerint ez volt „a forradalom megnyitó beszéde” (idézi Deák 1983: 83).

Ezt az osztrák császárság tartományainak is alkotmányt követelő felirati javaslatot Bécsben tanuló magyar diákok németre fordították. S Kossuth szavai valóban történelemformáló, tömegeseményeket kiváltó erővé lettek. A március 13-i bécsi forradalom napján Bécs utcáin és az egyetem aulájában többször is felolvasták az elragadtatott tömegek előtt. Pulszky Ferenc így emlékezik: „[...] egy fiatal orvostanhallgató, Spitzer felszökött a kútházra s dörgő hangon fel kezdte olvasni Kossuth beszédének német fordítását [...] Zajos helyeslés, taps és éljenzés hangzott el erre” (1998: 9).

Nem csoda hát, hogy amikor Kossuth a Pozsonyból érkező küldöttség élén Bécsbe látogatott, kitörő lelkesedéssel fogadták. Százezres tömeg várta a küldöttséget. Széchenyi e napról ezt írta naplójába: „Kossuthot többször virágokkal koszorúzzák meg, és az egzaltált bécsiek, lengyelek és itáliaiak átölelik” (1998: 11). Kossuthot az alkotmányos fordulat kivívójaként magasztalták; amerre elhaladt, fegyveres diákok és nemzetőrök álltak az utak mentén, este lámpával világítottak neki; a lovakat kifogták kocsijából; a zokogó asszonyok boldogok voltak, ha megérinthették. A lelkesedés fenntartását nyilván segítette, hogy útközben háromszor is beszélt. Szállásán pedig négyszer hívták az erkélyre, újra meg újra követelve, hogy szóljon. Kossuth maga is érezhette szavainak erejét, mert tíz évvel később így gondolt vissza erre a napra: „[...] végig cikázott agyamon a gondolat, hogy mi történhetnék a Burgnak ügyefogyott gazdáival [...] egy negyed óra alatt, ha én a körültem tátongó puszkaporos aknába az élő szó szikráját vetném bele” (idézi Deák 1983: 90).

Szekfü Gyula szerint Kossuth Lajos az országgyűléseken is kiválóan kamatoztatta szónoki képességeit, márciustól az alsótábla „Kossuth szónoki varázsa alá kerül, s indítványait a pillanat hatása alatt egyhangúlag üdvözli, bár utóbb nem egyszer szeretné megváltoztatni” (1936: 390). Talán egy kicsit ennek is köszönhető az ún. áprilisi törvények gyors elfogadása (a fontos törvényjavaslatok nagy többségét ő fogalmazta vagy sugallta). Ezt az állítást Deák István is megerősíti: szeptembertől Kossuth „[...] már nem állhatott elő olyan javaslattal, amit ne szavazott volna meg a ház” (1983: 183).

Például 1848. szeptember 11-én, amikor a helyzet már válságosra fordult (10-én lemondott a miniszterelnökségről gróf Batthyány Lajos; megindult Jellasics támadása; a nádor megkísérelte a hatalom átvételét; Széchenyi István már összeroppant), Kossuth - aki először lemondott pénzügyminiszteri tisztségéről, ám azután mégis visszavonta lemondását - hosszú, szenvedélyes, költői, meggyőző felszólalásában követelte, hogy a képviselők hagyják jóvá az ötförintos bankjegyekre vonatkozó intézkedéseit, és iktassák törvénybe a kormány sorozással kapcsolatos javaslatát, amelyet a király nem szentesített. Ékesszólása elismerésképpen egyetlen ellenző szó sem hangzott el (igaz, beszéde közben tömegtüntetés vonult az országgyűlés elé).

Kossuth szavaival gyakran meg is tudta fordítani az országgyűlés szándékát. 1848 végén már erősödött a szabadságharcot lezárni szándékozó békepárt. A békekötést kívánó képviselők nem óhajtották megbuktatni Kossuthot vagy az általa vezetett Országos Honvédelmi Bizottmányt, de meg akarták mutatni Kossuthnak: nem áll mindenki egyöntetűen mögötte. Ezért

december 6-án Pázmándy Dénes, a képviselőház elnöke javaslatot tett Ferenc József trónra lépésének elismerésére. Kossuth azonban ehelyett rábírta a képviselőket az ő javaslatának az elfogadására, így a trónra lépést az országgyűlés alkotmányellenesnek nyilvánította.

Az is Kossuth parlamenti szavainak érdeme, hogy 1849. július 28-án az országgyűlés egyhangúlag fogadta el a nemzetiségekről szóló törvényerejű határozatot. Pedig ezt a kezdeményezést számos középpárti képviselő és a teljes baloldal ellenezte.

Kossuth szónoki sikerei közül a három legnevezetesebb: az 1848. július 11-i beszéd, melyben nemzeti önvédelemre szólított fel; a szeptember-októberi toborzókörúton tartott szónoklatsorozat és a nemzeti függetlenség kikiáltáskor elmondott beszéd. Idézzük most fel e híres szónoki teljesítményeket a szemtanúk visszaemlékezései segítségével!

Kossuth július 11-i önvédelmi felhívásának fennmaradt szövegéből úgy látszik, órákig beszélhetett. Azt kérte, hogy a nemzeti hadsereg létszámát emeljék fel kétszázezerre - ebből negyvenezer katonát azonnal ki kell állítani -, és hadi célokra szavazzanak meg negyvenkétmillió forintnyi adót. A javaslatot a képviselők egyhangú igenléssel fogadták, ami nem volt gyakori jelenség a magyar országgyűléseken (s a beszédet végig helyeslő közbekiáltások kísérték, erről l. Szathmári István 1994: 262). A képviselők lelkes helyeslését kifejező felállást pedig érdekes módon éppen Nyári Pál kezdeményezte - holott ő Kossuth politikai ellenfele, az ellenzéki radikálisok vezetője volt. Vajda János a következőképpen idézi fel a beszéd hatását: „A lelkesedés egyre fokozódott. Már minden egymásra következő mondata gyújtott, elragadt, meghatott, a közönség mintegy fuldokolt a hatás alatt, mert lelkesedése küzdött a figyelemmel, s elnyomta tetszése kitöréseit, hogy meg ne zavarja a szólót, s nehogy a zajban egyetlen szótag rá nézve értetlen maradjon.”. S amikor elhangzott a híres „Megadjuk!” kiáltás, „[...] a karzat éljen-viharba tört ki, s néhány percig tartott a lázas jelenet, mely a magyar országgyűlések történetében a legritkábbak egyikének [...] mondható. [...] örömkönnyek csillogtak a szemekben, képviselők, hallgatók egymást átölelték”. A kossuthi szállóige („Leborulok a nemzet nagysága előtt”) pedig, ha lehet, még ennél is nagyobb hatású volt: „A hallgatóság e ponton valóban nem tudta, mit csináljon. Érezte, hogy bármit cselekszik, már külső jelekkel ki nem fejezheti megindulását. [...] A lelkesedés zaja újólag kitört és nem is szűnt meg többé. [...] A közönség a legrendkívülibb fölindulásban, aggodalom, lelkesedés érzelmei közt toltul kifelé, szemeit az alélt szónokra függesztve, kit barátjai karjaikon inkább vittek, mint vezettek ki. [...] a tömegben nagy volt azok száma, akik a jelenet hőseit félistennek nevezték” (Vajda János 1972: 324-325).

Kossuth Lajos hírneves toborzókörútja 1848. szeptember 24-én kezdődött. Mindössze öt várost járhatott végig (Ceglédre, Nagykőrösre, Kecskemétre, Abonyba és Szolnokra jutott el), amikor visszahívták Pestre; de máris tizenkétezer volt azoknak a száma, akik az ő hívó szavára léptek be a hadseregbe. Körútjára elkísérte Jókai Mór is, aki ilyen benyomásokat szerzett: „Cegléd vásárterén már egy felzúgó tenger várt reá, férfifők tengere, melyet hullámmá paskoltak fel szavai, mint ahogy játszik a zivatar a tengerrel. [...] A nép sírt, mint ahogy sírnak az oroszok. [...] Egy óra múlva Cegléd minden férfilakója talpra lett állítva [...], s Nagykőrösön megújult ugyanazon jelenet lámpák világa, csillagok fénye mellett. Másnap ugyanazon jelenetek Kőrösön és Kecskeméten a hullámozó férfifőtengerrel, mellyel a vihar játszik. Kecskeméten éppen vásár volt, a vásáros népből tábor lett, s ami vasat itt megvettek, az nem ment füvet kaszálni” (Jókai Mór 1998a: 88). E körútnak katonai szempontból alig volt jelentősége (hiszen a toborzottak nem voltak képzett katonák), a politikai és lélektani hatás viszont szinte felmérhetetlen, hiszen a parasztok ekkor láthatták először Kossuthot. Deák István szerint: szónoklatai, egyéni vonzereje és őszintesége az amúgy gyanakvó és rideg alföldi parasztságot „az elragadtatás csúcsaira lendítette”, s Kossuth Lajos „a parasztok szentje, istene, mindene lett” (1983: 187). A magyar szobrászművészet is így örökíti meg Kossuth alakját: majdnem minden szobor a toborzókörúton szónokló, köztisz-

teletnek és szeretetnek örvendő Kossuthot ábrázolja (Kossuth beszél, a nép hallgatja, s hálásan emelik feléje karjaikat) - még New Yorkban, Manhattanben is áll egy ilyen szobor.

Az 1849. április 14-én a debreceni Nagytemplomban tartott országgyűlés inkább tömegtüntetés volt, mintsem parlamenti ülés. Vachott Sándorné így élte meg ezt a nevezetes napot: „A debreceni nagytemplom környékén roppant néptömeg ácsorgott már kora reggel óta. Percről percre szaporodék a tömeg [...] Félig agyonszorítva kénytelen voltam minden erőmet összeszedni, hogy lábaimon megállhassak [...] Mély és ünnepélyes csend között kezdé meg beszédét Kossuth Lajos [...] szónoklata olyan hatást idézett elő, melyhez hasonlót talán soha templom falai között nem látott halandó. Harsogó éljenek jelezték a közérzetet, elragadtatást és lelkesülést [...] csak Horváth Mihály püspök és Vetter tábornok tarták meg nyugalmukat: az örömrivalgás között merengeni látszának, talán a közeli jövő tünft föl előttük” (1998: 169).

Említettem már, hogy Kossuth az egyszerű embereket is meg tudta szólítani. Ennek szép példája Vajda János visszaemlékezése, amely arról szól, hogy Kossuth Debrecenben egy csapat Lehel-huszárhoz intézett rövid buzdító beszédet. Hallgatói egyszerű emberek, földművesek, pásztorok voltak, „s igen higgadt, csaknem hideg közönyösnek látszottak [...] Érdekes lélektani látvány volt, mint jött tűzbe egyszerre a csaknem holt tömeg [...] Ez egyszerű pórlegények nem tudták, mivel, hogyan, s miáltal fejezzék ki fölundulásukat. Mint a villany, végig járta a csapatot a kormányzó szavainak gyújtó hatása. Az előbb oly csöndesen, mozdulatlan álló csapat egyszerre mozogni, valósággal rángatózni kezdett. Némelyik sarkantyúját dőfte akaratlanul lova oldalába, mások kardjaikat nyújtogatták a levegőbe, mintha az egész egy zongorát képezett volna, melynek csappantyúit egy virtuóz végigrohanó keze billegteteti; volt, aki egyet káromkodott [...] mások bekiáltottak, s mintegy feleltek a szónoknak, s szinte megkönnyebbültek, midőn a beszéd végén a tömeg éljenét túlharsoghatták” (Vajda 1972: 326).

A szabadságharc 1849 augusztusában elbukott, s Kossuth Lajos emigrációba kényszerült. Ám itt sem maradt tétlen; s ha eddig Magyarország leghíresebbnek, legjobbnak tartott szónoka volt, most - elmondhatjuk - szinte az egész világ megismerte szónoki tehetségét. Szekfü Gyula így értékeli Kossuth emigrációbeli tevékenységét: „egymaga többet tett Magyarország megismertetése és a magyarság iránti részvétel felkeltése érdekében, mint azóta is magyar generációk összes fáradozásai. A siker egyedül az ő személyének köszönhető” (1936: 453).

1851-es southamptoni partraszállásától kezdve Angliát valóságos Kossuth-láz szállta meg; Kossuth Lajos megjelenése, klasszikus angol nyelven tartott szónoklatai, tartózkodó és önzetlen magatartása, abszolutizmusellenes, liberális retorikája az angol közönség számára a szabadság hősét, jelképét jelentette. Bankettekén, „meetingeken” tartott beszédeivel mélyen behatolt az akkori angol nemzedék lelkébe szimpatikus alakja.

Ezután Kossuth az Amerikai Egyesült Államokba utazott. Itt zászlókon és transzparenszen Jézushoz, Mózeshez és Washingtonhoz hasonlították. Az útvonalakon, ahol elhaladt, száz- ezrek örjöngtek. A tiszteletére rendezett gyűlések látogatottsága akkora volt, mint egy esélyes elnökjelölté. Az Amerikában megjelent cikkek dicsérték hibátlan, zamatos, ódivatú angol stílusát, előkelő modorát; az egyik cikk például így méltatta: „bámulatos hajlékonyság és bőbeszédűség jellemzi, s a keleties ékesszólás elektromos lángja fűti fel” (idézi Deák 1983: 358). De versek, sőt könyvek is születtek róla. Emerson véleménye az volt, hogy Kossuth „méltó arra, hogy tanár legyen a szabadság egyetemén” (idézi Szabad György 1977: 169). Helyi fogadtatásának szervezői közt ott volt Abraham Lincoln. Alakja az ekkor még gyermek Edisonra is felejthetetlen benyomást tett. Webster külügyminiszter Kossuth kongresszusi beszédének hatására 1852. január 5-én a Kossuth tiszteletére adott washingtoni vacsorán a független Magyarországra üritette poharát - pedig ez osztrák diplomáciai tiltakozást váltott ki.

1859-ben Kossuth ismét Angliába látogatott, hogy hozzájáruljon a brit semlegesség biztosításához a küszöbön álló osztrák-olasz háború esetére (erre azért volt szükség, mert a Kossuth-emigráció arra törekedett, hogy a háborút Magyarországra is kiterjesszék, s ezzel kivívják a magyar függetlenséget). Angliai tömeggyűlésein tartott beszédeit a világsajtó kivételes figyelemben részesítette; Angliában több mint száz könyvet és több ezer cikket szenteltek neki. Jó diplomáciai érzékén és kapcsolatain kívül talán a gyűléseknek és az ezeken tartott szónoklatoknak is köszönhető, hogy célját sikerült elérnie (bár a háborúhoz és ezzel kapcsolatban Magyarország függetlenségéhez fűzött remények meghiúsultak).

„Úgy árasztani maga körül a fényt soha szónok nem tudta, mint ő” - írta Kossuth Lajosról Jókai (1998a: 88); de a Kossuthal nem rokonszenvező Pálffy János is így nyilatkozott: „Én Kossuth Lajost a jó szónokokban nem szegény Magyarország legjelesebb szónokának, [...] s a világ legnagyobb agitátorának tartom” (idézi Katona Tamás 1987: 8). Láthattuk, milyen hatást váltottak ki szónoklatai - nemegyszer történelemformáló erejük volt -, s arról is hallhattunk, hogy miféle nyelvi-stilisztikai jellemzők tették ilyen hatásossá beszédeit. A továbbiakban arra a kérdésre keresem a választ - felhasználva a kortársak és a történészek értékelését -, hogy ezeken kívül még mi járulhatott hozzá szinte példa nélkül álló szónoki sikereihez.

Mindenekelőtt talán az, hogy kitűnő előadó volt. Törékeny alkata miatt sokszor fordult elő, hogy amikor beszédbe kezdett, úgy látszott, mintha közel lenne az ájuláshoz. De hatalmas erővel leküzdötte gyengeségét, kimerültségét (és sok betegségét, amelyekre oly gyakran panaszkodott), s a hangja szinte mennydörgéssé erősödött. Idézzük fel megint Vajda János, illetve Vachott Sándorné emlékeit a híres július 11-i és április 14-i beszédekről! Az első beszéd elmondásakor „Kossuth éppen súlyos betegségből lábadt föl, s oly gyöngye volt, hogy úgy vezeték föl barátai az ülésterembe. [...] A betegség igen észrevehető nyomaival arcán s alakján, halványan lépett a szószerkeztetésekre. [...] igen gyöngye, halk hangon kezdé beszédét, [...] de oly csönd volt a teremben, hogy még susogó hangját is meg lehetett hallani. [...] hangja mindegyre erősült, mozdulatai élénkültek, s úgy tetszék, mintha a lelkesedés előbbi egész erejét visszaadná. Midőn már vagy fél óráig beszélt, nemcsak ő maga, de a hallgatóság is elfeledkezett testi betegségéről, s a szónoklás állott előttünk, ereje egész nagyságában” (Vajda 1972: 323-324). A Nagytemplomban Kossuth „[b]eszédét nyugodtan, csendes hangon kezdte, de minél inkább belémerült az okok fejtegetésébe, annál inkább felmelegedett, hangja zengőbbé, varázsteljesebbé vált, [...] elragadva hallgatóival együtt önmagát is” (Vachottné 1998: 169). Kemény Zsigmond így méltatja Kossuthot: „[...] csodálatosan szép orgánummal bírt, melynek a suttogástól kezdve a legélesebb hangokig saját varázsa volt, ellenállhatatlan, majdnem bódító. Őt az arckinyomattól egészen a kéz legkisebb mozzanatáig, ha nem is művészi, de gyakorolt és néha kiválóan nemes előadási modor jellemző” (idézi Katona 1987: 8).

Kossuthot kortársa, Csengery Antal ekképpen bírálta: „Több benne a hangzatosság, mint a lényeg; több a szónoki áradozás, mint a szabatosság megengedi; több a szónoki fogás, a rétori ügyesség az államtudományi ismeretnél. Nem oly mély, mint áradozó. Inkább betölti a fület, mint a lelket” (idézi Szathmári 1994: 259). Illyés Gyula kritikája szerint Kossuth szónoklatainak pátosza a tetőpontra dagályosságba megy át - s beszédeiben amúgy is igen sok latinizmus és germanizmus található (idézi Katona 1987: 8). Ám nem szabad elfelejtenünk, hogy ez a kornak és a kor szónoklatainak jellemző vonása. (Kossuth pedig a pátoszt művészi szintre emelte, s szónoki sikereit leginkább beszédei fegyelmezett szerkezetének és nyelvi gazdagságának köszönhette). Deák István így jellemzi azt az időszakot, melynek Kossuth volt a legkedveltebb szónoka: „A kor a személyes tragédiák, erkölcsi válságok, bizarr helyzetek, gyermeteg elképzelések és nagyszerű tervek kora volt. A szereplők nyelve és stílusa gazdag volt, pompázatos, lelkes, fennkölt és érzelmes” (1983: 19). A kortárs, Vajda János is megemlékezik e kor sajátos hangulatáról, lelkiállapotáról: „Az akkori kedélyek állapota merő ellentéte volt a mainak. A rendkívüli, különös, eredeti, sajtóságos, merész, költői után vágyódott

mindenki” (1972: 313). Ez a kor a romantika kora, s „nem lehet kétséges, hogy Kossuth szenvedélyes hangjában, az érzelmekre is apelláló őszinte pátozában, egyéni meglátású szemléletes képeiben, oly kifejező körmondataiban a romantika is ott munkált” (Szathmári 1994: 258).

Rendkívül megragadóvá tette beszédeit az is, hogy mindig megtalálta az alkalomhoz illő hangnemet: méltóságteljes, komoly, félelmetes, kedélyes, hízegő vagy szerény egyaránt tudott lenni. Szónoklatai a korban megszokottaknál érthetőbbek és rövidebbek voltak. Székfü jellemzése szerint „kifejezéseinek válogatottságával sokkal inkább megnyeri a hallgatókat, mint Széchenynek nehezen követhető, incisumokkal terhelt, többnyire élesen satirikus dikciója. Míg a kortársak többnyire hosszú beszédeket tartanak, Kossuth közéleti nyilatkozatai rövidebbek, s ezzel biztosan uralkodik a tömegeken” (1936: 312). Kemény is kiemeli, hogy Kossuth beszédei „soha az unalmasságig hosszúk vagy a figyelem fárasztásáig tartalmasak nem valának” (idézi Katona 1987: 8).

Bizonyára erősen hatott kortársaira, hallgatóira optimizmusa, lelkesedése, a szabadság kivívásába vetett töretlen hite; ahogy Székfü Gyula mondja: „A nemzeti szabadságérzelmeket senki, még Lamartine sem tudta oly megragadó szavakba öltöztetni, mint Kossuth ezidőbeli beszédeiben. Két alföldi sereggyűjtő útján, képviselőházi beszédeiben, manifesztumaiban minden idők leghatalmasabb szabadságérzete szólal meg, tiszta magyar formában” (1936: 418).

Kossuth Lajos, ha a helyzet úgy kívánta, kiválóan tudott rögtönözni. Ilyen rögtönzés lehetett a már említett nevezetes mondat: „Leborulok a nemzet nagysága előtt”. „E szónoki fogás váratlan és kétségkívül rögtönzött volt, mint általában Kossuth minden beszéde, és mégis a szónoklat történetében alig találhatnánk ehhez zsenialitásra fogható” - értékeli a mondatot Vajda János (1972: 324). Jókai Mór is feljegyezte a toborzóköriúttal kapcsolatban: „Sohasem ugyanazon beszédet, amit itt vagy amott mondott, mindig mást, mindig olyant, mit a belső hév sugallt ajkaira” (1998a: 88). Kemény Zsigmond „félíg készült, félíg rögtönzött”-ként jellemezte a kossuthi szónoklatokat (idézi Katona 1987: 8).

S nemcsak szavakat, hanem - olykor egészen színpadias - gesztusokat is tudott rögtönözni, s ezekkel is támogatta, hatásosabbá tette megnyilatkozásait. Egyszer például Veszprém és Fehérvár között a magyar nőekkel hatalmas sírt akart ásatni. Ezt győzelem esetén a bele temetendő ellenségnek, meghátrálás esetén a dicstelenül elpusztuló, gyáva nemzetnek szánta.

Az sem mellékes, hogy Kossuth remekül értelt, nemcsak nyelvi, hanem politikai szempontból is. Jó taktikus volt: egyidejűleg igyekezett és tudott hatni a nemesség idealizmusára és hazafiasságára, becsvágyára és hatalomvágyára, félelmeikre és létfenntartási ösztöneikre; gazdasági önérdekre, mohóságra, józan észre és érzelmekre. Egyszerre alkalmazta a nemzetközi forradalmi jelszavakat és a hagyományos diplomáciából vett érveket.

Kiváló politikai, taktikai érzékét példázzák a következő esetek: 1848. március 3-án az ingadozók megnyerése érdekében a közteherviselés és az örökváltság kérdésében csak arról beszélt, amit az alsótábla már jóváhagyott.

Március 19-i beszédeiben nem nevezte forradalomnak a március 15-i eseményeket, a tizenkét pontot átadókkal pedig közölte, hogy a kiáltvány szép, de felesleges, mert már szerepel az országgyűlés programjában. Érezte a fiatal radikálisokkal, hogy Pest-Buda nem az ország ura, nem nevezheti magát a nemzeti akarat egyedüli képviselőjének. Ezzel kettős célt ért el: megnyugtatta a konzervatívokat, hogy nem engedelmeskedik a radikálisok követeléseinek, ugyanakkor pedig figyelmeztette a pesti radikális ifjúságot: legyenek hozzá hűek, mert csak rá számíthatnak.

Olykor a fenyegetéstől sem riadt vissza, de ezt mindig óvatosan, a kompromisszumra való hajlandóság jelzésével tette: március 29-én, amikor már megérkezett a királyi leirat Magyarország önállóságának csökkentéséről, s már zajlottak a tüntetések, a forradalom veszélyére utalva vitte keresztül, hogy az országgyűlés nem fogadta el a leiratot, de hangsúlyozta azt is, hogy az udvarral való tárgyalást nem lehet beszüntetni; szeptember elsején pedig egyenesen diktatúrát helyezett kilátásba, ugyanakkor javasolta, hogy száztagú küldöttség menjen Bécsbe, tárgyalás céljából.

Kortársai bírálták is Kossuthot, amiért az adott politikai cél vagy a hatáskeltés érdekében „taktikázott”. Jókai Mór ezt a megjegyzést fűzi Kossuth függetlenségi beszédéhez: „Amivel Kossuth minden beszéde tömve van: a retorikai szépség, a szenvedélyes vehemencia, a ragályos prófétai ihlet, e beszédben mindaz legmagasabb potenciájára emelve volt érezhető. Csak a hidegebb gondolkozók előtt tűntek fel Kossuth beszédének árnyoldalai”. Majd Jókai részleteket emel ki Kossuth beszédéből, s közli a velük kapcsolatos fenntartásait: „Mérheti rám a sors a vérpadot, a bürökkehelyt, a száműzetést, de azt soha: hogy ezentúl Ausztria polgára legyenek!» De hát a haza? Egy ember gyűlölete vagy akár egymillió gyűlölete elég ok-e arra: hogy a nemzet azon kockára tétessék, ahol ha nem győz, semmivé lesz. »Tennünk kell e lépést, nehogy a győzelmek folytán valaki bennünket megelőzzön.« A hatalomféltés átka [...] Attúl tartottak: hogy Görgey hamarabb kikiáltja a függetlenséget, mint az országgyűlés. Ezt hinni talán volt okuk, de ez nem volt azért ok arra: hogy őt megelőzzék. Egyes hadvezérek szava nem bírt volna azon következménnyel, mellyel az egész országgyűlésé. »A hadsereg követeli e lépést.« Görgey, tudtuk: ellene volt. [...] Klapka megtörtént tény után annak megsemmisítésére agitált, az egész hadsereg oly ide nem illő hangulatban volt [...] »Tennünk kell e lépést, nehogy a veronai kongresszus felőlünk mást határozzon.« Tökéletes ismeretlenség a külesemények tárgyában. Bizonyára: veronai kongresszusról nem hallott sem azelőtt, sem azóta senki egy ígét. Hol vette Kossuth ez eszmét, az előttem titok” (Jókai 1998b: 166-167).

Petőfi Sándor 1849. július 11-i, Arany Jánoshoz írott utolsó levelében elmarasztalta Kossuthot, mert népgyűlést hirdetett velük, hogy hívják a népet mindent eldöntő csatára, s megígérte, hogy ő is jelen lesz, sőt, ha kell, meghal Pest romjai alatt - ám ugyanezen a napon közölte azt is, hogy a kormány elköltözik (Petőfi 1998: 200). Arany János 1858-ban ironikus jegyzetet írt barátja soraihoz: „K[ossuth] egy mondókát tartott, hogy a haza veszélyben van, a népet fanatizálni kell keresztres hadra stb. Mi eljöttünk, de nem vettem észre, hogy valamelyikünk valami nagy dolgot tett volna” (1998: 201).

Hallgassuk meg azonban a történész véleményét is: az efféle megnyilatkozásokat és lépéseket „eleinte nem a népszerűség hajhászata” miatt, hanem „a szabadság érdekében való küldetésének” tudatában tette (Szekfü 1936: 413).

Nyilvánvalóan hatott a közönségre Kossuth jó megjelenése, magabiztos fellépése: „[...] egyénisége, [...] külső és belső tulajdonai mindenképp alkalmasak voltak a szimpátiák növelésére. Középmagas, férfias termet, szép tiszta arcvonások, tüzes szemek, hosszú egyenes orr, kemény energikus áll, az egész arcon komolyság és férfias melankólia egy neme ömlik el, melyet a sápadt szín határozottan szellemivé alakít”; hangja „érzelmes, gyakran lágy és mégis férfias” - jellemzi Szekfü Gyula (1936: 312). Deák István ilyen portrét ad: vékony, középtermetű, ember, világosbarna hajjal, sötétkék szemmel; vonásai szabályosak, fejformája hosszúkás, orra görögösen finom metszésű, homloka intelligensen magas; telt, hullámos szakáll méltóságot adott arcának, kiemelte szép, szabályos vonásait (1983: 30 és 90). Egyszerű, elegáns öltözet is hozzájárult a pozitív képhez. Jókai így jellemezte Kossuth öltözkését: „Kerek fekete kalapot viselt, hátralengő fekete tollal, viselete egyszerű volt, mint mindig. De mikor szólt, óh, akkor bíbor és arany volt rajta minden” (1998a: 88). Vachott Sándorné is

hangsúlyozza: „[...] fekete bársony díszmagyar ruhát viselt [...] Ihletett arca átlátszó halványságát egyszerű sötét öltözete még feltűnőbbé tette” (1998: 169).

Igen fontos, hogy Kossuthnak kitűnő volt a kapcsolata hallgatóságával, mindig megbecsülte közönségét. A tömegekkel való közvetlen találkozás nagy élmény volt számára, megsokszorozta energiáit, még eltökéltebbé tette: „nem én öntöttem lelkesedést a népbe, hanem én vettem tőlök erőt és lelkesedést” - mondta október 7-én, toborzókörútja után (idézi Szabad 1977: 146).

Sikereit kitartásának, munkabírásának is köszönhetette - e tulajdonsága kiváltotta mind a kortársak, mind az utókor elismerését. „Szédületes munkabírása révén szinte mindenütt egyszerre jelen van; szeptember elseje és tizenötödike közt legalább tizenhárom rendeletet, öt hosszabb közleményt és számos újságcikket fogalmaz meg. Közben elmond vagy tizenhat parlamenti beszédet.” „Nap mint nap beszédet mondott a képviselőházban, néha napjában kétszer-háromszor is [...] Arra is futotta idejéből, hogy cikkeket írjon, szót váltson a [...] tömegekkel” (Deák 1983: 175, 183).

Kossuth Lajos a reformkornak az egyik, 1848-49-nek pedig a legjelentősebb politikusa. Politikai sikereit, vezető szerepét nagyrészt szónoki tehetségének köszönhetette. Szónoklataival önmagában is képes volt tömegek befolyásolására, fontos döntések keresztülvitelére, jelentős események előidézésére. Összegzésként és méltatásként Szekfü Gyula - a kossuthi pátoszhoz méltó módon megfogalmazott - gondolatait idézhetjük: „Jelentőségét 1848-at megelőzőleg csak akkor tudjuk igazán értékelni, ha meggondoljuk, hogy a demokráciára irányuló és néptömegekkel operáló liberális reform minden országban csak akkor tudott hirtelen előtérbe nyomulni és harckészen kifejlődni, ha akadt, aki a tömegeket zászlaja alá vezette. Ez a nagy vezető, aki tollával és szavával egyaránt uralkodik honfitársain, aki lángba borítja fagyos közönyüket és megtöri a történeti erők tradicionális mozdulatlanságát, [...] nem egyszerű meggyőzéssel, hanem érzelmekkel, borzadály és lelkesedés felkeltésével, a tömegek felkorbácsolásával kényszeríti ki az avult réginek félretolását [...] az ő műve, hogy a liberális tan mélyen behatolt a magyar agyvelő szövevényeibe, s ott él annak rejtett zugaiban még ma is. [...] A liberális vezércikk csakúgy, mint a liberális rétor, a magasban szárnyal, vakító perspektívákat nyit meg ámuló hallgatósága előtt, s ilyképpen reformtervek egymásra halmozásával légkört teremt, hatalmas közvéleményt, mely ettől kezdve, épp Kossuth működése következtében, bátran megmérkőzhetik a rendiség konzervatív erőivel. Ez az erő, mely a negyvenes évek fejlődését rohamban viszi a végkifejlés felé, Kossuth publicisztikai és oratórius működésének szüleménye, [...] az ő szelleme él a tömegekben” (1936: 315, 317).

Forrás:¹⁶

Arany János 1998. Jegyzet Petőfi leveléhez. In: Varga Domokos (szerk.): *Szabadság és halál 1848-49. Szem- és fültanúk híradásai*. Budapest: Hét Krajcár Kiadó. 201.

Deák István 1983. *Kossuth Lajos és a magyarok 1848-49-ben*. Budapest: Gondolat.

Jókai Mór 1998a. Kossuth toborzója. In: *Szabadság és halál*. 87-89.

Jókai Mór 1998b. Titkos tanácskozás Debrecenben. In: *Szabadság és halál*. 166-168.

Katona Tamás 1987. Előszó. In: Katona Tamás (szerk.): *Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848-49-ből*. Budapest: Európa. 5-11.

¹⁶ A kortársaktól, szemtanúktól származó idézetekben az általam használt kiadás évszámát tüntetem fel; a Szabadság és halál című kötetből vett idézeteket a könyvbeli címükkel jelölöm. A mások által idézett források esetében az idézet helyére hivatkozom.

- Pulszky Ferenc 1998. Forradalom Bécsben. In: *Szabadság és halál.* 9.
- Szabad György 1977. *Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Szathmári István 1994. Kossuth és a szónoki beszéd. *Magyar Nyelv* 257-263.
- Széchenyi István 1998. Bécsbe megyünk. In: *Szabadság és halál.* 11.
- Szekfü Gyula 1936. *Magyar történet.* V. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Vachott Sándorné 1998. A debreceni Nagytemplomban. In: *Szabadság és halál.* 169.
- Vajda János 1972. Egy honvéd naplójából. In: *Vajda János összes művei.* IV. Budapest: Akadémiai Kiadó. 309-363.
- Varga Domokos (szerk.): *Szabadság és halál 1848-49. Szem- és fültanúk híradásai.* Budapest: Hét Krajcár Kiadó.